

Bygd och Natur

Nr 1 1968

Bygd och Natur

tidskrift för hembygdsvård

Nr 1 Årg. 49 1968

Red. och ansvarig utgivare: John Nihlén

Redaktionssekr.: Nils Nihlén

Prenumerationspris kr 15:— pr år

Bygd och Natur utges av

Samfundet för Hembygdsvård

Riksförbund för bygdekultur
och landskapsvård

Mäster Samuelsgatan 3, Stockholm C

Tel. 11 94 24, 11 94 44, 11 94 55

Postgiro 8136 — Bankgiro 56-4618

Skånebyrå

Fjellievägen 17, Lund, Tel. 046-14 18 63.

Ord.: Landshövding Ragnar Lassinantti

V. ordf.: Riksdagsman Ivan Svanström

Sekr.: Redaktör Nils Nihlén

Styrelsens verkställande ledamot:

Fil. dr John Nihlén

Innehåll:

John Nihlén

Nya mål och gamla

1

Valfrid Paulsson

Målet måste sättas högt

2

Sten Forselius

Inför ett avgörande

4

Vindelälven räddas

8

Samfundets utställning till

Nyköping

9

Att läsa i markerna

10

Mark för millioner

15

Bror Hjort och traditionen

17

Den svenska sommaren blir

hemlös

18

En fullskriven minnesbok

19

Internationell miljövård

19

Riksstämman och sommarmöte

20

Nya mål och gamla

En rörelse som lever måste ständigt sätta upp nya mål men utan att svika de gamla. Det gäller även hembygdsrörelsen — och kanske särskilt den — som aldrig kan lämna traditionens grund men som heller inte kan undgå att förnyas.

Idag ställs nya krav på vår rörelse. Hembygdens begrepp har vidgats och arbetsfältet är nu mer än någonsin just bygden och naturen, hela den viktiga yttre miljön, den glesnande landsbygden — för oss minst lika viktig som förr — och de växande tätorterna med nya hem och nya problem.

Ingen kan idag stå likgiltig för de faror som hotar vår miljö, inte bara den yttre utan också den inre, den som ger näring och liv till oss människor. Aldrig har den holländska hembygdsmörelsens paroll haft en så allvarlig underton som nu: *Skydda vårt hem!*

Samfundet och dess olika organ, inte minst vår tidskrift Bygd och Natur, sätter in all kraft under detta nya år att sprida upplysning, ge råd i den praktiska utformningen av landskap och bygd. Formgivningen är fortfarande lika viktig som försummad.

Vi kommer mer än någonsin att satsa på våra ideella föreningar och söka samla så många som möjligt till gemensamma aktioner och opinionsyttringar. Vi kommer att ge ut ett särskilt kontaktorgan med informationer och nyhetsutbyte över hela landet. Vi har idag nära 500 föreningar anslutna. Under året hoppas vi kunna öka siffran till minst 600. Samtidigt inleder vi samarbete med fackmän — främst inom vår egen dotterorganisation Natur och Miljö — för att kunna ge goda praktiska och väl underbyggda råd för det nya landskapets uppbyggnad och formgivning.

Mer än någonsin är vi övertygade om att Samfundet behövs både som ideell kraft och som sakkunnigt organ.

Giv oss Ert stöd och vår kraft blir större.

John Nihlén

Glöm ej

HEMBYGDSINSAMLINGEN 3 x 3

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Mäster Samuelsgatan 3, Stockholm C

POSTGIRO 90 06 89

Målet måste sättas högt

Valfriheten även i landskapet

Valfrid Paulsson

Detta var temat i ett tankvärt anförande som överdirektör Valfrid Paulsson i Statens Naturvårdsverk höll på Naturskyddsföreningens novemberkonferens 1967. Ur hans anförande vill vi citera några av de viktigaste synpunkterna:

"Naturvårdsverket har börjat sitt arbete. Starten har skett i medvind. Det är vi glada och tacksamma över. Vi behöver den medvinden. De frågor vi skall handlägga är många och svåra. Kraven på oss är också stora och vi är väl medvetna om angelägenheten av snabba åtgärder på skilda delar inom vårt verksamhetsområde."

Vi kommer att ställas inför svåra avvägningsproblem. Vår uppgift är nämligen inte bara att slå vakt om natur och naturtillgångar. Vi skall också vara med i planeringen av hur dessa tillgångar bäst skall användas. Varje utnyttjande av naturtillgångarna innebär, att andra intressen får göra ått. Även friluftsliv och turism är en form av naturexploatering. I samband med ställningstagandena kan den nuvarande medvinden lätt börja blåsa snålt och kallt.

Naturvårdens långsiktiga framgångar är emellertid beroende av realism i handläggningen av dagens aktuella frågor. Öppen blick för samhällets behov i olika avseenden är en förutsättning för att naturvården skall kunna hävda sig i kampen med andra intressen.

Målet för vår verksamhet måste givetvis sättas högt. Människorna idag

Valfrid Paulsson, chefen för Statens Naturvårdsverk, en man till vilken stora förhoppningar knötes.

Född i Lycksele 1925 blev han pol mag i Uppsala 1951. Han antogs då som amanuens i handels- och industrikommissionen och flyttade 1955 till finansdepartementet, där han blev förste kanslisekreterare 1957, budgetsekreterare 1959 och byråchef 1961. Samma år blev han statssekreterare i jordbruksdepartementet och 1964 i statsrådsberedningen.

eftersträvar ett valfrihetens samhälle. Naturvårdens uppgift är att medverka till att naturtillgångarnas utnyttjande planeras på ett sådant sätt att valfriheten finns kvar för kommande generationer.

Vi bör därvid hålla i minnet att industriell utveckling och nyetablering inte i alla avseenden strider mot naturvårdens och friluftslivets intressen. Det är t. ex. ett klart friluftsintrasse, att det i de delar av landet, dit vi söker oss under vår semester, finns ett livskraftigt näringsliv som kan ge underlag för den basservice, som vi vill skall finnas, när vi kommer dit. Jag bortser härvid från de rena vildmarkerna, där inte minst tystnaden är en av rekreationskällorna. Det är ett naturvårdsintrasse att det byggs ut förädlingsindustrier, som kan ta hand om de råvaror som produceras. I annat fall kan hela bygder slås ut. Med de kunskaper vi idag har om luftföroreningarna i vårt land, är det vidare ett klart naturvårdsintrasse att en snabb utbyggnad sker av atomkraftverk.

Jag har framfört dessa synpunkter tidigare. Då liksom nu är det ett rent principiellt resonemang och innebär inget ställningstagande till aktuella eller framtida lokaliseringsfrågor. Det kan naturligtvis sägas, att det inte är naturvårdsverkets uppgift att redovisa dessa argument. De framförs av så många andra. Men varför tala med dem, när de i alla fall måste påverka vårt ställningstagande. Vill vi av naturvårdsskäl att exempelvis atomkraftverk skall byggas för att rädda älvar och minska luftföroreningarna, så måste vi också acceptera att de placeras någonstans. Om lokaliseringen är lämplig ur vattenvårdssynpunkt, kolliderar den kanske med friluftsintrasset och tvärtom. Vi är alltså tvungna att kompromissa även inom vårt eget intrasseområde.

Vi kommer alltså inte alltid att säga *nej*. Vi måste nämligen vara realister. Är vi inte det, kan vi lika gärna lägga ner verksamheten och ersättas av en stämpel med texten: Området är för naturvården omistligt.

Vi måste med andra ord försöka föra en politik som inger respekt, som gör att ett *nej* från vår sida också accepteras. En förutsättning för att vi skall lyckas med detta är emellertid, att vi får möjlighet att på ett tidigt stadium delta i samhällsplaneringen. Är vi med från början kan vi pröva alternativa lösningar till lokalisering. Sedan skall vi slåss för att den från naturvårdens synpunkt bästa lösningen skall genomföras, även om den inte räkar vara den — i pengar räknat — billigaste.

Inför ett avgörande

Biologernas samhällsansvar – och politikernas

Sten Forselius

I diskussionen kring det nya gymnasiet, har ibland debatten centrerats kring det nya ämnet naturkunskap. Från olika håll har den frågan riktats, varför gymnasister, som avsiktligt valt en studiegång så att de skulle slippa naturvetenskapliga ämnen, ändå kommer att få läsa sådana i det integrerade ämnet naturkunskap, som består av element från fysiken, kemin, biologin och naturgeografin. Denna diskussion faller en i minnet vid läsningen av två viktiga och centrala böcker, som kommit ut den sista månaden och som man bara kan hoppas skall få en stor och eftertänksam läsekrets.

Ämnet naturkunskap har länge funnits vid engelska och amerikanska skolor, och det är endast att beklaga, att det inte funnits tidigare hos oss. Syftet med detta ämne är att ge de gymnasister, som går de samhällsvetenskapliga, humanistiska och ekonomiska linjerna, en orientering om den värld, vi lever i, och om det oerhört komplicerade växelspel som föreligger mellan fysikaliska och biologiska faktorer i naturen och om den dynamiska jämvikten i den föga påverkade livsmiljön. Det är synnerligen viktigt att just de personer, som under sin gymnasietid inte får studera biologi, ändå får en inblick i den komplicerade miljö, som människan nu med allt snabbare och djupgående ingrepp påverkar, vanligtvis utan att ana eller förstå, vilka resultat ingreppen kan resultera i eller vilka krafter, hon sätter i gång. Grundkunskaper om denna dynamiska jämvikt, om ekologi, måste tillhöra allt fler människors allmänbildning, och inte minst dem, som är politiker, tekniker, och medlemmar av nämnder och utskott, ja för alla i samhällsansvarig ställning.

Sten Forselius, uppskattad ledamot i både Samfundets och SNF:s styrelser, är gymnasieinspektör i biologi och naturkunskap vid Skolöverstyrelsen samt lektor vid de Geerskolan i Norrköping sedan 1961. Fil. dr i zoologi, Uppsala universitet 1957. Har nyligen utgivit "Naturvärden i gymnasium-fackskola" (1967), Svenska Naturskyddsföreningen. Författare till ett stort antal uppsatser i biologi och naturvård.

En utomordentlig inblick i den komplicerade värld som är vår ger Miljövårdsforskning, 1964 års naturresursutrednings betänkande (SOU 1967:43). Den ger på drygt 200 sidor en mycket allsidig och saklig, delvis skrämmande bild av vår egen miljö, där i olika kapitel bl. a. luft- och vattenvårdsforskningen, biocid- och medicinsk miljövårdsforskning samt biotop-, mark- och landskapsvårdsforskning blir föremål för ganska ingående analyser utgående från svenska förhållanden. Texten är mycket innehållsrik, och man får hoppas att detta betänkande skall finna många läsare inte minst bland våra riksdagsmän, som har en så central ställning som gestaltare av vårt lands framtid, men man får också intensivt hoppas att Miljövårdsforskning skall komma till användning vid våra gymnasier, fackskolor och folkhögskolor och kanske än mer vid olika slag av tekniska skolor. Jämte politikerna är teknikerna de personer i vårt samhälle som har det största inflytandet på – men också ansvaret för – gestaltandet av vårt lands och vår världs framtid. Miljövården blir alltmer ett globalt problem, och enda möjligheten att försöka lösa problemen är fördjupade kunskaper om hur naturen fungerar.

Medan SOU-skriften Miljövårdsforskning vänder sig till en ganska begränsad publik, riktar sig Hans Palmstiernas bok "Plundring, svält, förgiftning" till en vidsträcktare läsekrets. Den tar upp miljövården i ett större sammanhang. Den handlar om vår hittills visade oförmåga att hushålla med vårt klots resurser, om de allt större svårigheterna att få debet och kredit att gå ihop, och om den kortsiktighet med vilken människan, särskilt de styrande i I-länderna, handlar. Hur välfärden och standardhetsen i ett fåtal länder uppnås på bekostnad av existensminimum i de stora, folkrika länderna, och hur i de allt rikare I-länderna tekniken har en tendens att undandra sig kontroll och själv ta hand om ledningen av mänsklighetens utveckling och framtid.

Palmstierna är inte den förste svenske forskare, som drar upp en pessimistisk framtidsvision. Borgström är vår store domedagsprofet, som i en serie böcker och radioföredrag med en skrämmande konsekvens och logik skildrat vår oförmåga att förstå vårt eget bästa på längre sikt. Palmstiernas bok är något av en pocketupplaga av Borgströms verk när det gäller dess andemening. Men just på grund av sitt format men också på grund av den engagerade stil med vilken den är skriven, förefaller den mig ha alla förutsättningar att nå en betydligt vidare publik än kanske Borgströms böcker, även om dessa på senare tid kommit ut i pocketformat. Denna sida av saken är viktig, ty det gäller nu att så många människor som möjligt sätter sig in i de enorma problem, som mänskligheten står inför och att de tar ställning, men för att kunna ta ställning fordras kunskap och insikt om förhållandena långt utanför de gränser, som vår välfärd och standard stakat ut som sina.

När jag för några år sedan efter en visning av reningsverket i en av våra större städer i närvaro av verkets föreståndare frågade några gymnasister, om de kunde tänka sig denna form av biologiskt arbete som

Kunskapens träd — Omslaget till Hans Palmstiernas bok visar en kartusch ur den franske 1600-talsmästaren Jaillots serie bilder från Palestina.

yrke, sade föreståndaren: "Ja, det skall jag säga Er. Avfall, avfall, det har framtiden för sig". Den ohyggliga sanningen i dessa ord har med åren blivit alltmer uppenbar, kanske i en något annan andemening än de yttrades vid nämnda tillfälle. Palmstierna uppehåller sig liksom också Miljövårdsforskning med vattnet, luften och marken som vårt lands kanske viktigaste resurser och skildrar, hur även vi i vårt föga exploaterade land allt snabbare förstör, kanske för oöverskådlig tid, vår livsmiljö. Han skildrar också lättköpta segrar med hjälp av biocider och andra medel vi skaffat oss, men också hur vi nu undan för undan lär oss förstå, att naturen kan slå tillbaka, och att vi kanske skapar oss svårare problem än dem vi ursprungligen angrep. Han skildrar med skrämmande klarsynthet den kanske i tid olösliga ekvationen befolkningsutveckling — levnadsstandard (existensminimum). Det kapitel, som gör det starkaste intrycket är avslutningskapitlet "Seger på poäng — in i döden," om hur datamaskinerna successivt övertagit befälet och nu dirigerar samhällsutvecklingen mot en katastrof.

De obegränsade naturtillgångarnas tidevarv är till ända, nu gäller det dels att vinna tillbaka en del av genom människan förödd mark, dels att genom nya tekniska metoder finna nya vägar att öka produktionen och snabbt sänka befolkningsökningen. Jämte nya tekniska landvinningar är dock kanske nästan lika viktigt att elementa i natur- och miljövård blir något självklart i varje människas allmänbildning. För att detta skall kunna åstadkommas, och åstadkommas i tid, fordras en jätteinsats av

biologiskt kunniga yrkesmän, dels inom forskningen men kanske lika mycket genom engagemang i samhällslivet. Vetenskapsmän inom de biologiska gränsområdena måste alltmer bryta det oengagerade småpysslandet och skänka sina krafter åt att informera sin omvärld om den farliga situation, i vilken mänskligheten har råkat genom egen förskyllan. Det gäller att informera politiker, och det är nödvändigt att politikerna låter sig informeras för att sakligt och inte rent opportunistiskt ta ställning i viktiga samhällsfrågor. Ingen får i framtiden vara för fin för att sätta sig in i avfallsprodukternas problematik, och de provinsiella synpunkterna måste vika för mer globala aspekter på vår miljövård och vår livssituation. Det går inte att slå sig till ro bakom allt tal om höjd levnadsstandard och längre semester, utan frågan är att kunna överleva med någorlunda dräglig standard de närmaste 40-50 åren. Här har de kommunala politikerna och riksdagsmännen, liksom väljarna stort ansvar för att visa beslut fattas. Som ett försök att väcka många välfärdsmedborgare är Palmstiernas bok ett ord i rättan tid. Det hade varit än bättre, om den hade kunnat distribueras till alla viktigare kommunala och statliga nämnder och organisationer utan kostnad (och att den skulle få studeras "på tjänstetid").

Det diskuteras ganska flitigt bland biologer, varför ämnet biologi har en så förhållandevis dålig klang i vårt land. Dels torde svaret ligga i det memoreringskunnande, som förr kännetecknade undervisningen i gamla skolformer, men en annan förklaring är kanske biologins forna ställning vid sidan av samhället och utan större socialt engagemang. Här håller dock uppenbarligen något på att ske nu. De biologiska disciplinerna, däri inräknade gränsområden som kemi, genetik och bakteriologi, har plötsligt hamnat i blickpunkten för samhällets intresse, men nu måste också biologerna känna sitt ansvar, lämna sitt l'art pour l'art pysslande och i likhet med Bolin, Borgström, Palmstierna och andra gå ut och förkunna ordet. Vi måste alla verka var och en på sin ort, men med saklighet och skärpa.

Miljövårdsforskning. Forskningsområdet. SOU 1967:43. 12 kr. *Hans Palmstierna:* Plundring, svält, förgiftning. Rabén & Sjögren. 22:50.

Vindelälven räddas

Genom riksdagens ställningstagande i fråga om Vindelälvens utbyggnad ser det ut som om denna älvdal nu skulle bli undantagen från utbyggnaden. Det är glädjande att riksdagen velat fatta detta beslut och man hoppas att regeringen följer den uttalade folkmeningen. För Samfundet är det en särskild glädje med tanke på att Vindelälven hörde till de objekt som vi tidigare kämpade för. När överenskommelsen med Vattenfall träffades 1961 var visserligen Vindelälven bland de objekt som då inte kunde tas upp på räddningslistan. Sedan dess har emellertid mycket hänt och utbyggnaden av de norrländska älvarna har inte samma ekonomiska lönsamhet som tidigare; därtill kommer en viktig sak: den överenskommelse som gjordes 1961 var ett avtal mellan två parter som hade begränsade möjligheter. Om riksdag och regering ingriper med ett direkt ställningstagande får en fråga av denna art en helt annan tyngd, och man skulle önska att sådana aktioner kunde göras oftare.

Vindelälven upptogs i den förteckning över skyddsvärda objekt som utarbetades på uppdrag av naturvårdsdelegationen genom professor Gunnar Beskow. Vi citerar hans yttrande om Vindelälven:

"Med hänsyn främst till de utomordentligt goda fiskevattnen längs Vindelälven och dess stora betydelse som reproduktionsområde i synnerhet för laxen, vore det ett önskemål att hela Vindelälven så länge som möjligt och helst för all framtid förblir oexploaterad. I högsta värde- och angelägenhetsklass äro satta två områden: Yraf med tillflöden, dvs Laisälven uppströms Yraf med Badasjokk nederbördsområde plus de småsjöar, som avrinner till Dellekjokk, samt Övre Gautsträsk. I övrigt är det särskilt önskvärt att Tjulåns nederbördsområde bevaras, varigenom ett orört vildmarksstråk erhålles från Ammarnäs till Tärnasjön. Slutligen må framhållas önskemålet att Storvindeln med den mycket känsliga Nedre Gautsträsk förblir oreglerad. Den är det sista oreglerade exemplaret i den långa rad med långsträckta, smala fjordliknande sjöar, som kännetecknar de stora sjöarnas zon härifrån söderut till Hotagen."

En annan faktor som säkerligen bidragit till Vindelälvens fridlysning är den bedömning som gjorts av vetenskapsmän vid Umeå universitet. Vi tänker då framför allt på de uttalande som gjorts av rektorn vid Umeå universitet, professor Lars-Gunnar Larsson i Svenska Turistföreningens tidskrift "Turist" nr 6, 1967: "Att Umeå universitet engagerat sig för Vindelälvsfrågan måste ses mot bakgrunden av utbyggnadens tvivelaktiga ekonomiska värde. I en tid då naturförstörelsen utgör ett stort allmänt problem synes det angeläget att denna älv bevaras oreglerad. Med sin rikedom på geografiska naturformer och biologiska system utgör älven ett naturlaboratorium av hög internationell klass. Men engagemang har inte bara denna orsak. Universitetet och högskolorna i Umeå

Vindelälven. — Vännäs vid Storvindeln.

har i dag nära 5 000 och om några få år sannolikt 10 000 studerande. Det är angeläget att för denna unga generation, liksom för de unga norrlänningarna överhuvud, försöka bevara något av den naturmiljö, som gör Norrland attraktivt".

Samfundets utställning till Nyköpingshus

Utställningen "Vår tid formar landskapet," som senast visats i Norrbotten i samband med en stor kommunal konferens, skall nu gå vidare till Nyköping. Den kommer där att beredas en förnämlig plats i en av salarna på Nyköpings hus. Den som står för de lokala arrangemangen är landsantikvarien Ivar Schnell, som lovat ordna visningar och om möjligt en större konferens omkring de aktuella problem utställningen visar upp.

Vid invigningen, som torde äga rum under mars månad, kommer medverkan att ske av flera lokala krafter samt av fil. dr John Nihlén från Samfundet.

Utställningen har nu vandrat från Stockholm till Skåne, därifrån till Finland och sedan över Bottenhavet till Norrbotten. "Den representerar ett nytt grepp om landskapsvården" skrev en tidning i Helsingfors och en annan påpekade att Sverige och Samfundet här visar vägen för den miljövard som måste följa i spåren på det vaknande Naturvårdsintresset.

Man fäster sig också vid att länsstyrelser och kommuner ådagalagt ett så positivt intresse för denna form av upplysning. Den visar inte bara hur man kan föröda ett landskap utan också hur det kan byggas upp och rekonstrueras.

Att läsa i markerna

Järnåldersåkrar och bronsåldersvägar, medeltida marknadsplatser och hittills okända forntida boplatser — se där några av de fantastiska fynd som kapten Esse Eriksson, lärare i flygfotografering på Ljungbyhed, gjort på sin lediga tid. Han är vårt lands, ja, Nordens ende flygarkeolog. Sedan några år kartlägger han systematiskt Sydsveriges glömda fornminnen med sin flygkamera. Det är en kulturinsats som allmänheten inte vet någonting om, fast fackmännen karaktäriserar kapten Erikssons resultat som sensationella och betecknar dem som ett ovärderligt komplement till det traditionella, markbundna arkeologiska fältarbetet.

Kriget gav impulsen

Arkeologi från luften är egentligen en helt ny vetenskap. Den föddes av en slump under världskriget, då spaningsplanen på sina plåtar ibland av "misstag" fick med konturerna av från marken osynliga forntidsborgar, ja, hela städer, som fallit i glömska. Efter kriget började man i England och senare även i Tyskland att metodiskt flygfotografera vissa historiska områden, och gjorde förbluffande fynd — bl. a. av hela stenåldersbyar.

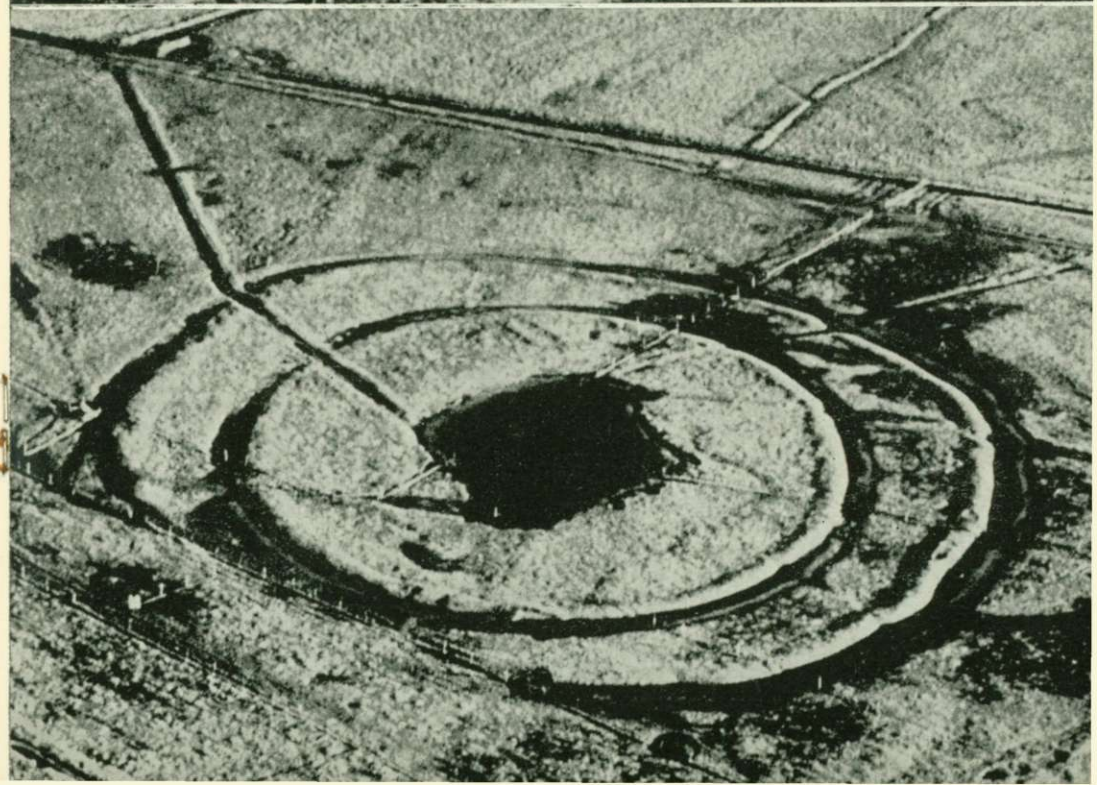
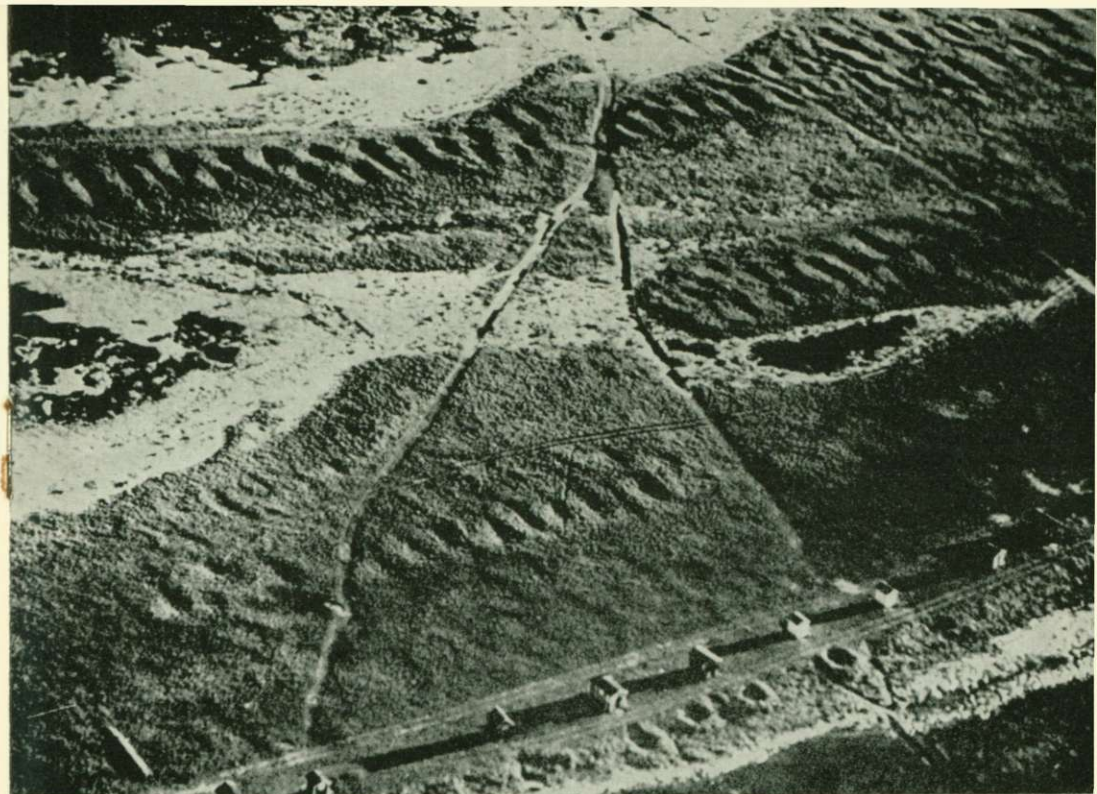
Men det är först i dag man på allvar börjat inse betydelsen av denna metod; och på kontinenten och i England tillämpas den nu i allt större skala. Man är medveten om att tiden är knapp: landskapet exploateras snabbt genom tätorternas expansion, väg- och industribyggen etc.

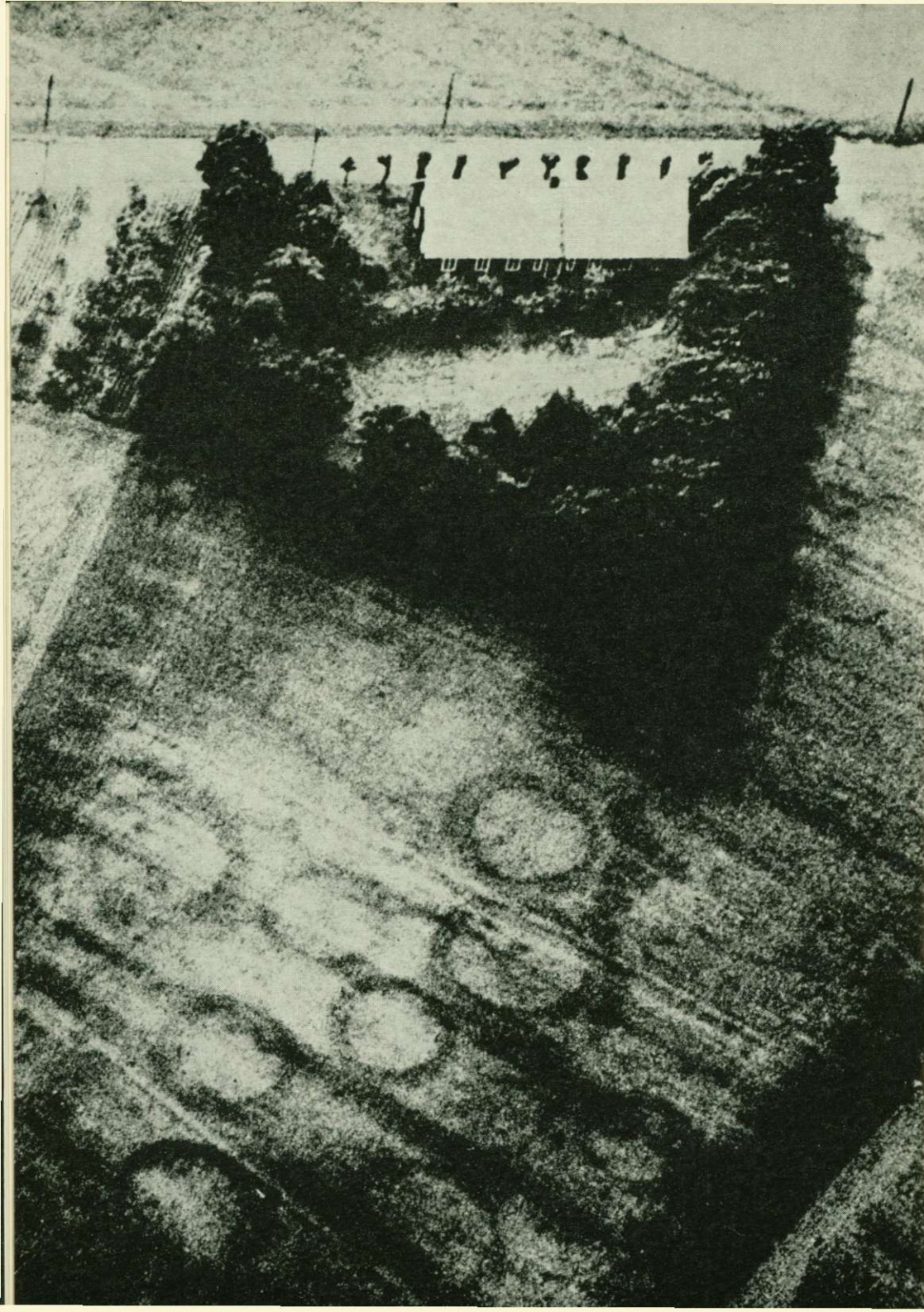
Järnåldersåkrar

Detta att det är mycket bråttom gäller i hög grad också vårt land, understryker kapten Eriksson. Här är det kanske främst skogsplanteringarna på tidigare odlad mark som utgör det största hotet mot flygfotograferingen.

Kapten Eriksson har av rent intresse, och med skattsökarens äventyrlust, ägnat sig åt detta slags arkeologi i ganska många år nu, utan att göra något väsen av sig — och utan ett öre i anslag. En sommar cyklade och bilade han åtskilliga hundra mil för att "följa upp" de spår han registrerat från luften. I uppföljningen ingick också grodmansdykningar, talrika intervjuer samt arkivstudier, inte minst beträffande äldre kartor.

Denna serie hål i sanden nära strandlinjen på Skanör-Falsterbohalvön är troligen resterna av de marknadsbodar som slogs upp här under det rika sillfisket på medeltiden (lägg märke till nutidens badhytter nederst på bilden). En forntida rundborg med vallar vid Fotevik, upptäckt från luften tack vare den lågt stående solen.

Det är inte litet kapten Eriksson kunnat kartlägga med hjälp av denna kombinerade metod: fornlämningar som "vanliga" arkeologer i de flesta fall inte haft en aning om.

En järnåldersåker utanför Dalby, korsad av vallar från samma tid, blott någon centimeter djupa och så gott som omöjliga att upptäcka i markperspektiv.

En forntida rundborg med vallanläggningar vid Fotevik nära Skanör-Falsterbohalvön.

Långa rader av grunda gropar parallellt med stranden på Skanör-Falsterbohalvön, troligen spår efter de bodar som låg här under de berömda sillmarknaderna på medeltiden.

Tångbevuxna skeppsvrak bl. a. utanför Sandhammarens illa beryktade kust ("Skandinaviens största fartygskyrkogård").

Rester av de en gång betydande, för länge sedan raserade medeltidsstäderna Vä utanför Kristianstad och Thumatorp utanför Simrishamn, rester osynliga för blotta ögat.

En radiellt skiftad betesmark (tegarna ligger som tårtbitar): ett så kallat solskifte med en källa som centrum.

Lödde kar — en "sjunken" hamnanläggning från tidig medeltid utanför Löddeåns mynning norr om Malmö, samt på samma sätt vattentäckta hamnpiren vid Landskrona, sannolikt från 1600-talet.

Egendomliga mörka ringar vid Kvidinge i nordvästra Skåne, kanske resterna av gamla gravhögar.

Hur kan man då från luften, högt ovanför marken, upptäcka fornlämningar som är praktiskt taget osynliga där nere?

Ja, det är en hel rad faktorer som underlättar detektivarbetet. Kapten Eriksson anger några:

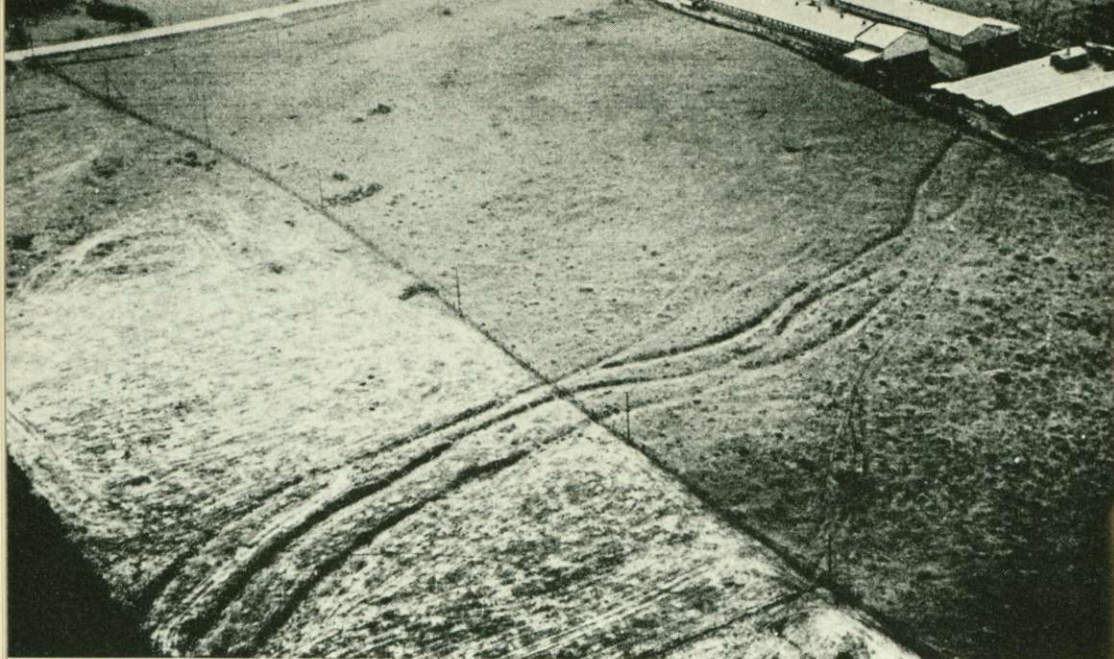
Skuggorna avslöjar

Skuggverkan genom lågt stående sol (som gör att en bara halvannan centimeter hög vall i terrängen syns tydligt från 200 meters höjd!). Kontrastverkan (gropgravar, igenfyllda vallar etc. får en från omgivningen avvikande färg beroende bl. a. på fysikaliska förändringar i markytan). Partiell uttorkning eller fuktanläggning av markytan ovanför exempelvis forntida husgrunder, vilket yttrar sig som ljusare eller mörkare fläckar. Ekologiska förändringar (som när t. ex. brännässlor växer ymnigt på askrik jord).

Vidare kan sand och snö lägga sig bakom ojämnheter, vilka vid närmare undersökning måhända visar sig vara fornlämningar. Frost som dröjer sig kvar ovanför något "köldmagasin" (exempelvis en stengrund) ger kanske en annan fingervisning.

Även djuren kan hjälpa till, genom att de ofta trampar upp sina stigar längs tidigare mänskliga stråk. T. o. m. mullvadshögar kan ha nå-

Dessa egendomliga runda ringar vid Kvidinge, som framträder genom färgkontraster i växtligheten, kan vara rester av gamla gravhögar.

Järnåldersåker utanför Dalby korsad av vallar från samma tid.

gonting att avslöja för den tränade flygarkeologen. Gamla husgrunder av trä innehåller nämligen en koncentration av småkryp, som mullvaddarna söker upp. Djurens högar kan sedan bilda ett mönster, som tecknar konturerna av mycket gamla byggnader.

Vid lågvatten kan man från luften upptäcka glömda vadvägar och hamnanläggningar, liksom ofta tång- och blåmusslekoncentrationer i vattenet skvallrar om gamla skeppsvrak.

Stereofotografering

En god hjälp har kapten Eriksson vidare haft av stereofotografering och ibland av infraröd fotografering, som utnyttjar temperaturskillnaderna i marken, varvid dolda mönster blir synliga.

Dessa och en rad andra faktorer ger sammantagna en vaken och kunig flygarkeolog betydelsefulla informationer om forntidens landskap och bebyggelse, informationer som det ofta är omöjligt att få fram genom observationer enbart i marknivå. Det är fågelperspektivet som ger den nödvändiga överblicken.

Kapten Eriksson hoppas att han ska kunna fortsätta sina oerhört fascinerande och betydelsefulla undersökningar. Men för att han ska kunna göra det måste han få ekonomiskt stöd; han kan inte längre ensam bekosta verksamheten. Krafter är nu också i rörelse för att garantera honom detta stöd. Det gäller att fullfölja arbetet innan det gamla svenska kulturlandskapet "gror igen".

Mark för millioner

De ökade anslagen från staten har gjort det möjligt att inköpa värdefulla markområden, som nu kan avsättas till reservat av olika slag. Det är betydande värden man på detta sätt kunnat säkerställa och man hoppas att myndigheterna skall fortsätta på samma väg.

Det problem som återstår är den effektiva vården av markerna och även här sker nu en planläggning på lång sikt.

De områden som nu är aktuella genom regeringsbeslut är följande, med en sammanlagd köpesumma av 3,9 milj. kronor och en areal av 6.700 hektar.

Vid Kärsö i Ekerö kommun, Stockholms län, inköps ett 1,5 km långt parti av Uppsalaåsen. Därmed säkras ett värdefullt fritidsområde. Kärsö naturreservat kommer att få betydelse för den vetenskapliga och kulturella naturvården.

Den s. k. Floran i norra Uppland förvaras också. Genom köpet av ca 1 600 ha skogs- och myrmark säkras betydelsefulla vetenskapliga områden. Floran är känt som ett myrkomplex, oberört av dikning, gödsling och andra skogsvårdsåtgärder.

I Södermanlands län säkras det säregna skärgårdslandskapet vid Hånö i Tystberga kommun. Området, som är beläget på båda sidor av sundet Stendörren, är välkänt för friluftsfolket.

Också Grisskär i Tystberga förvärvas. Området som ligger i anslutning till den tidigare skyddade Hartsöskärgården är ett mycket vackert stycke skärgård.

I Skåne inköps två områden om totalt 43 ha mark vid Stenshuvud i Kiviks kommun. Genom köpen av Svinberga och Svabitsholm har naturreservatet vid Stenshuvud ökat och möjligheterna att skapa en nationalpark i sydöstra Skåne förbättrats.

En av de få återstående s. k. suboceaniska ljunghedarna i nordöstra Skåne räddas åt den naturvetenskapliga forskningen och undervisningen genom köpet av Boarp i Linderöds socken.

Dalby Söderskogs nationalpark och Dalby kronopark kompletteras genom inköp av det välbesökta utflyktsmålet Sjöstorp. Området utgör en i landskapet dominerande bergsrygg som också har ett betydande kulturellt och vetenskapligt värde.

Stenshuvud med sin orörda strand — en ny nationalpark. Foto B. Nihlén.

Omkring 4 700 ha mossmark förvärfvas i Jönköpings län. Det är AB Svensk torvförädlingens ägor inom Kävsjö mosse som köps. Staten har tidigare köpt mossmarker vid Store mosse och genom det nu gjorda köpet har nästan hela mossen säkerställt för naturvårdsändamål.

I Hallands län köps mark inom Tölö kommun. Köpet som omfattar ca 90 ha mark är enligt naturvårdsverket ett led i det påbörjade säkerställandet av Sandsjöbackaområdet som naturreservat.

I Älvsborgs län förvärfvas ytterligare ett område i Tössebo kommun. Genom köpet kommer det blivande naturreservatet att omfatta samtliga uddar och öar vid södra ändan av det s. k. Lotölandet.

Den s. k. Stenåkern i Luleå köps för att avsättas till naturreservat. Området utgörs av ett stort, vegetationsfritt klapperstensfält med ett trettital strandvallar som har vetenskapligt intresse.

Bror Hjort och traditionen

Konstnären Bror Hjort har många gånger vittnat om i hur hög grad den folkliga konsten påverkat och inspirerat hans eget skapande både i måleri och skulptur, där han nu är erkänd som en av våra stora mästare.

Det är ingen tillfällighet att han stammar från en gammal spelmanssläkt i Björklinge, någon mil utanför Uppsala. Än idag umgås han gärna med de färgglada spelmännen, som ofta är gäster i hans hem och många av hans skulpturer är direkt inspirerade av folkmusik och folkdans.

På sitt sätt är han en motsvarighet till ungraren Belà Bartok, som har in-

samlat tusentals folklåtar och som låtit den ungerska folkmusiken inspirera moderna kompositioner.

Hur mycket Bror Hjort har betytt och fortfarande betyder för konsten, både måleriet och skulpturen, visar han i den utställning som just nu pågår på Moderna museet. Där ser man bl. a. de berömda målningarna från Jukkasjärvi kyrka i Lappland, som berättar om Lestadius och hans väckelserörelse. Dessa målningar är en gripande predikan som passar väl in i det gamla timmertemplet och samtidigt drar stora skaror av vår tids människor. Hela utställningen speglar Bror Hjort i hans olika utvecklingsstadier från den lilla socknen i Uppland till Parisåren. En hel vägg illustrerar hembygden med skogslandskap, två flickor som dansar på stranden, en släde i kappkörning, en begravning på landet.

I en tid då tradition och särpräglad kultur får allt mindre att säga till om är det en upplevelse att se Bror Hjorts utställning, att uppleva en modern konst som talar till oss alla och som har sina djupaste rötter i den gamla traditionsrika hembygden.

En av Bror Hjorts målade träreliefer föreställande Bernadette av Lourdes. — Konstverket ger något av folkkonstens manér men med en uttrycksfullhet som är typisk just för denne mångsidige konstnär.

Den svenska sommaren blir hemlös

Denna ständigt lika aktuella fråga — odlingslandskapets försvinnande — behandlas av Västernorrlands Allehanda, som bl. a. berättar:

När Linné i sin Lappländska resa för 234 år sedan beskrev det landskap han färdades igenom blev det inte några naturlyriska utgjutelser. Han upplevde det otuktade landskapet som ogästvänligt och föga stimulerande.

Det är inte otroligt att en färd i norrländska inlandet och i andra delar av landet 250 år efteråt kommer att beskrivas i ungefär samma andemening. Det har nämligen under dessa år skett en utveckling och i vissa avseenden och regioner en tillbakagång som fört vårt kulturlandskap några hundra år tillbaka i tiden. Vi har fått odlingslandskapet, det öppna, ljusa kulturlandskapet, som i de flesta sammanhang sammankopplas med den ljusa svenska sommaren. Den svenska sommaren, som säljer Sverige utomlands och som betyder så mycket för oss själva, kommer att bli hemlös.

Utvecklingen de närmaste sexton åren fram till 250-årsminnet av Linnés lappländska resa innebär stora risker för att odlingslandskapet — skapat av generationer odlare — inom stora delar av landet förslummas, växer igen och avfolkas. För öppna ängar, odlade åkrar, bondgårdar och leende natur dras rullgardinen ner och vi får i bästa fall mörk granskog alldeles tätt inpå de vägar, som det av skogsekonomiska skäl kan anses nödvändigt att underhålla.

Men det är endast till en del vi kan räkna med att odlingslandskapet ersättes med skogsodling, med områden där utvecklingen fortfarande styrs. Inom de flesta "slumområden" tycks vi få finna oss i att skåda busksly och snårskog, att se natur som lämnats helt åt sitt eget öde.

Vid älvstränderna sker ofta en snabb förslumning. Sly och skog vandrar in på gammal åker- och ängsmark. — Foto A. Lidberg.

En fullskriven minnesbok

så kallade S. P. Bexell vår hembygd i sin "Hallands historia och beskrivning". Man får en stark påminnelse om rikedom i denna minnesbok, när man läser Elof Lindälv's bok om Fornfynd och fornminnen i norra Halland (Institutet för västsvensk kulturforskning). Det är resultatet av många års forskning och fältarbete som här lägges

fram med en noggrannhet som imponerar. Ett för vår äldsta historia viktigt material har så presenterats, samtidigt som man fått en ypperlig ciceron för studiebesök i norra Halland. Den samvetsgranne forskaren och fine pedagogen har skapat ett verk som säkert kommer att stå genom åren.

J. N.

Internationell miljövård

Vid ett sammanträde nyligen mellan regeringen och forskningsberedningen yttrade statsminister Erlander bl. a.:

— Problemen med miljövården är så stora att vi redan nu måste söka oss utanför landets gränser för att knyta samarbete med andra länder. För att vi skall kunna få något utbyte, måste vi emellertid skaffa oss en vetenskaplig grund att stå på, så att också vi kan komma med något som utlandet kan vara intresserat av.

Det är ofrånkomligt att miljöproblemen måste angripas på ett nytt sätt, sade statsministern. Allt flera grenar av samhället kommer i beroende av miljösituationen och allt flera insatser behövs för att man skall åtminstone till nöds kontrollera läget.

Inte minst på den ekonomiska sidan skymtar svårigheter som man i dag inte vet just någonting alls om. Skulle det kunna bli så att Sverige, om vi ginge in för en genomgripande miljöförbättring, skulle kunna råka i en svår situation i konkurrensen med exempelvis industrin i ett land som struntar i miljön och siktar allt på kortsiktig ekonomi? Eller kunde man faktiskt tänka sig att

Sverige rent av skulle förbättra sin exportsituation om man gjorde omfattande miljövårdsinsatser? Ingen vet i dag något om hur dessa frågor skall besvaras.

Ett internationellt samarbetsprojekt som uppmärksammades vid sammanträdet var ett förslag att randstaterna kring Östersjön skulle gå tillsammans i en i alla bemärkelser bred och djup undersökning av detta stora innanhav, som betyder så mycket för alla som bor omkring det men som verkligen hotas av förstörelse genom lortutsläpp både här och där. Miljöproblemen är i dag över huvud taget så stora att det måste internationellt samarbete till för att många svåra situationer skall kunna förbättras. Detta gick som en linje genom statsminister Erlanders redogörelse för de församlade. Han underströk att regeringen så fort den fått vetenskapligt material av något slag som man kan bygga ett internationellt samarbete på skall ta kontakt med berörda länder och försöka få ett samarbete till stånd.

Statsministern betecknade Sverige som en pionjär på miljövårdsområdet.

Riksstämman och sommarmöte

Samfundet för Hembygdsvård avhåller sin RIKSSTÄMMA, söndagen den 5 maj 1968 kl. 15.00 på Byggnadsföreningen, Norrlandsgatan 11, Stockholm.

FÖRTROENDERÅDET (ombud för hembygdsförbund och distrikt) sammanträder samma dag kl. 13.00 på Byggnadsföreningen.

Angående den traditionella Börsfesten, som ev. kommer att hållas den 4 maj, skall meddelande senare lämnas.

Samfundet har nu fått en vänlig inbjudan att förlägga sitt sommarmöte 1968 till Norrbotten, där som bekant Samfundets ordförande Ragnar Lassinanntti är hövding för länet.

Tidpunkten har preliminärt bestämts till den 2–4 augusti och programmet håller som bäst på att utarbetas under medverkan av landshövdingen, landsantikvarie Harald Hvarfner och naturvårdsintendent Carl Sundt.

Närmare meddelande och program kommer att publiceras i Bygd och Natur under våren.

Stationsdöden

Vi har tidigare behandlat järnvägsdöden i BoN. Ett annat problem som har betydelse för både miljö- och kulturvård är stationsdöden. Regeringen har meddelat att mer än 800 bemannade stationer tillhörande SJ kommer att läggas ned före 1975.

Vad ska man ta sig till med dessa stationer? Man vet redan hur det gått med stationshusen på de redan nedlagda järnvägarna. En del har sålts till sommargäster, andra har blivit magasinbyggnader eller dylikt.

Vad som nu krävs är en ordentlig plan hur de gamla stationsbyggnaderna ska användas och i vissa fall restaureras. En del av dessa hus har nämligen kulturhistoriskt värde. Hembygdsföreningarna får en ny, angelägen uppgift att bevaka.

Sockenstugan ruttar

Under den rubriken behandlar Sven A. Melin den förstörelse som drabbar många av de äldre, kulturellt intressanta byggnaderna. Han skriver bl. a.:

Det ter sig av allt att döma inte självklart för de kommunala styresmännen, att byggnader inom kommunen som utgör minnen från en speciell epok i senare tid, kan vara värda att bevara. Och dock är det något som ligger bygdens människor närmare än exempelvis en domarring från hednatiden.

Sockenstugorna är byggnader som kom till under förra århundradet. De äges av kommuner och karaktäriseras i regel av en viss byggnadsstil.

Som regel är det fråga om präktiga timmerbyggnader, som med vård och underhåll kan stå kvar än i hundra år, minnande om gångna tider.

John Nihlén

LANDSKAPSVÅRD

Vår tid formar landskapet

Medverkande: Jerk Alton, Lorentz Bolin,
Rune Frisén, Aly Goldkuhl, Jakob Jakobsson,
Erik Lundberg, Carl Olov Orback,
Henning Segerros.

Stor uppskattning i dagspress och tidskrifter

Bo Skärman i Handelstidningen:

"Att efter alla dessa år av aktivt arbete kunna fira Samfundets halvsekeljubileum med ett så pass betydande verk som *Landskapsvård, vår tid formar landskapet* vittnar om en mer än vanlig andlig spänst... Det är dock få förunnat att få göra en sådan insats."

Albrecht Eika i Norsk Vegetidskrift:

"Boken skulle ha alla förutsetningar för å finne et stort publicum også i Norge, både på grunn av sitt eget inhold og fordi den danner et godt utgangspunkt for et videre studium av landskapsvern og landskapspleie."

LT:s förlag i samarbete med Samfundet för Hembygdsvård

Kan rekvireras från Samfundet, Mäster Samuelsgatan 3, Stockholm C (använd beställningskortet i detta häfte).

"För mig framstår denna bok som en av årets absolut väsentligaste, och den bör inte fattas på något biblioteks hyllor — lika litet som på våra samhällsplanerarens av olika art och ansvar."

(Jan-Öjvind Swahn
i Biblioteksbladet)

Ur innehållet:

Vägen och landskapet
Industrilandskapet
Skogens landskap
Äng, hed och hage
Terrängstudier
Naturens formspel
Naturinventering
Sjöreglering
Fåren som landskapsvårdare
Det forna landskapet

ett levande landskap

En ekonomisk skogsskötsel förenar sig med god naturvård genom effektiv planläggning och konsekvent genomförd skogsvård. Därigenom når skogsägaren bästa möjliga ekonomiska utbyte och bevarar ett levande landskap.

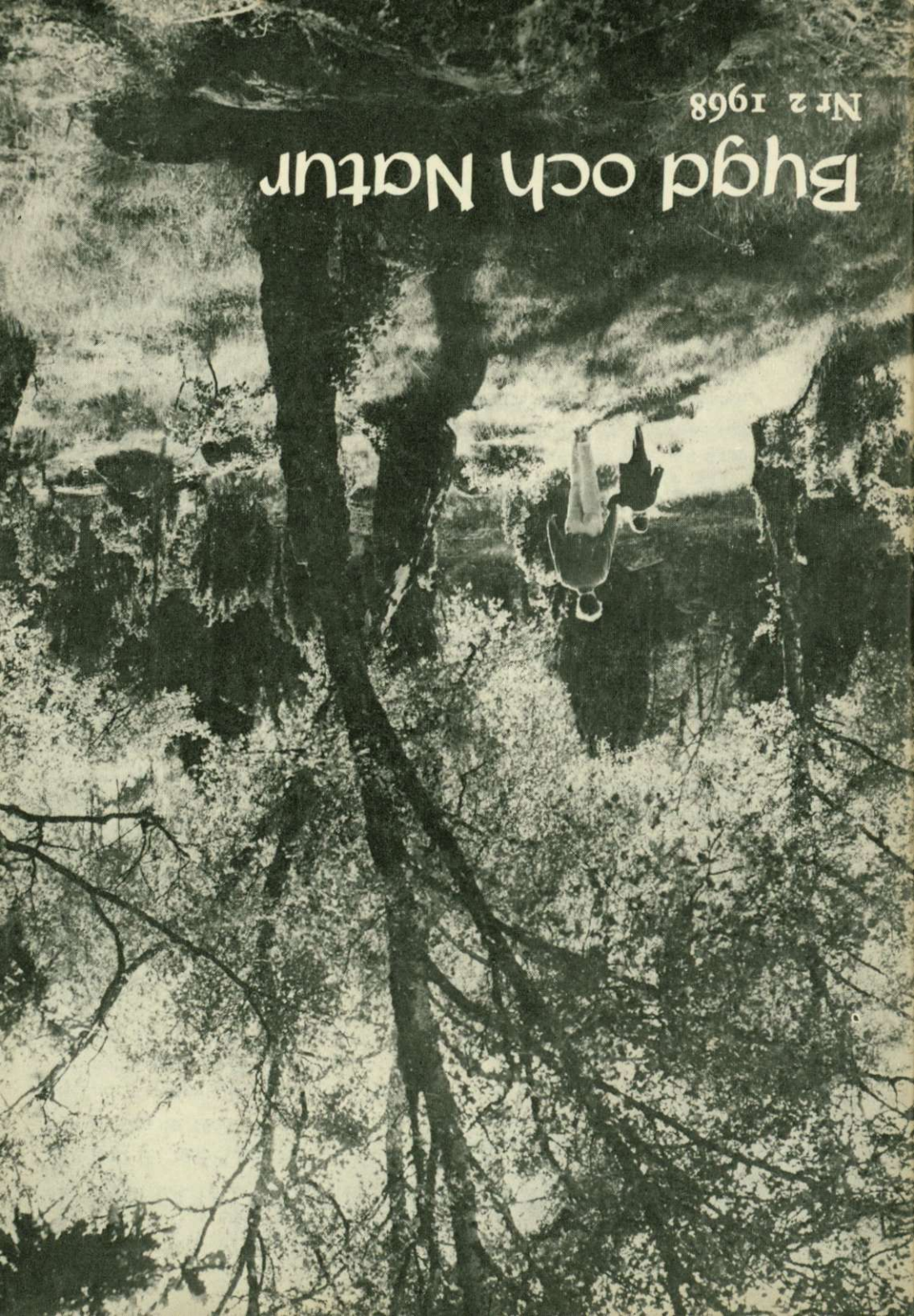
**HAND I HAND:
SKOGSBRUK OCH NATURVÅRD**

SÖDRA SVERIGES SKOGSÄGARES FÖRBUND

Bygd och Natur

Nr 2 1968

Bygd och Natur

tidskrift för hembygdsvård

Nr 2. Årg. 49 1968

Red. och ansvarig utgivare: John Nihlén

Redaktionssekr.: Nils Nihlén

Prenumerationspris kr 20:— pr år

Bygd och Natur utges av

Samfundet för Hembygdsvård

Riksförbund för bygdekultur
och landskapsvård

Mäster Samuelsgatan 3, Stockholm C

Tel. 11 94 24, 11 94 44, 11 94 55

Postgiro 8136 — Bankgiro 56-4618

Skånebyrån

Fjelievägen 17, Lund, Tel. 046-14 18 63.

Ordf.: Landshövding Ragnar Lassinantti

V. ordf.: Riksdagsman Ivan Svanström

Sekr.: Redaktör Nils Nihlén

Styrelsens verkställande ledamot:

Fil. dr John Nihlén

Innehåll:

Ledare

Våra minnesgårdar och
det nya landskapet 21

Harald Millgård

Fäbodarna som skogen tar 22

John Nihlén

Den långa vägen till en ny miljö 26

Harald Torgestam

Ny hembygdsgård i Bohuslän 42

Vår vackraste motorväg 44

Skall vi lyckas bättre än Rousseau? 45

Anders Zorns målarstuga
måste flyttas 46

Ung i Norden 47

Orkansador i Sydsverige 48

Hänt i bygderna 49

Kritik och debatt 51

Våra minnesgårdar och det nya landskapet

Främst genom våra hembygdsföreningars mångåriga, frivilliga insatser har vi i vårt land ett imponerande bestånd av minnesgårdar. Det är kulturresevat ofta av stort värde som speglar både allmogens och de högre ståndens byggnadskultur i äldre tider.

Det har länge varit ett önskemål att dessa hembygdsgårdar inte bara skulle ligga kvar i sin gamla miljö utan också att man kring dem skulle kunna bevara och hävda en del av det odlingslandskap, åker och äng, betesmark och utmark, som var själva grogrunden för den svenska bondekulturen.

Så har skett på många håll. Man försöker nu mer och mer att förena vården om själva gården med vården om dess närmaste landskap. Endast på detta sätt kan hembygdsgårdarna ge ett fulltonigt uttryck för sin miljö och sin ställning. I detta nummer av Bygd och Natur behandlas en sådan del av minneslandskapet, fäbodarna, där en dubbel vård är nödvändig för att minnesmärket skall framstå klart. Det var den del av kulturlandskapet, som först lades öde, där byggnaderna övergavs och den öppna marken erövrades av skogen. Nu är starka krafter igång att muta in allt större områden av dessa gamla vallar och göra dem levande i vår egen tid. Det är en uppgift som har såväl socialt som vetenskapligt värde.

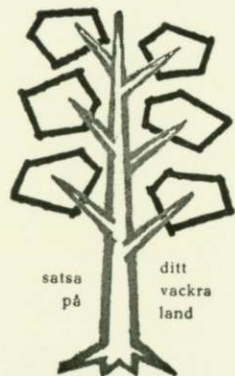
Den andra uppgiften är svårare men minst lika viktig. Det är att bevara det nya landskapet, ofta präglad av teknikens mall. Det får inte lämnas vind för våg utan måste bli föremål för studier, vård och konstruktivt skapande. Här måste vi bevara så mycket vi kan av kulturlandskapet och låta det bli en ingrediens i det nya. Men det tillkommer en rad andra faktorer, såsom samverkan med exploaterande tekniker och med experter på olika områden.

Uppgiften är stor och viktig: att skapa morgondagens miljö, att forma de olika av den moderna tekniken betingade landskapen. Den sidan av landskapsvården behandlas även i detta nummer i en särskild uppsats.

JN

Glöm ej

HEMBYGDSINSAMLINGEN 3 x 3

satsa
på

ditt
vackra
land

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Mäster Samuelsgatan 3, Stockholm C

POSTGIRO 90 06 89

Fäbodarna som skogen tar

Harald Millgård

Den första bygd som skogen tog åter i vår tid var fäbodarna med sina uråldriga betes- och slättermarker. De skönhets- och stämningsvärden som varit förknippade med denna avlägsna skogsbebyggelse har låtit många av bodarna leva kvar i olika former — en tendens som Samfundet sökt stimulera genom sin livaktiga fäbodkommitté. Här lämnar Harald Millgård en intressant skildring av sin erfarenhet av fäbodarna och deras bevarande.

När höstlöven lossnar och singlar iväg blir fäbodvallen nästan som den var för länge sedan: en liten by på bergets slutning med fri sikt bort över dalar och skogsåsar.

Men så snart löven spricker ut på våren försvinner det mesta vad ut-sikt heter och fäbodbyggnaderna blir instängda bland lövträden.

Lövträden, ja, de är värst. De spirar till en början som små oskyldiga plantor i gräset men när de märker att ingen bryr sig om dem börjar de suga must, de bälgar i sig jordens safter och står snart som en härskara, som en förvuxen plantskola. Ängen har blivit småskog.

Granarna är försiktigare, de kommer sakta efter när de ser att ingen fara hotar.

Så håller vallen på att växa igen och ägaren orkar inte ta itu med röjningen. Tänk om han hade ruskat sig fri från sin bekvämlighet medan

Harald Millgård är född i Åre och tjänstgör nu som all-around-journalist på Borlänge Tidning. Det är en mångkunnig man som delar sitt intresse mellan motor- och segelflyg, musik, litteratur och natur. Dalar-nas igenväxningsproblem har särskilt engagerat honom liksom de gamla fäbodarna och deras bevarande i rätt miljö.

En fäbod från Härjedalen som den tedde sig i gamla tider. En timrad stuga med torvtak; kor och får som samlas på vallen.

den nu allt kraftigare småskogen på sin tid bara bestod av "oskyldiga" ogräs!

Det behövs bara att en lottägare på en fäbod struntar i att röja undan den spirande lövskogen så kan detta enda område förstöra all utsikt för hela den lilla byn. Om lotten ifråga ligger "lämpligt" till.

Tyvärre krävs det inte heller mycket förrän den försumlige har en ursäkt: sjukdom, framskriden ålder, brist på arbetskraft hemma på gården. Och även om arbetskraften räcker till för att sköta själva gården så är det ingalunda säkert att det finns något överskott på varan eller att ägaren anser att ett eventuellt överskott bör användas till den romantiska filial som en del klokt folk anser att fäboden är.

Så får vallen växa igen, bli överlupen av träd, förlora sin rymd.

Lyckligtvis finns det många oförnuftiga människor som räknar med de imaginära, icke påtagliga värden som de ännu existerande fäbodbyarna och -stugorna har. En Erik Hampus, en Jacob Gåfvells (tomtar i

Granbergs resp. Ljusbodarnas fäbodar i Leksand). Men inte ens sådana eldsjälar förmår allt om de inte har alla lottägarna med sig.

Jag har markledes under ett flertal år besökt många fäbodar i Dalarna och blivit ledsen. Jag har flugit över ännu fler fäbodar i samma landskap och blivit ännu ledsnare — ty från luften syns igenväxningen tydligare. Ännu har den inträngande lövskogen på många ställen den upplinjerad eller inrutad som visar de gamla tegarna.

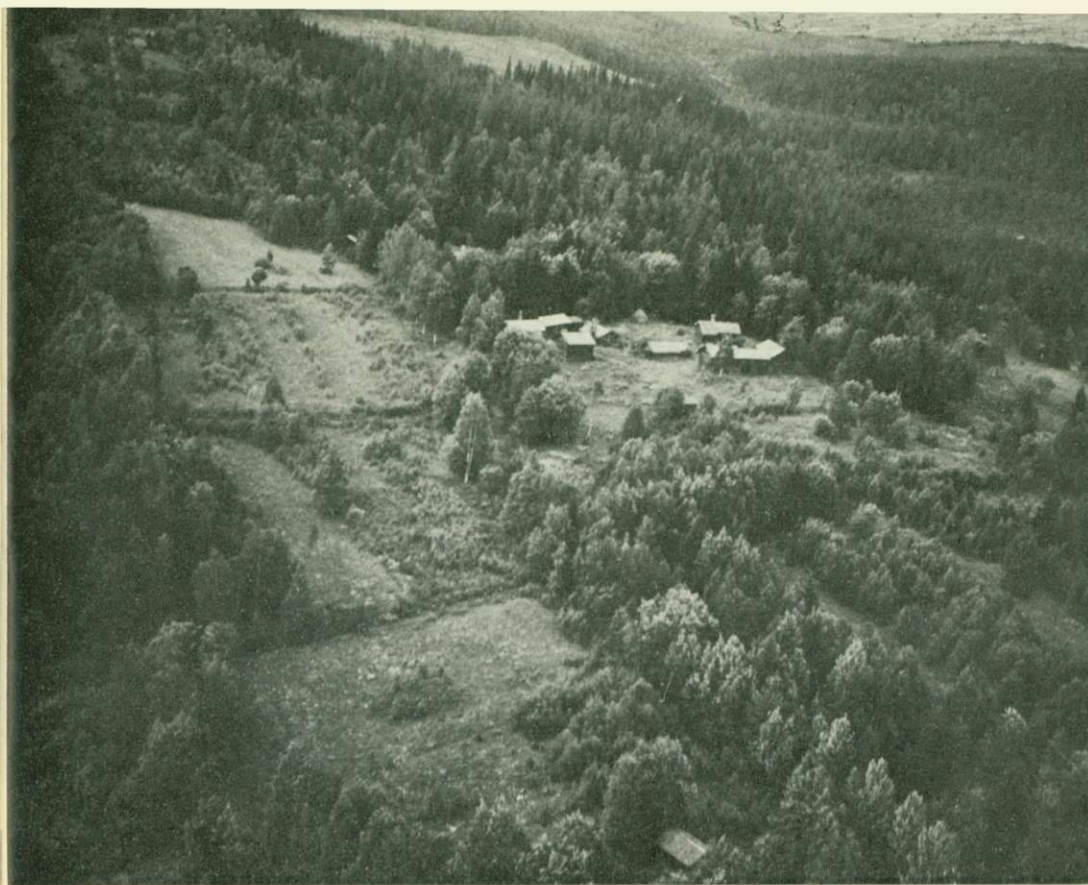
Här måste göras något. Får igenväxningen fortsätta är våra underbara fäbodar snart bara ensliga stugor, fallfärdiga timmerhögar i vilda grovskogen.

En hel del fäbodar i Dalarna har tyvärr sålts till stora bolag, som *planterat* barrskog där. På fäbodvallen! Vilken för många, många år sedan röjdes med oändlig möda. Enda medicinen mot sådana här händelser är att i möjligaste mån försöka låta bli att sälja fäbodar till affärsföretag. Möjligen till bolag av naturskyddare, d.v.s. bolag grundade och bestående av naturvänner. Men helst behålla vallarna. Och hålla dem öppna.

Ljusglimtarna i det alltmer tätande fäbodemörkret är mycket få. Den som skriver dessa rader sände ett speciellt tryckt brevkort med betalt svar till ett 30-tal kommuner i fäbod-Dalarna med förfrågan huruvida vederbörande administrativa enhet beviljat resp. utdelat anslag för röjning på igenväxande fäbodvallar. Leksand var den enda kommun som kunde svara ja: "Anslag till naturskyddsåtgärder 1.000 kr/år. Förvaltas av kommunalnämnden. Av det har en del beviljats till röjning vid fäbod".

Ja, det var till ovannämnde Jacob Gåfvelds, folkskollärare i Storbyn Häradshärad, som "en del" överlämnades, nämligen 300 kr. Man röjde vid en utsiktspunkt och nu är det "brejdblick" från ett litet utsiktstorn. Även vid Granbergs fäbodar finns det utsiktstorn, 410 m.ö.h. (med storslagen "vidvinkelsvy" över Siljan). Det tornet är försäkringsinspektör Hampus pappa till. Personligen ogillar jag sådana uppbyggda utsiktspunkter, en inställning som må stå för mig. Jag vill stå på fasta marken på en öppen plats så nära en eller annan fäbodstuga som möjligt. För mig är Pettersbacken överst på Skinnaråsens fäbodar (ett par km från Ljusbodarna, hr Gåfvelds tillhåll) det mångåriga idealet men där håller också på att växa igen, där finns heller ingen Gåfvelds eller Hampus.

På den ovannämnda enkäten svarade Särna och Venjan att fäbodlivet fortfarande pågår, varför inga röjningsåtgärder behövt vidtas. Tack! Från en annan kommun kom svaret att de flesta fäbodar är upprustade och används för sportstugebebyggelse — då får man hoppas att de som vistas i de f.d. stesen använder lien flitigt, annars kommer skogen krypande. Försök härma kreaturen; genom att beta håller de effektivt träd-

Här vandrar lövskogen in i gammaldags stridsordning längs dikena. Dammskog och Skallskog är de sydligaste i en kedja gamla fäbodvallar öster om det lilla sjösystemet Brasjön-Ejen i Leksand. Dessa vallar är snart nedkämpade av grovskog ty i stället för att göra motattacker har en ny ägare planterat barrskogsplanter.

plantorna på sin kant. Det är verkligen synd att biffkorna ska behöva så våldsamt mycket mat att inte ens normala, saftiga beten i rika jordbruksbygder räcker till — annars skulle denna den nya tidens köttproducenter kunna hjälpa fäbodvallarna!

Mätte fäbodarnas förespråkare, eldsjälarna, kraftkarlarna med tålmod och envishet och slitstyrka, mätte de inte förtrötts!

Den långa vägen till en ny miljö

Slå vakt omkring kulturlandskapet – sikta på morgondagens landskap

John Nihlén

Hur det nya landskapet kommer att se ut vet man inte med någon större grad av säkerhet – därtill behövs mycket fantasi och kunskap – men några av komponenterna är kända. Det blir ett urbaniserat landskap, ett industrilandskap, där tekniken i alltmer avancerade former kommer att tillämpas i bebyggelse, kommunikationer och verksamheter för naturtillgångarnas exploatering. Men – och det är viktigt och ofta glömt – *en* komponent är irrationell: bevarandet av landskap och natur i stora fria områden och i omistliga enklaver av skönhet och egenhet.

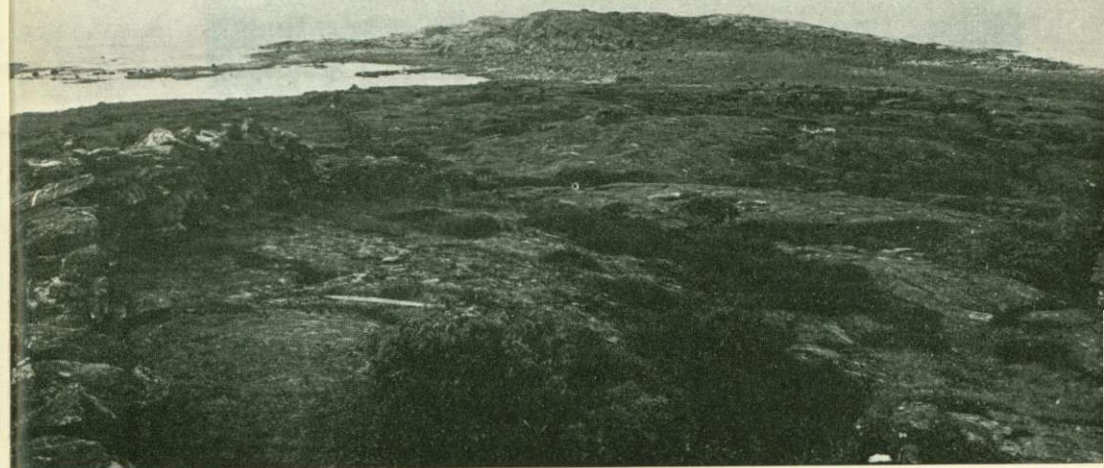
Det är just i spänningen mellan de tekniska och kulturella krafterna som morgondagens miljö växer fram. Men att det tekniska det gigantiska på sina håll kommer att dominera är det ingen tvekan om, man må beklaga det än så mycket.

Svagt skydd för äldre byggnader

När det gäller byggnadskulturen har vi samma spänning mellan det som varit och det som skall komma. I Sverige har dagens bebyggelseformer fått väga över. Det äldre byggnadsbeståndet med ofta stora estetiska och vetenskapliga värden har blivit museala spillror, med påföljd att det ansikte vi visar utåt i våra samhällen är skäligen banalt och förgrämt. Kulturarvet som sådant har ägnats ett ganska lamt intresse (ca 500 kulturskyddade byggnader i hela landet!) och äldre miljöer med stil och trevnadsvärde raderas på löpande band.

Kanske kan det bli bättre när det gäller landskapet, där de stora reservaten, de fria områdena (med kvalitetsmärket "frihet, renhet, tystnad") måste bli ett komplement till de ytor av landet vi exploaterar med täta bebyggelseområden, väldiga fabriker, markslukande kommunikationsanordningar med åtföljande miljörubbningsar.

Att gå helt emot den tekniska utvecklingen som sådan är ett ganska hopplöst företag, även om man alltid måste vara beredd att bevaka just de irrationella värdena och skapa garantier mot överdrift. Inför den stora utveckling vi skönjer måste ett samarbete ske från högsta instanser ner till små grupper av individer. Och med all sakkunskap representerad. Kanske kan man nu skönja en sådan tendens.

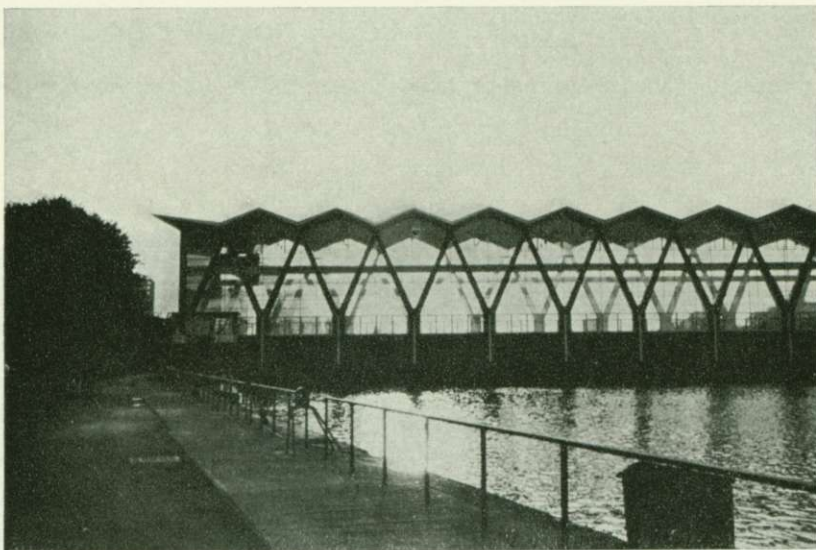

Den vackra Ringhalsudden med sina fårbetade marker, vindformade enar och ljung blir ett säreget naturreservat i skuggan av det stora atomkraftverket. – Foto T. Nihlén.

Det gäller kanske främst industriverksamheten, som är ett så känsligt område inom miljövärden. Jag lämnar då för ett ögonblick åt sidan den viktiga lokaliseringen i stort, den miljömässiga bevakningen och hälsokontrollen och tänker på de kvaliteter som den tillämpade naturvärden, landskapsvärden, representerar. Här ligger ett stort fält öppet för intimt samarbete.

Maskinförare som landskapsvårdare

Den konstruktiva landskapsvården har länge varit missgynnad i vårt land. Det ensidiga skyddandet har skymt blicken för något av det väsentliga i det aktuella natur- och kulturskapandet. När nu landskapsvården med sikte på morgondagens miljö börjar vinna förståelse kvar-

Rhenkraftverket Birsfelden vid Basel är ett utmärkt exempel på en arkitektur, ren och elegant, som väl låter sig inpassas i flodens och stadens landskap. — Foto: J. Nihlén.

står en misstro (och en missuppfattning) som man gärna vill vädra bort. Jag tar som exempel byråchef Lars-Erik Esping, en av våra främsta naturvårdare i officiell ställning, som i ett föredrag i Skogs- och Lantbruksakademien den 9 mars 1967 hävdade att den landskapsvård som bl.a. Samfundet för Hembygdsvård gjort sig till tolk för "resulterar i ett av arkitekter, tekniker och maskinförare, efter m. e. m. subjektiva bedömningar, skapat nytt landskap, teknikerlandskap: ett landskap som kan komma att ha mycket litet gemensamt med det genom odlarens möda under århundraden framvuxna kulturlandskap, som nu kommit i kläm och vilket utgör grunden för dagens diskussion och där det bl.a. gäller att söka bibehålla en hävdvunnen landskapsbild och i övrigt söka göra det bästa möjliga av situationen." Formuleringen är en smula oklar men vad man tror sig kunna läsa ut är en rädsla för det tekniska landskapet (där bl.a. traktorföraren på egen hand sitter och dirigerar formgivningen!) skall slå ut det gamla odlingslandskapet.

Det är detta antingen-eller som är farligt. Som jag sagt förut är det självklart och just nu en mycket angelägen uppgift att bevara (och vårda) de delar av kulturlandskapet som vi har möjlighet att hävda. I boken Landskapsvård stryker jag under just detta: "där delar av kulturlandskapet finns kvar i ny miljö kan och bör de stanna kvar och skapa en vacker accent, ett förnämligt samband mellan gammalt och nytt." Det framhålls vidare i samma bok att det klassiska bondelandskapet är ett forntidsarv, som inte bara har socialt utan också vetenskapligt värde.

Landskapsgestaltningen i dagens samhälle är varken traktorförarens eller naturskyddarens sak allena. Den måste utföras inte endast i samverkan med exploaterande tekniker utan också med en rad experter på olika områden: samhällsplanerare, arkitekter, biologer, geologer, geografer m.fl. Uppgiften är stor och viktig: att skapa morgondagens miljö, att forma de olika, av den moderna tekniken betingade landskapen. Och här får vi inte glömma den konstnärliga formgivningen i det medvetna landskapet, där så många komponenter måste räknas in. Av detta blir sannerligen inte något subjektivt teknikerlandskap!

Resultatet av en samverkan på bred bas

Den kan studeras i de nya motorvägarna, när de är som bäst. Här är ett nytt landskap med andra förutsättningar, tekniska och ekonomiska, än det gamla bondesamhällets landsvägar. Detaljer, eller någon gång sammanhängande delar, av ett äldre odlingslandskap kan bilda ingredienser i det nya väglandskapet men grundförutsättningarna är nya och landskapet är nytt — en ny skönhetsuppfattning har redan börjat göra sig gällande.

Detsamma gäller några av de kraftverk där landskapsplaneringen fått sätta in på ett tidigt stadium och där den nyss nämnda samverkan kunnat ge resultat i planering och gestaltning.

De nya atomkraftverken i vårt land utgör genom sin bundenhet vid kusterna ett stort problem för landskapsbild. Men man måste ge sitt erkännande till de industriföretag (OKG och Sydkraft) och statliga verk (Statens Vattenfallsverk) för deras sätt att söka lösning på de problem som uppstår i spänningsfältet mellan teknik och landskap. Vid Simpevarp har stora värden av kultur och natur kunnat inmutas genom samverkan från begynnelsen mellan ingenjörer, arkitekter, kulturvårdare och biologer. Sak samma gäller för det planerade verket vid Ringhals, där landskapsplaneringen och detaljplaneringen sker i ett team av natur- och kulturvårdare på samma sätt som skett vid den sulfatfabrik Skogsgärarna planerar vid Värö.

Stränder och strandplan utformas i en avslutad grustäkt, som skall bli ett fritidsområde för befolkningen i Ingolstadt norr om München. — Foto: J. Nihlén.

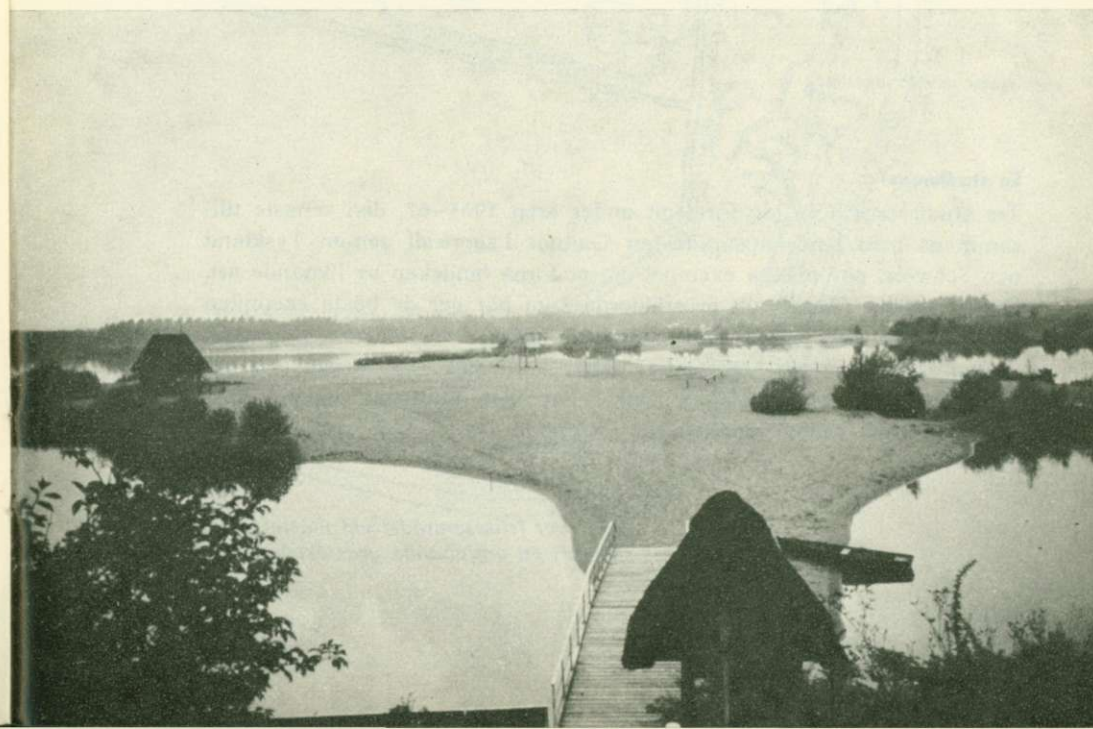
Jag tillhör inte dem som i alla väder vill träda upp och försvara teknik och industri — exploateringen har många gånger varit för hård och utan den kontroll samhället kan och måste hävda. Men när klimatet nu håller på att ändras och den allmänna kontrollen genom lagar och övervakare fått andra möjligheter än förr har man skyldighet att ta fasta på den samarbetsvilja som industrins män visar. Det är t.ex. värt en eloge att Södra Sveriges Skogsägare Förbund avdelat en särskild naturvårdare och att man lagt ner stora pengar på landskapsvård vid sina fabriker: jag tänker i första hand på Mörrum, där ett gammalt fint odlingslandskap alldeles inpå verkets knutar lagts in under gammal hävd. Det är också en vinst, att det gigantiska kraftverket vid Ringhals får ett komplement av ett naturreservat, som troligen kommer att bli ett av västkustens mest attraktiva strövområden. Som ett utslag av samma mentalitet är det förnäma fritidsområdet vid Sibbarp söder om Malmö, som utförts i samverkan mellan Malmö stad och Skånska Cement.

Lång väg att vandra

Landskapsvården som en vidsynt miljödanande faktor har trots detta en lång väg att vandra hos oss, de tekniska planfrågorna, städproblemen, den självklara hygieniska vakthållningen fångar fortfarande in nästan allt intresse hos de styrande. Det finns en kompakt mur, genom vilken de estetiska och rent mänskliga synpunkterna knappast kan tränga fram med full kraft.

Vi har mycket att lära av andra länder. Nu som tidigare när det gällde vägarna är Tyskland ett föregångsland. Lorentz Bolin har tidigare, i *Bygd och Natur* 1967, skildrat storstaden Hamburgs miljö- och fritidsproblem. Här har skett en samverkan mellan näringsliv och aktuell naturvård som inger respekt. Man har mer och mer lämnat det ensidiga naturskyddet och bygger med moderna artificiella medel upp ett landskap som ger omväxling åt miljön och rekreation åt storstadsbon.

Ett omfattande fritidsområde med bad, fiske, sportanläggningar och lockande strövområden har skapats i samverkan med grusexploateringen vid Güster nära Hamburg. — Foto: G. Lagerwall.

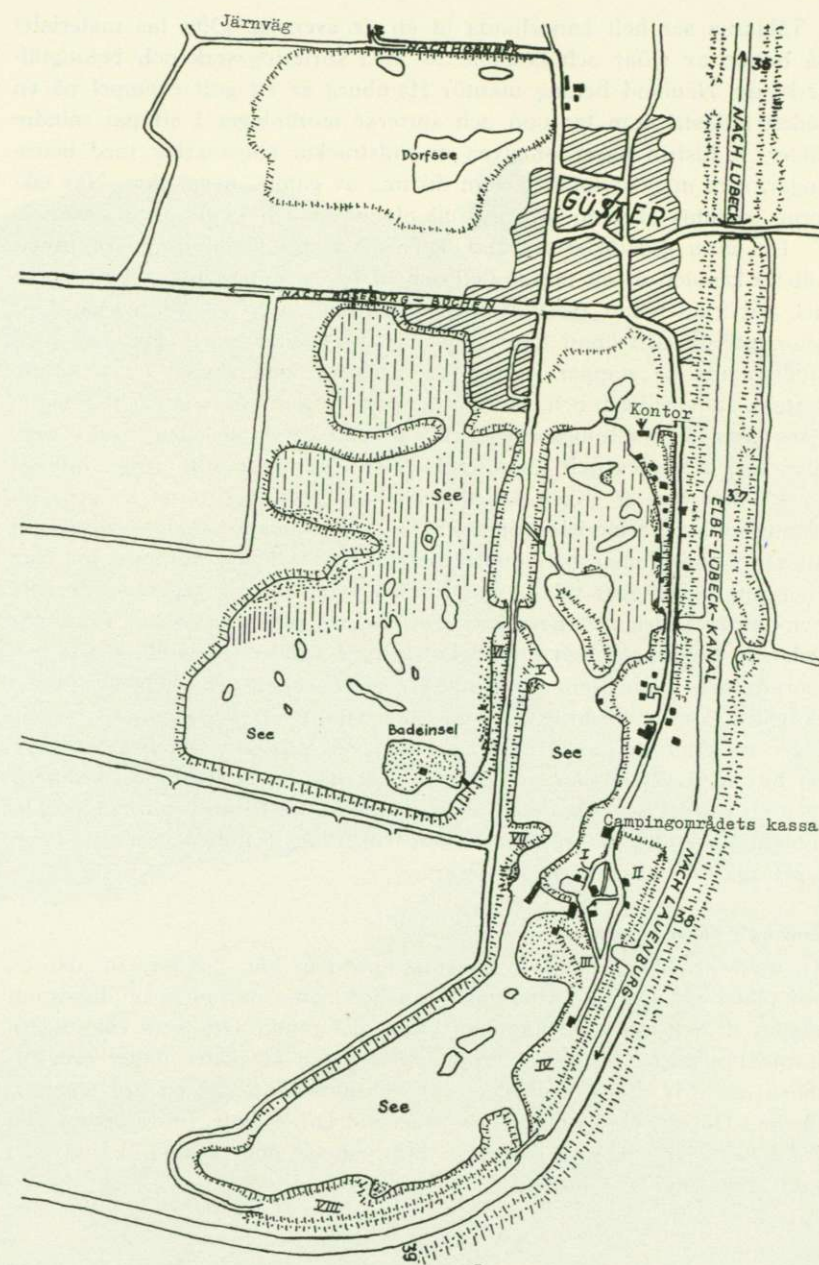
Fritidsområde av nerlagda grustäkter med bad, fiske och gröna friområden har skapats för storstaden Hamburgs befolkning.

En studieresa

Tre studieresor som jag företagit under åren 1965–67, den senaste tillsammans med landskapsarkitekten Gunnar Lagerwall genom Tyskland och Schweiz, gav många exempel på moderna landskap av liknande art. Det är kanske framförallt grustäkterna som här ger de bästa exemplen på hur långt man kan komma genom en samverkan industri–miljövård.

Den tyska byggnadsverksamheten har varit stor efter kriget och behovet av grus, makadam och cement har ökat. Man har öppnat grustäkter inom ett väldigt område från Östersjön ner till Syd-Tyskland.

Plan över fritidsområdet vid Güster utanför Hamburg, skapat i ett omfattande grustäktslandskap.

Täkterna ser helt annorlunda ut än de svenska. Ofta tas materialet på botten av sjöar och kombineras med sorteringsverk och betongtillverkning. Neuland Betong utanför Hamburg är ett gott exempel på en sådan industri som tar upp och sorterar moränlager i ett par mindre täkter. Industrin ligger omgiven av vidsträckta ängsmarker med betesängar, som man utvunnit genom dikning av gamla myrmarker. När täkterna avslutas sker en omsorgsfull planering och landskapsgestaltning.

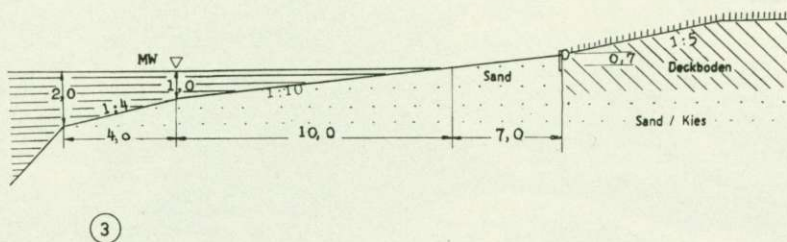
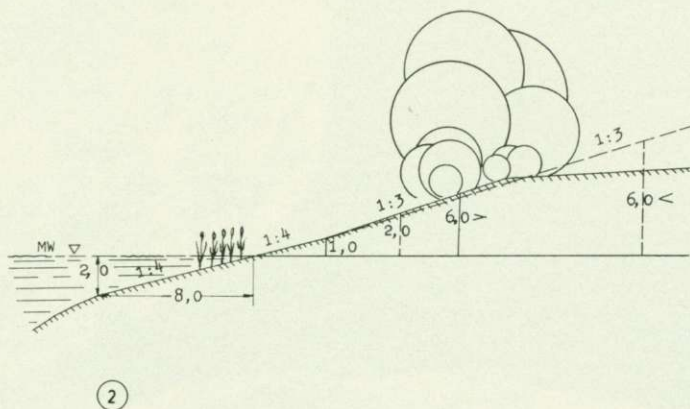
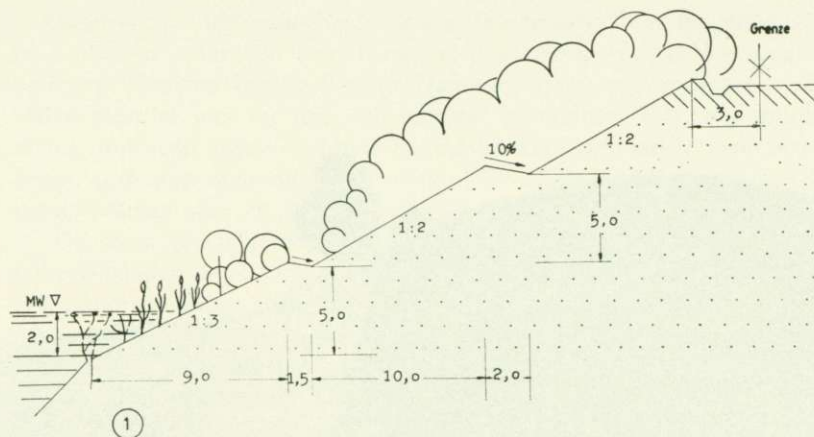
De stora grustäkterna vid Güster öster om Hamburg, nära Elbe-Lübeck-kanalen är ett praktfullt exempel på en miljövänlig täktverksamhet, påbörjad redan 1909. Man har här tagit ut ca 50 Mton grus (1–2 Mton per år) och ännu finns grus för 7 års verksamhet. Här kan man studera alla de etapper i en täktverksamhet som skapat ett nytt sjösystem som vidgas och binds samman. Efterhand som bottenlagren töms sker återställningsarbetet. Bit för bit av landskapet byggs upp, planeras, bebygges och fogas in i ett fritidsområde som idag omfattar ca 300 ha och är större än Alstern. För båttransporterna av grus till Hamburg har förbindelse öppnats till Elbe-Lübeck-kanalen, vilket gör att stora motorbåtar och andra turistfarkoster ledigt kommer hit från Hamburg och lägger till för längre eller kortare tid i någon av de små hamnarna. Rödek och barrträd, som började planteras redan 1934, har redan givit grönska och lummighet kring bostäder, rastställen och restauranger och paviljonger av olika slag. Fasaner och vildsvin finns i skogarna. Det är Frido Prüss som leder hela denna verksamhet som han tog i arv efter sin far. För 40 år sedan var Güster en liten svåråtkomlig by "med vägar som i Afrika"; nu är det ett blomstrande samhälle med ett väl utbyggt vägsystem och ett uppskattat fritids- och badområde, dit storstaden Hamburgs människor söker sig i hundratusental. Företaget ägs av Hanseatische Kieswerke.

Grustag i naturreservat

En motsvarighet i samverkan teknik-landskap har vi i Bayern, där en rad täkter vid Donau väster om München och i närheten av Ingolstadt skapat ett helt nytt landskap eller vidgat det gamla. Den som vill studera förutsättningarna för detta omfattande företag av täkter under grusvattnensnivån och ett nyskapande i vidaste samverkan har en bra utgångspunkt i Hubert Weinzierl: "Kiesgrube und Landschaft. Erfahrungen und Erfolge." ("Grustag och landskap. Erfarenheter och resultat.") Utgiven i samverkan mellan naturskydd och industri.

Grustag vid Zug i Schweiz. Täkten är avskärmad från väg och byggd genom ett fredat grönområde. — Foto: J. Nihlén.

Strandslänter och deras plantering vid sjöar som skapats efter avslutad grustäkt.

- 1: profil för sand- och grustäkt
- 2: profil för fritidsområde och änglandskap
- 3: profil för badstränder

Det är ett stort konstruktivt program, som delvis kunde tillämpas även hos oss. Problemen är i stort sett de samma här och i Tyskland: den ekonomiska användningen av sand, grus, lera m.m. tar för varje år allt större areal i anspråk. Det är den organiserade och okontrollerade skövlingen av landskapet man vill hindra genom samverkan.

Programmet ser i korthet ut så:

- de övergivna grustagen får inte innebära en fara för allmänheten;
- åker- och skogsareal skall återställas, alt. fiskevatten skapas;
- en nivellerad landsbygd måste återställas genom skyddsplantering mot vind- och erosionsskador. Tillskott av kulturlandskapets flora och fauna, fritidsområden skapas för människorna.

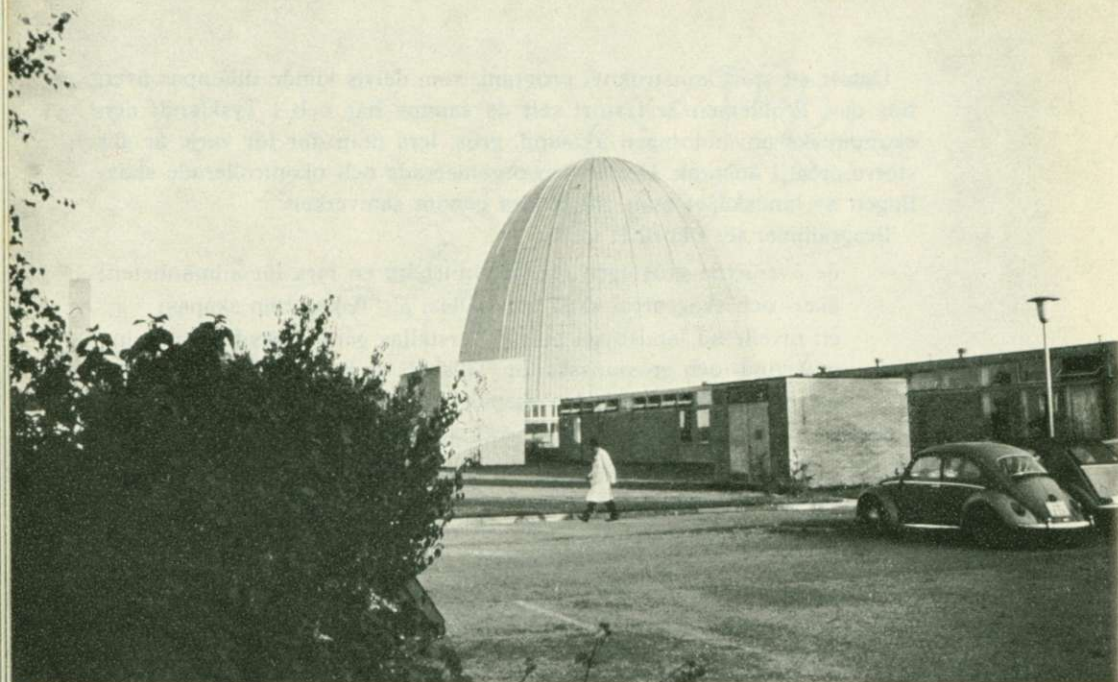
På många håll har man lyckats genomföra detta program med till en början tveksamt stöd hos myndigheter och företagare. Men de nya idéerna vinner terräng och det har hänt att industrier följt naturvårdens rekommendationer, trots att de inneburit merkostnader.

Det är ett förtrollande fritidslandskap man håller på att bygga upp kring Ingolstadt norr om München med sjöar för bad och fiske, med vidsträckt strövområden, som täcker de gamla grustäckerna. Vid planeringen har man gjort omfattande undersökningar rörande skogsvegetationen och de geologiska förutsättningarna. Alla improduktiva ytor har friställts för grustäkt och man har kartlagt de trädbestånd som kunde fortbestå. Överskottsmassorna har fyllts ut i äldre täkter och uttorkade vattendrag. Mjukt böljande stränder, omsorgsfull och varierande släntbehandling, plantering av miljötroget material har varit ledtrådarna. Man har skapat sjöar som tillfört landskapet så stora skönhetsvärden att de i vissa fall blivit naturskyddade!

Värt ett särskilt studium är också sjöarna vid Günzburg väster om München. Här har man genom lämplig strandutformning och plantering i viss mån fått en rekonstruktion av Alt-Donau. Strändernas flora med svartpoppel, klipbal, silver- och strandpil påminner om ett äldre, nu nästan helt försvunnet Donaulandskap.

Nära Donau ligger ett naturreservat. I själva reservatet har man anlagt en omfattande grustäkt, där redan innan täkten är avslutad en fisksjö börjar tas i bruk. Man ämnar också anlägga en konstgjord sjö som häckningsplats för fåglar.

Konstgjorda sjöar som uppstått efter grustäkter finns på andra håll i Tyskland. Maindalens sjöar är ett exempel (en följd av täkter i samband med byggandet av motorvägen Frankfurt-Nürnberg). Det är en sjö för rekreation, bad och camping med en yta av 45 har. Här och i den närliggande parken har planterats 163.000 växter och 1.300 träd och i sjön olika arter fiskyngel.

Atomreaktor vid Garching norr om München.

En intressant växtlighet kan man också se i Leine-dalen vid Hannover där de gamla grustagen utgör ett viktigt element i fritidslandskapet. Även sjöarna utmed motorvägen Hannover—Hamburg är fina exempel på ett riktigt återställt landskap.

Formgivningen i landskapet

I dessa sammanhang har vi, framhåller Weinzierl, ett trefaldigt mål: att inlemma täkterna i det naturliga landskapet; att utnyttja röjningsmark och att kultivera ödemark. Vidare slår man fast principerna för planteringen: för att camouflera slänter och stränder är plantering nödvändig. Specialister måste här anlitas; miljötroget växtmaterial skall komma till användning; monoton plantering skall undvikas. En blandning av hög och låg växtlighet gör landskapet behagligt. Då det gäller att nå snabbt resultat bör man arbeta trädgårds- och parkmässigt. Ungbok el-

ler ungek är lämplig men kräver omsorgsfull plantering och senare vård.

Därefter tillkommer stabiliseringen av slänter och stränder. Detta är ett huvudproblem både i torr- och vattenbrytning. Säkraste skyddet är plantering. Ju flackare lutning på slänterna, desto lättare att plantera. För att stabilisera branta slänter skall användas anspråkslösa växter med kraftiga rötter. En blandning av gräsvall, honungsklöver och leguminosae kan vara lämplig. I övrigt kan man plantera buskar och träd av pionjär-typ. På torra vallar björk, al, asp, rönn, fågelbärsträd, slånbär, törnrosor. Vid stränder vide, pil eller poppel; även vilda björnbär går bra.

I Schweiz är förhållandena mer lika de svenska med moränåsar, som är utomordentligt känsliga för ingrepp. Man är därför noga med att camouflera täkten under bearbetningen med planteringar och kvarstående åspartier. Återställningen sker i allmänhet ganska konventionellt genom terrängjustering och begröning. Ett exempel på en sådan täkt är Sihlebrugg vid Zug, nära tyska gränsen vid Konstanz där det stora täktuttaget är dolt från vägen genom ett kvarstående mycket vackert parti av åsen.

Industribyggnaderna i landskapet

Att camouflera de moderna industribyggnaderna är i allmänhet ogörligt. De måste med sina stora volymer och sin tekniskt bestämda formgivning och ofta även med sin av ekonomiska skäl betingade lokalisering tolereras som en ny, en självständig del av industrilandskapet. De gamla begreppen fult eller vackert får här ofta träda i bakgrunden och efterträdas av en ny skönhetssyn. Man må kalla det industriromantik eller annat, det är en realitet som vi måste räkna med.

Atomkraftverken hör till de nyaste inslagen i det moderna industrilandskapet. De kan slå på helt olika sätt beroende på placering, reaktortyp, material. En reaktor av den typ man kan se vid Garching norr om München är knappast avskräckande, men det är också här fråga om en mindre forskningsreaktor. Den eleganta aluminiumkupolen med sina diskreta sidobyggnader syns vida omkring på slätten och utgör ett inslag i landskapsbilden, som är berikande. Någon plantering är inte önskvärd annat än vid de närliggande bostäderna och intill angränsande vägar (ev. alléer som binder samman anläggningen).

Ett helt annat — och ur landskapssynpunkt betydligt sämre — intryck gör atomkraftverket Kahl vid Mains strand, 20 km från Frankfurt am Main, en anläggning med två lättvattenreaktorer och de sedvanliga volymerna, delvis dolda av vegetation. För landskapsvärden är föga gjort. Ett stort område är inhägnat och denna hägnad innesluter även stranden, där

man inte lämnat fri passage. Utanför vakthuset finns en liten konventionell plantering, en slags park för kontorsbyggnaden, men det inhägnade området är lämnat åt sitt öde med vegetation av björk, lönn, salix, tall. Det hela verkar en aning "fabrik i vilda västern", men kanske skall man inte döma, då det hela inte är färdigt än. Verket dominerar stort från floden men endast skorstenar och kupoler syns från landsidan.

Vilken ökande roll atomkraftverken får och i hur hög grad riskerna minskas visas av att man just nu förbereder ett stort atomkraftverk (600 MW) i storstaden Frankfurt am Main. Man har lämnat tanken att bygga ett konventionellt värmekraftverk *av förorenings*skäl och satsar på atomkraftverk!

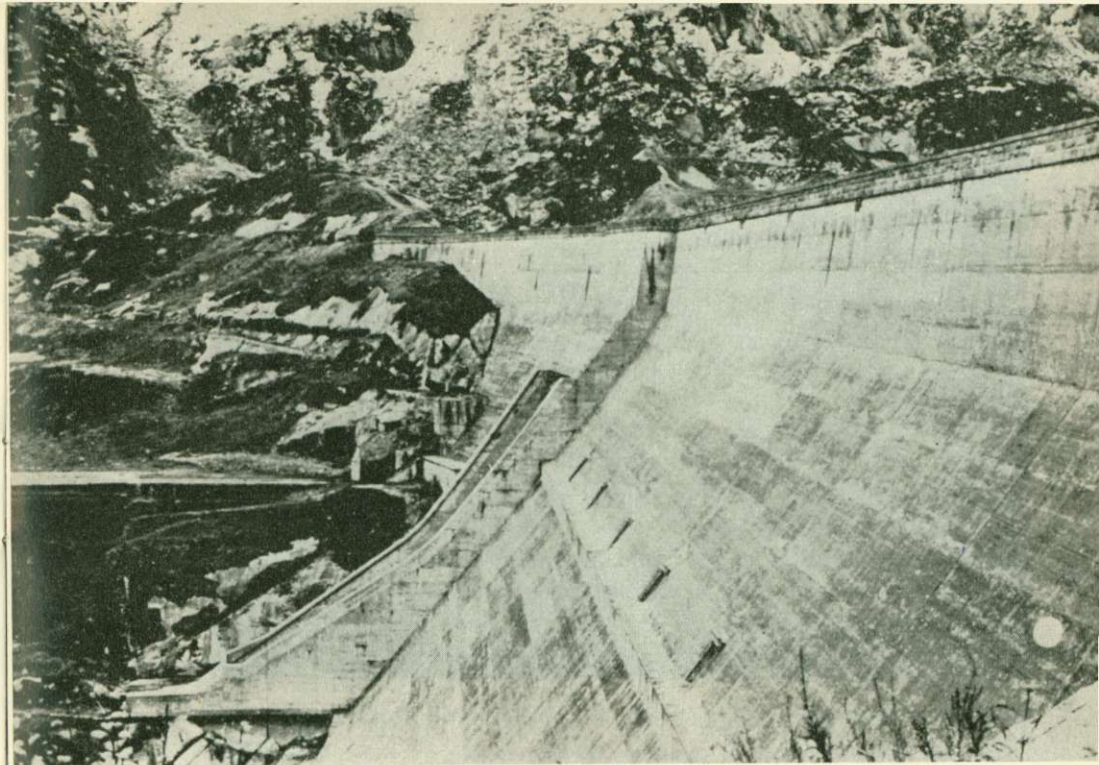
Beträffande atomkraftverken i Italien kan man iaktta en intressant tendens att placera dem i de inre delarna av norra Italien, beroende på att belastningscentra ligger långt från kusterna.

Den italienska stationen Seln, ca 10 mil sydväst om Milano, ligger på norra stranden av Po varifrån den får sitt kylvatten. Den består av en lättvattenreaktor med en byggnad som är 60 m hög, därav 6 m under jorden. Skorstenen är 100 m hög. Både denna station liksom den vid Senn norr om Neapel har en utformning, som gör dem ganska väl inpassade i landskapet. Mest intressant ur landskapssynpunkt är Senn. Reaktorn är här inbyggd i en sfärisk behållare som är byggd av stål och har en diameter av 50 m. Turbinbyggnaden har en höjd av 35 m. Den är utformad med en viss italiensk elegans och anses av många som en mer miljövänlig industrianläggning än t.ex. typ Kahl.

Tradition och nyskapelse i Schweiz

Vad man särskilt fäster sig vid i Schweiz när det gäller bebyggelsen är den fina sammanhållningen av de traditionella elementen. Kulturvården i detta märkliga land står i en klass för sig och åldriga mönster i kulturen kan tydligt spåras långt in i städerna. Denna stilkänsla finner man också hos de industribyggnader, som inom många regioner dominerar landskapsbilden; där traditionen inte kunnat bära har man lagt grunden till en ny, burens av stil och smak.

Det lätta, nästan svävande kraftverket vid Rhenstranden inne i Basel är känt (det har väl i viss mån inspirerat Hans Westman till ett liknande bygge i Sollefteå). En motsatt effekt har den väldiga läkemedelsfabriken Schweizerhalle utanför Basel, där de stora blocken, väl nyanserade i plan och fasad, möter med något av den kraft och glädje som utmärker denna idoga nation, där hantverket löpt ut i världsfamnande industrier med kvalitet som adelsmärke. Även de många bryggerierna och silotornen visar ofta en högbebyggelse, där en djärv fasadbehandling kan

Den stora betongdammen i övre Hassli i Schweiz. — Foto: J. Nihlén.

ge lyftning åt arkitekturen (t.ex. det rutmönstrade tornet vid Anker Brauerei).

Kraftverken däremot har ofta en banal och hård placering. Det må gälla de konventionella vattenkraftverken i Hassli (där de stora betongdammarna uppe i fjällpasset imponerar desto mer) eller atomkraftverket i Chavalon, där de stora kyltornen står skrämmande hårt i det för övrigt tilltalande landskapet (vägar, skogsridåer, odlingslandskap, moderna bostadsområden). Den nybyggda Hooverfabriken nära Zug är ovanligt fint inpassad i landskapet, med ren, strong arkitektur och plantering med buskar och träd (poppel, oxbär) av en art som dekorerar och accentuerar.

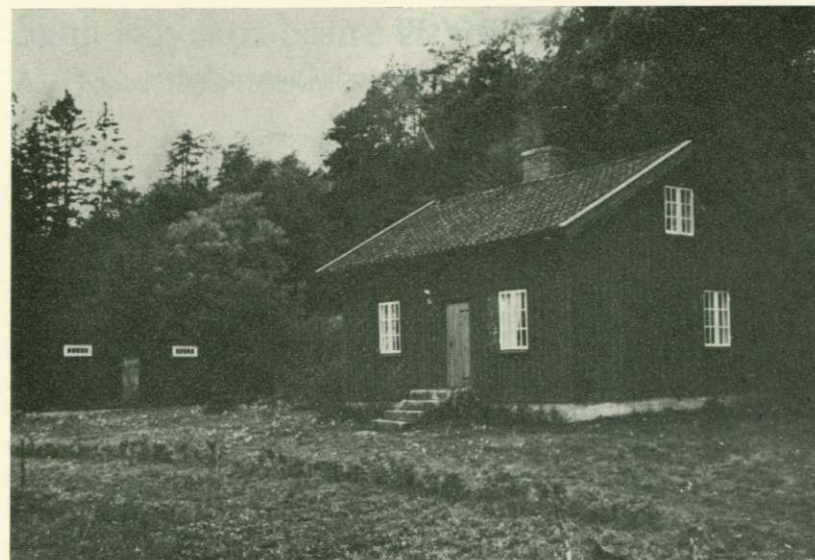
Både kultur- och industrilandskapet på kontinenten lockar till fortsatta studier. Vi har mycket att lära.

Ny hembygdsgård i Bohuslän

Harald Torgestam

Den gamla prästgårdsbyggnaden vid Lassehaga i Lyse socken, som uppfördes år 1812, har flyttats till det angränsande hemmanet Torgestad, där den återuppförts och restaurerats för att tjäna som hembygdsgård. Byggnaden är möblerad i 1800-tals miljö med möbler, redskap och husgeråd från olika hemman i Lyse socken. Därjämte har en länga på fem kyrkstallar flyttats från Lyse kyrka och återuppförts intill hembygdsgården. I stallarna förvaras där deponerade jordbruksredskap och åkdon. Byggnaderna har uppförts på en naturskön tomt med utsikt över Gullmarsfjorden och med möjligheter till utvidgning av anläggningen, vilket redan är aktuellt.

Brödbakning på gammalt vis i Lassehaga prästgårdskök, Lyse, Bohuslän.

Den gamla prästgårdsbyggnaden från Lassehaga i Lyse, flyttad till Torgestad i Bohuslän.

Invigningen ägde rum den 30 september 1967 i närvaro av drygt 200 inbjudna gäster. På grund av kraftigt regn skedde själva invigningshögtidligheten på ladugårdsbacken på Torgestad gård, där ett stort tält uppförts av presenningar, i vilket kaffe serverades vid sittande bord. Till kaffet bjöds smörgåsar på bröd, som bakats i den gamla bakugnen i hembygdsgården. Efter musik av bygdespelmän överlämnades hembygdsgården till Lyse hembygdsförening av tingsdomare Harald Torgestam, som bekostat anläggningen och tillhandahållit tomten. Landsantikvarie Åke Fredsjö, Uddevalla, högtidstalade och förklarade anläggningen invigd, varjämte anföranden hölls av hembygdsföreningens ordförande folkskolläraren Knut Wingfors, Lyse, och stadsfullmäktiges ordförande i Lysekil, Algot Karlsson. Sedan gästerna beretts tillfälle bese hembygdsgården, medverkade Lysekils folkdanslag med danser och hemmansägaren Thure Andersson med sång. Festligheterna avslutades med anföranden av komminister Oswald Oscarsson, Lassehaga, samt av prostén Daniel Skenning, Varberg, den sistnämnde såsom representant för ättlingar till de präster, som bebott den gamla prästgården.

Vår vackraste motorväg

Två kan tävla om rangen: Vätternleden och Öresundsleden

Vi är inte bortskämda med motorvägar i Sverige. Egentligen har vi bara två som gör skäl för namnet: den som går längs Vätterns östra strand och den som nu sammanbinder Malmö med Hälsingborg. Den senare har man döpt till Öresundsleden.

Det är inte bara den längsta utan också den till landskapet bäst anpassade. När sista delen, som går över Glumslövs backar fram till Hälsingborg, nyligen invigdes hade man skäl att granska den lite närmare och BoN:s rapportör kan intyga att leden nog bör räknas till de vackraste vi har i norra Europa. Denna sydliga motorväg har visserligen inte Vättern med dess lockande perspektiv men har istället en glimt av Sundet och framförallt Glumslövs backar. Dessa böljande fält intill Sundet hör till de klassiska landskapen i Sydsverige. Urgammal odling med åker och betesmarker, stenåldersminnen med monumental verkan i terrängen, en bebyggelse som nästan överallt lämnar landskapsbilden fri och orörd — det är Glumslövs backar (en slags motsvarighet till Brösarps backar i öster).

Att dra en väg genom detta landskap är ingen lätt sak och när Samfundet på ett tidigt stadium av projekteringen var rådgivare uttryckte vi vår oro för hur man här skulle lotsa sig fram.

När vägen nu ligger färdig är oron borta. Man har verkligen lyckats komponera in denna fyrfiliga väg i det stora landskapet och man har anpassat den, modellerat den med stor omsorg och skicklighet. Man har

Den nya motorvägen ligger vackert i det böljande landskapet vid Glumslövs backar utanför Hälsingborg.

Skall vi lyckas bättre än Rousseau?

Axel Iveroth säger sin mening om industrin och landskapet

När Samfundet, Naturskyddsföreningen och Industriförbundet häromåret (1959) hade sin konferens "Industrin, naturen och människan" höll direktör Axel Iveroth ett anförande, som idag har fått förnyad aktualitet — nu när samarbetet industriell verksamhet — landskapsvård blivit en nödvändighet. Det återges här i sammandrag:

Einar Malm har i sitt epigram "Gravskrift över Stockholms omgivning" i ett nötskal givit den situation i vilken vi befinner oss:

Sen man börjat återvända
till naturen, som det heter,
tog naturen själv en ända
mellan villor och staketer.

Den stora frågan är, hur vi skall finna en "naturlig" balans mellan produktivitet och standard och natur och miljö. Vår industrialisering får icke radera oersättliga naturvärden. Men vi måste komma ihåg, att själva utvecklingen skapar *ny* natur. Vi får icke heller glömma att människan, för vilken vi vill bevara den friska källan, visar oanade möjligheter att älska ihjäl naturen — med hjälp av de högre inkomster, som ger henne möjligheter att återvända till den.

Naturen hotas, genom den enskilda människan, icke endast av "villor och staketer" utan också av buteljer, pilsnerburkar, mjölkkartonger, tält och sommarstugeslum och mycken aningslös förstörelselusta. Det är ett vidsträckt ämne vi har på programmet. Vi får se, om vi lyckas bättre än Rousseau att lösa det.

heller inte varit rädd att på högsta krönet av Glumslövs backar lägga in en rastplats, en slags motsvarighet till den Samfundet projekterar vid Gyllene Uttern söder om Gränna. Den skall ligga på båda sidor om vägen med en port som förbindelseled och ge plats för ca 60 bilar. Den planerade restaurangen just här är man dock en smula tveksam inför liksom bensinstationen. Byggnader av det slaget behöver inte läggas på de stora utsiktsplatserna.

Men i stort sett måste man vara nöjd med denna turist- och nyttoväg med sin hänförande utsikt över Hälsingborgs landborg, Vens sällsamma profil och det ständigt levande Sundet. Vägdirektören Harald Ekström och hans medhjälpare och företrädare har all heder av detta stora och sköna vägbygge.

Anders Zorns målarstuga måste flyttas

Det sedan länge väntade kraftverket vid Spjutmon i Öster-Dalälven skall nu sättas igång. Därmed är denna del av Dalälven utbyggd och praktiskt taget hela älvsträckan tagen i bruk. Ingenting annat var att vänta och vi hoppas nu att kraftföretaget gör allt som göras kan för att begränsa skadorna och ge det nya landskapet en så god karaktär som det är möjligt.

Vad som gjort denna utbyggnad känslig är bl.a. att Zorns pittoreska målarstuga vid Gopsmor måste bort — området sänks under vatten.

Det var hit Zorn drog upp med sina spelmän och modeller och levde vildmarksliv medan kölden stod sträng kring knutarna. Erik Wettergren, som var gäst här en gång, har berättat om det rustika livet vid denna väl belägna "säter" uppe vid älvstranden.

Även om man kan förebygga skadan genom att flytta Zorns anläggning anser domstolen att flyttningen knappast kan ha sådan betydelse

Zorns berömda målarstuga vid Gopsmor, som måste flyttas genom kraftverksbygget vid Spjutmon i Öster-Dalälven.

Ung i Norden

är temat för årets omgång av den populära rikstävlingen Sveriges Ungdomsmästerskap. Det är en skoltävling som i år indelas i två klasser, klass A för högstadiet och klass B för mellanstadiet.

I båda klasserna är tävlingen indelad i fyra etapper. I första etappen svarar alla deltagarna på tävlingsfrågorna individuellt. I de följande etapperna är det de tre bästa från varje skola som i varje klass bildar ett lag som får gå vidare tills det blir tre topplag som möts i slutfinalerna. Slutfinalen i klass A går i Stockholm i slutet av maj mellan lag från olika ungdomsorganisationer. Det lag som där segrar får resa till Danmark och representera Sverige i den nordiska finalen. Denna tävling organiseras av Föreningen Nordens Ungdomsrepresentantskap.

Klass B blir något av den "gamla" skoltävlingen med slutfinal sänd som ett ungdomsprogram i Sveriges Radio den 31 maj. Det är snart en tradition i radions underhållningsprogram med denna final. Ett avbrott gjordes 1966 då tävlingen istället blev ett uppskattat ungdomsinslag i programmet på Samfundets jubileumsprogram på Skansen.

Tävlingen har fått en enorm uppslutning. Förra vintern anmäldes närmare 80.000 ungdomar från ca 500 skolor över hela landet och årets tävling ser ut att bli lika uppmärksamrad.

Tävlingen, i år med mottot "UNG I NORDEN", arrangeras av Förbundet Vi Unga i samarbete med Jordbrukarnas Föreningsblad, LTK, Sveriges Jordbruksskafförbund och Samfundet för Hembygdsvård. Finalerna genomföres i samarbete med Föreningen Norden och Sveriges Radio.

ur allmän kulturhistorisk synpunkt att den bör hindra tillkomsten av det ur andra allmänna synpunkter angelägna kraftverket.

Domstolen kritiserar kammarkollegiet för att det inte tillställt domstolen yttranden i målet från länsstyrelsen och länets naturvårdsråd. Om kollegiet haft annan uppfattning i naturvårdsfrågan borde detta ha angetts av kollegiet. Att länsstyrelsens yttrande till sin innebörd skulle vara ett föregripande av domstolens ställningstagande finner domstolen vara ett påståande som är helt orimligt och verklighetsfrämmande.

Domstolen anser det önskvärt att arbetena påbörjas snarast och avslår yrkanden om uppskov för ytterligare utredningar.

Sedan Spjutmostyrelsen formellt fattat beslut om att påbörja bygget räknar man med igångsättning redan under januari.

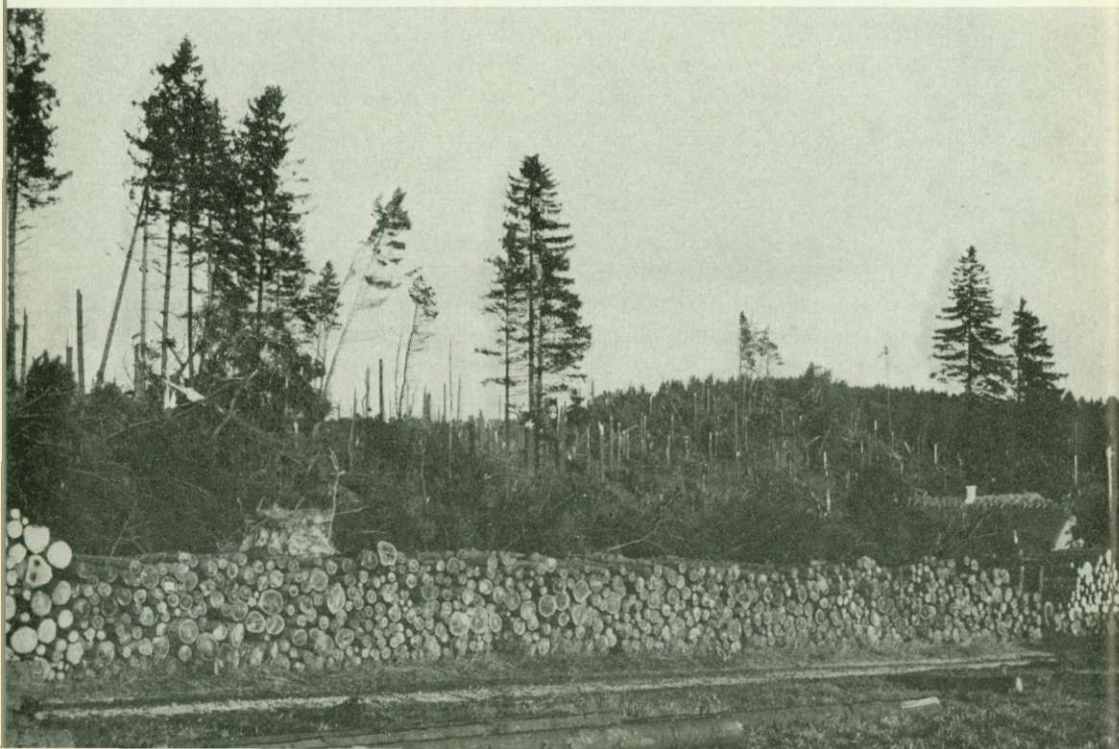
Orkanskador i Sydsverige tar årtal att reparera

Orkanen som i höstas drog förhärjande fram över södra Sverige, främst Skåne och Blekinge, fällde träd som i normala fall skulle ha avverkats under en 10–15-årsperiod. Man har nu genom bl.a. flygfotografering fastställt att orkanen — den värsta i mannaminne — vräkte ned omkring 3 000 000 kubikmeter skog till ett värde av mer än 100 miljoner kronor.

Röjningsarbeten har hela vintern pågått för fullt med hjälp av bl.a. några hundra norrländska skogsarbetare. Skogshuggarna beräknas ha att göra långt in på sommaren för att få undan de kaotiska anhopningarna av nedmejade träd.

Vissa områden, som drabbats särskilt hårt, kommer inte att kunna återställas på årtal. Det gäller bl.a. Ystads sandskog (en gång plante-

Stormskadorna i Skåne åstadkom en avverkning, som i vanliga fall skulle ha tagit ca 10 år. Hårdast gick stormen fram över tallskogarna vid Dalby-Södra Sandby. — Foto: B. Nihlén.

Hänt i bygderna

Stensjö låg i Småland

I Bygd och Natur nr 4/1967 berättade vi om Stensjö by, som upprustats av Vitterhetsakademien och blivit ett levande kulturminne, som berättar intressant om bylivet i forna tider. Tyvärr råkade den närmare geografiska angivelsen falla bort, varför många har ringt och undrat var Stensjö egentligen ligger. Vi vill därför meddela att Stensjö ligger någon mil norr om Oskarshamn, vid en liten avtagsväg från riksväg 15. Stensjö är verkligen värd ett besök — och får också sådana i stor omfattning, från både när och fjärran.

Idyll raserad

En av de intimaste miljöerna i Lund har nyligen spolierats. Det är den idylliska Thulinska gården vid Petriplatsen och Bredgatan. Gården, som är precis 100 år gammal, ska ge plats åt stadens nya bibliotek.

Thulinska gården — uppkallad efter dekorationsmålaren Svante Thulin, en av Zettervalls medhjälpare vid "restaureringen" av Lunds domkyrka, som förvärvade fastigheten 1890 — har varit ett av de mest karaktäristiska inslagen i stadsbilden, med sitt tegeltak, sin gavel i renässansstil, sina vackra fönster.

rad för att hindra sandflykten) och skogen vid Nybrostrand öster om staden. Den spolierades nästan helt. Men ändå tror man nu att dessa skogspartier genom en speciell nyplanteringsmetod ska vara återställda redan om tioålet år.

Gods förlorar 5 miljoner

Ett svårt härjat område är vidare den stora kronoparken mellan Dalby och Södra Sandby i närheten av Lund. Där var förödelsen nästan total. Det gäller också en del skogspartier omkring Häckeberga vid Romelåsen. Enbart på Christinehof-Högestad, ett av Skånes största gods, blåste det ned skog för drygt 10 miljoner kronor. Det innebär en förlust på minst 5 miljoner kronor, även om virket delvis kan användas.

Stor skadegörelse vållades även på hus, ladugårdar och lantbruksmaskiner.

Men det är alltså skadorna på skogen som dominerar. För skogsägarna är situationen verkligen bekymmersam. Det enorma utbudet av virke, som blir en följd av katastrofen, skapar mycket svåra avsättningsproblem på en redan pressad marknad.

Idyll som försvinner i Lund: den 100-åriga gården på Petriplatsen med Ansgar Almquists Linné-staty. — Foto: B. Nihlén.

Många finner det tragiskt att denna fina idyll har offrats, och man har svårt att tänka sig en annan bakgrund till Ansgar Almquists staty av Linné på Petriplatsen.

Innan nybygget sätter igång ska arkeologerna undersöka tomten. Man tror att här finns gravar och murrester från 1100-talet och framåt.

Halländsk hed skall återuppstå

Halland skall återfå heden! 8,6 kvadratkilometer på Hallandsås i Östra Karups kommun skall bli hed. Skog skall röjas, marker skall brännas för att öppna väg för ljungen.

Statens Vattenfallsverk

arbetar just nu på ett mångmiljonprojekt, som innebär att överföra Kaitumälvens vatten till Stora Luleälvsystemet. Enligt planerna skall Kaitumälven dämvas upp i höjd med Tjuonjokk i Gällivare fjällvärld. Därifrån skall vattnet ledas i en gigantisk tvåmila-tunnel till sjön Satisjaure och vidare till Vietas kraftstation. Projektet betyder, om det realiseras, att stora delar av Kaitumälven torrläggas.

Umeå åtalas för vattenföroreningar

Umeå stads underlåtenhet att vidta åtgärder mot vattenförorening kränker allmän eller enskild rätt, förklarar Statens naturvårdsverk som vill att staden skall åtalas.

KRITIK och Debatt

Bränsleceller skapar renare miljö

En uppfinning som i hög grad kan komma att minska de allt svårare luftföroreningarna i tätorterna — ett av våra angelägnaste miljöproblem — är bränslecellen. Denna är nämligen mycket lämplig som kraftkälla för eldrivna bilar.

Detta är en av de aspekter på det över hela världen aktuella bränslecellssystemet som behandlas av laborator Staffan Ulvönäs, FOA, i en artikel i "Sydkraft". En annan aspekt är bränslecellens användning som reservkraftverk, nämligen på så sätt att ett konventionellt elverks överskottsproduktion nattetid får elektrolysera vatten och sönderdela detta i syre och väte. Gaserna samlas sedan upp och för under högbelastning utgöra oxidationsmedel resp. bränsle för ett bränslecellbatteri, som tillsammans med den övriga produktionen på ett enklare sätt skulle klara topparna i förbrukningen.

Bränslecellen fungerar så att den direkt omvandlar kemisk energi till elenergi, vilket medför att verkningsgraden blir mycket hög — upp mot 80 procent. Sådana resultat får man aldrig med konventionella system.

Förf. anser att inom en snar framtid de ekonomiska förutsättningarna kan skapas för en framgångsrik konkurrens mellan bränslecellen och redan etablerade konventionella system. Redan nu används bränsleceller i exempelvis amerikanska rymdfarkoster. Och hos oss har ASEA under flera år utvecklat bränsleceller att användas i ubåtar, vilket skulle öka aktionstiden under vatten från ett par dygn till kanske två veckor.

Dessa bränsleceller går på vätgas, liksom de i rymdskeppen. Men även andra bränslen kan tänkas, t.ex. metanol.

Avgasfria bilar

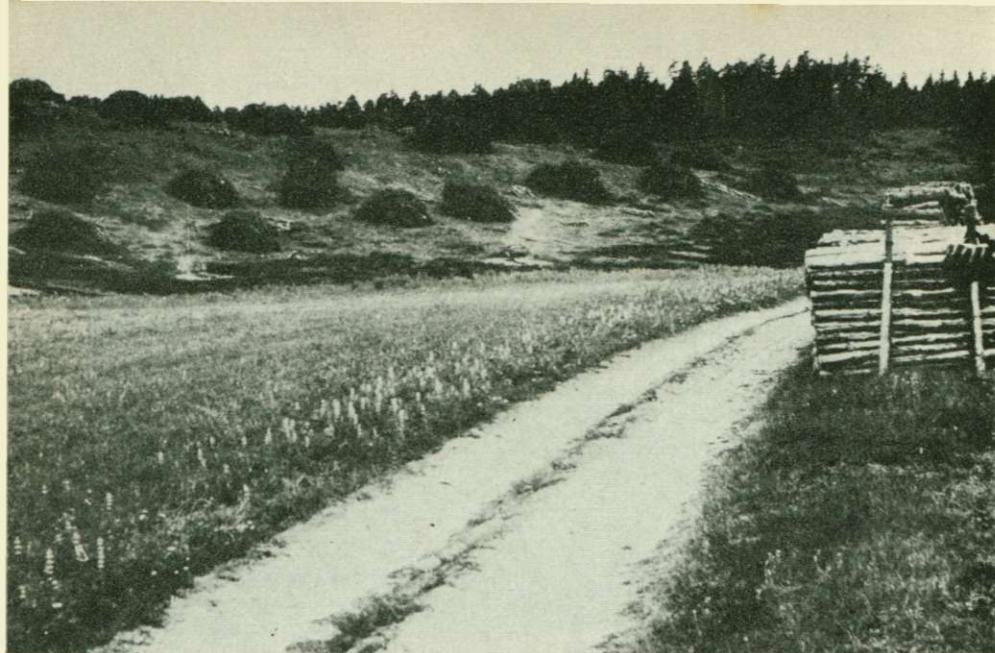
Inför Stockholms elverks jubileum i Stockholm nyligen demonstrerades den avgasfria, eldrivna bilen, som nu arbetats fram av Asea.

Elbilen, som ännu endast är tänkbar för stadstrafik och som sanitärt sett äger stora företräden framför den konventionella bilen, har utförligt presenterats av ingenjör Staffan Ulvönäs i nr 8 av Slöjdföreningens tidskrift Form, ett nummer som helt ägnats åt debatt om bilen som mordredskap, miljöfördärvare, konsumtionsartikel och statussymbol. Bland annat informerar trafikpsykologen Bertil Aldman om människans förmåga att överleva trafikolyckor (dvs att överleva bilen). Numret lägger tyngdpunkten på säkerheten, som ju bilindustrin inte alltid ömmar för.

För miljövärden har den avgasfria bilen stor betydelse. Som tidigare framhållits i Bygd och Natur kan man här räkna med ökade möjligheter när atomkraften ger billigare energi och därmed möjligheter att få elektrisk uppvärmning av våra bostäder och kanske också allmänt eldrivna bilar.

Att städa i naturen

Detta betyder inte bara att samla skräp och tombuteljer, det kan också innebära att man ränsar bort sådan vegetation, som täcker områden man vill hålla öppna. Detta har blivit ett stort problem

Skogsvårdsstyrelsernas folk och arbetslösa rycker in som röjare. Efteråt ser det ofta ut som här: ett värdefullt stycke kulturlandskap har befriats från den invaderande tallen. — Foto: B. Nihlén.

och en av landskapsvårdens besvärligaste uppgifter, särskilt i södra och mellersta Sverige.

Där skogplantering sker — och detta är otvivelaktigt ibland nödvändigt — finns inte dessa röjningsproblem. Men på ljunghedar, kulturhedar av olika slag, gamla betesmarker är ytornas öppethållande en viktig sak.

För några år sedan kunde man få se Dag Hammarskjöld gå och dra upp tallplanter på de öppna backarna utanför sin gård vid Löderup. Han var säkert ingen motståndare mot skogen men han ansåg att den öppna, sedan gammalt betade heden utanför Backåkra gård skulle hållas öppen och därvid var den självplanterade tallen en besvärlig fiende. Överallt i Sydsverige finns liknande problem.

Nu har man kommit närmare en lösning. Medan skogsvårdsstyrelserna ba-

ra för ca tio år sedan förbjöd naturvårdarna att dra upp planter och istället uppmanade till igenplantering även av marker som hade betydelse både ur vetenskaplig och social synpunkt, är man nu redo att hjälpa landskapsvårdarna. Skogsvårdsstyrelsernas folk och arbetslösa får rycka in som städare och på åtskilliga håll ser det ut som på bilden, där ett värdefullt stycke kulturlandskap befriats från den invaderande tallen.

På något håll har detta skett: för tio år sedan straffbart att hålla heden öppen — idag, tio år senare, aktiv hjälp från myndigheterna att vårda och befria heden från främmande inkräktare.

Men sedan återstår problemet att hålla de stora ytorna öppna för framtiden och den frågan är ännu inte löst helt även om man t.ex. genom bete och slåtter och markbehandling av olika slag kommit en bra bit på väg.

FÖR VÅRDEN AV SVENSK
BYGD OCH NATUR

SOM EN HYLLNING
TILL

HAR
SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRDS
HEMBYGDSFOND

FÅTT MOTTAGA EN GÅVA
FRÅN

FÖR VÅRDEN AV SVENSK
BYGD OCH NATUR

TILL HUGFÄSTANDET AV MINNET
AV

HAR TILL
SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRDS
HEMBYGDSFOND

ÖVERLÄMNATS EN GÅVA
FRÅN

Vid lyckönskan och kondoleans

glöm ej Hembygdsfonden — För aktiv vård av svensk bygd och natur — med ett bidrag. Insätt beloppet på postgiro 90 06 89, Samfundet för Hembygdsvård, Stockholm, med angivande av givare och mottagare eller ring till Samfundet (tel. 11 94 24, 11 94 44) och insätt senare beloppet på postgiro 90 06 89.

"För mig framstår denna bok som en av årets absolut väsentligaste, och den bör inte fattas på något biblioteks hyllor — lika litet som på våra samhällsplanerares av olika art och ansvar."

(Jan-Öjvind Swahn
i Biblioteksbladet)

John Nihlén

LANDSKAPSVÅRD

Vår tid formar landskapet

Medverkande: Jerk Alton, Lorentz Bolin,
Rune Frisén, Aly Goldkuhl, Jakob Jakobsson,
Erik Lundberg, Carl Olov Orback,
Henning Segerros.

Ur innehållet:

Vägen och landskapet
Industrilandskapet
Skogens landskap
Äng, hed och hage
Terrängstudier
Naturens formspel
Naturinventering
Sjöreglering
Fåren som landskaps-
vårdare
Det forna landskapet

Stor uppskattning i dagspress och tidskrifter

Bo Skårman i Handelstidningen:

"Att efter alla dessa år av aktivt arbete kunna fira Samfundets halvsekeljubileum med ett så pass betydande verk som *Landskapsvård*, *vår tid formar landskapet* vittnar om en mer än vanlig andlig spänst... Det är dock få förunnat att få göra en sådan insats."

Albrecht Eika i Norsk Vegtidskrift:

"Boken skulle ha alla förutsetningar för å finne et stort publicum også i Norge, både på grunn av sitt eget innhold og fordi den danner et godt utgangspunkt for et videre studium av landskapsvern og landskapspleie."

LT:s förlag i samarbete med Samfundet för Hembygdsvård

Kan rekvireras från Samfundet, Mäster Samuelsgatan 3, Stockholm C

Nr 3 1968

Bygd och Natur

Bygd och Natur

tidskrift för hembygdsvård

Nr 3. Årg. 49 1968

Red. och ansvarig utgivare: John Nihlén

Redaktionssekr.: Nils Nihlén

Prenumerationspris kr 20:- pr år

Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis.

Bygd och Natur utges av

Samfundet för Hembygdsvård

Riksförbund för bygdekultur

och landskapsvård

Mäster Samuelsgat. 3, 111 44 Stockholm

Tel. 119424, 119444, 119455

Postgiro 8136 — Bankgiro 56-4618

Skånebyrå

Fjeliev. 17, 222 36 Lund, Tel. 046-141863

Ordf.: Landshövding Ragnar Lassinantti

V. ordf.: Riksdagsman Ivan Svanström

Sekr.: Redaktör Nils Nihlén

Styrelsens verkställande ledamot:

Fil. dr John Nihlén

Innehåll:

Ledare:

Staden som hembygd 53

Karl Salomonsson

Småland — sommarlandet för
tusentals danskar 54

Nils Österberg

Sommarmöte i norr 59

Hjalmar Lindström

Landespflige — bryggan mellan
natur och teknik 67

Sigurd Gustavson

Värmländska emigranter 72

Ingmar Svensk

Nedläggning av åker och äng 74

Fäbod och fritid 78

Möte på Capellagården 80

Det första året 82

Individ—kollektiv—stad 82

Selånger 83

Nya män i naturvårdens styre 84

Staden som hembygd

När Hembygdsföreningen Gamla stan bildades för mer än tio år sedan började den uppfattningen mer och mer tränga igenom att även staden var en "hembygd" som behövde vård och omtanke. Nu finns hembygdssföreningar i många samhällen; i Göteborg arbetar t.o.m. stadsdelsföreningar med liknande program.

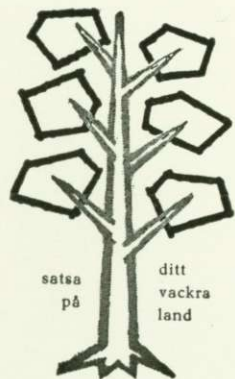
Vi måste slå vakt om stadslandskapet. Hur kommer det att te sig, hur kan vi påverka det? Den regionala planeringen är av avgörande betydelse för stadslandskapets framtida utseende. Här bör ske ett intimt samarbete mellan kommunala myndigheter och planeringsfackmän. Först genom en samverkan kan man komma åt bostads- och bebyggelseproblem som är gemensamma för en större bygd. Den översiktliga planeringen kräver en vidare bedömning då det här är fråga om den kommunala aktiviteten i dess olika aspekter: bostäder, industrilokalisering, skolor, kommunikationer, o.s.v.

Den finska arkitekten Eliel Saarinen har ofta ställts inför frågan vad bebyggelseplaneringen verkligen innebär. Hans svar är träffande: "År 1899 trodde jag, att bebyggelseplanering var uteslutande ett konstnärligt problem. Senare var det enligt min åsikt snarare ett tekniskt problem. Numera har jag blivit allt mer övertygad om att det är ett mentalt problem."

Det är ett högt mål att sträva efter — den mänskliga miljön — i en tid då trafik och befolkningsanhopning är så svår bemästrade problem. Vi kommer dock aldrig ifrån den mänskliga planläggningen; vi kan aldrig på allvar vända flykten åter från stenöknen.

Genom en differentiering av storstaden kan man komma fram till en stad med större aktivitet och trivsamt; en hel rad hjälpmedel vid detaljutformningen är ofrånkomliga. De öppna parkerna omskapade till verkliga folkparker och grönområden, träd och alléer, bilfria stråk, o.s.v. allt hör till också i den moderna stadsbilden. Nämnas må också de oaser som på några platser skapats kring större hyreshus och fabriksanläggningar.

J. N.

Glöm ej

HEMBYGDSINSAMLINGEN

3 x 3

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Mäster Samuelsgatan 3, 111 44 Stockholm

POSTGIRO 900689

Småland – sommarlandet för tusentals danskar

Karl Salomonsson

Hembygds- och naturvården får i vår föränderliga tid vara beredd på att jämt göra inmutningar av nya områden och ta itu med ständigt skiftande problem. Omdaningen av bygden och naturen pågår kontinuerligt, och det gäller att här följa växelspelet och inte bara passivt möta utvecklingen utan också så vitt möjligt söka länka och styra den.

Ett av de problem, som i de sydliga landskapen det senaste decenniet dykt upp, är de nyttkomna "sommartorparna" och kanske främst då de av utländsk härkomst, som förvärvat ödeställen och slagit sig ner i bygden, och som behöver råd och hjälp för en rätt och riktig inpassning i den bygd de tidvis ska tillhöra. Bara i Kronobergs län i Småland finns det enligt den förteckning med tillhörande karta, som överlantmätaren i Växjö gjort upp, bortåt 300 sådana "sommartorpare" med danskarna i förkrossande majoritet och med Sunnerbo härad som den i det avseendet tätast befolkade delen.

Det är många ödeställen, som har övertagits av utlänningar och rustats upp och räddats åt framtiden. Finns det alltså på ensliga platser i de sunnerboitiska skogsmarkerna framkomlig väg till en gammal gård, som har hindrats från att ruttna ner och falla ihop, och möter man inne i den mörka barrskogen en ljus, öppen glänta, en grön oas, där människor bor och lever åtminstone sommartid, så kan man i de flesta fall tacka danskar för det. Det kan också vara en gård med intressanta traditioner, med en lokalhistoriskt värdefull bakgrund, som har räddats från förintelse och glömska. Ett sådant exempel skall här anföras.

Rektor Karl Salomonsson från Hälsingborg är en mångsidig man: pedagog, radioman, hembygdsvårdare, men han är också en minnesgod son av sin hembygd i den småländska Finnveden, som han skildrat i en rad utmärkta artiklar och föredrag.

Sedan denna karta över inflyttade danskar i Kronobergs län inprickades av överlantmätaren i Växjö har ytterligare ett par hundratal tillkommit. Och antalet "sommardanskar" fortfar att öka.

I sydöstra hörnet av Lidhults socken ligger Stenhöga eller Stönja, som under ett par århundraden fram till slutet av 1800-talet var boställe för komministern i Vrå. Stället hölls i god hävd. Den siste innehavaren, Peter Lindström, som bodde där åren 1881–1898, ägnade isynnerhet trädgården sitt stora intresse och skapade av den en mönstergill anläggning. Stenhöga låg på en liten höjdsplatå ute i ryarna, var omgiven av lummiga lövträd och måste ha sett sig som en ljuvlig oas, en grönskande ö mitt ute i ljunghavet.

Sedan gården upphört att vara komministerboställe hade den skiftande öden att genomgå. 1959 låg den öde. En vacker sommardag besökte jag då i sällskap med P. G. Vejde och ett par andra hembygdsvänner den gamla prästgården, som företedde de för ett ödeställe typiska kännetecknen. Gårdsplanen var igenvuxen med gräs, granplantorna hade börjat spira, nässlorna stod i stora "hörjar", buskväxterna hade förvildats och bredde torra och risiga ut sig överallt. Husen hade börjat förfalla. Dörren till stugan hängde på sned, en och annan fönsterruta var krossad, tapeterna hade lossnat i stora sjok, luften i rummen var rå och unken. Allt vittnade om övergivenhet och tristess. De enda spår efter människor var några staplar med riksdagstryck, som låg i ett av rummen.

Över den tysta och obebodda platsen lyfte åldriga lövträd sina kronor; det var ekar och askar och popplar, och de gav en viss tjusning åt allt förfallet, vilket däremot inte en grupp höga, risiga granar, som bildade en mörk och dyster skiltvakt i ena trädgårdshörnet, gjorde.

Detta var alltså sommaren 1959. När jag åtta år senare besökte Stenhöga, såg där helt annorlunda ut. Mangårdsbyggnaden var renoverad och upp- rustad. Lövträdsslyet var bortrensat, de förvildade parkbuskarna och de framträngande granarna hållna i schack, gräsmattan ansad och fram- komlig. De hundraåriga ekarna och övriga lövträd kom till sin rätt, en åkerträda utanför trädgården hölls i hävd och utgjorde tummelplats för ett par ystra danska ridhästar. Varje vår och höst får de åka hästbil hit och hem; ett stall för dem var nyuppfört och sammanbyggt med garaget, allt fint och stiltroget inpassat i miljön. Tio personer vistades på gården och svarade för liv och rörelse där; den här gången hade man sanner- ligen ingen känsla av att befinna sig på ett ödeställe.

Det är två familjer från Köpenhamn, som nu bor här om somrarna och som tittar hit, så ofta tillfälle ges; man har för övrigt också börjat fira jularna här uppe i den småländska skogsbygden. Två och en halv à tre timmar tar det bara att åka hit med de fina färjeförbindelser över Hälsingborg, som numera råder. Det är tandläkaren *Kurt Reipurth*, som äger den gamla huvudbyggnaden, och överläkaren *Helge Baden*, som för- värvat den gamla uthuslängan och förvandlat den till en fin och trivsam bostad med gillesstuga och allt.

Den vemodiga och beklämmande känslan från 1959 erfor man inte vid det här besöket. Gården levde. Den var räddad åt framtiden. De nya ägarna trivdes, hemmaborna/säljarna var belåtna. "Här ha vi tatt igen lite å Älvsborgs lösen mä", sa en klurig smålänning med glimten i ögat, och det är ju också en synpunkt . . .

Ur allmän naturvårdssynpunkt är det värdefullt, att en och annan ljus glänta med lövträd och grönska och fågelsång hålls öppen i det alltmer mörknande granskogslandskapet. Men det kan också ha sitt givna kul- turhistoriska värde, som fallet är här. På Stenhöga föddes 1892 kommi- nister Lindströms son Sigfrid, som här tillbragte sina första levnadsår. Av honom blev så småningom skalden Sigfrid Lindström, en känd ge- stalt i lundensiskt tjugotal, där han gick under namnet "Tristan" och till- sammans med bl.a. Olle Holmberg, Ivar Harrie, Hjalmar Gullberg och Karl Ragnar Gierow bildade ett omtalat litterärt koteri. Och på Stönja satt under några år på 1920-talet ingen mindre än Fabian Månsson som bonde. Det var honom riksdagstrycken påminde om; med vördnad och respekt hade de tydligt bevarats genom åren.

Att Fabian Månsson en gång kom att hamna på Stenhöga, gick så till. I en riksdagsdebatt, där han prisade böndernas ekonomiska villkor, blev han tagen på orden av en av riksdagskamraterna, en godsägare Fjällbäck, som då ägde Stenhöga, och erbjöds att utan arrendeavgift få driva jord- bruket där. Fabian slog till och var färdig att pröva sin lycka som små-

Den gamla komministergården Stenhöga i Lidhults socken lever igen sedan två danska läkarfamiljer restaurerat den och upplever somrarna där med hästar, hundar och bilar. En kulturminnesgård är räddad åt framtiden.

landsbonde 1924. Hela Stenhöga hemman omfattade 800 tunnland, och av dem var 300 tunnland skog, som Fjällbäck föredrog att bruka för egen del, och bara cirka 30 tunnland åker och äng, resten var myrmark och sjö.

Fabian snålade inte, när det gällde att få de igenvuxna tegarna under kultur på nytt. Han skaffade arbetskraft, dikade och byggde broar, göds- lade och sådde och fick fina skördar. Han lade huvudvikten vid boskaps- skötseln och hade ett 20-tal nötkreatur, där prästerna förr haft ett 10-tal, och en svinjord, som ibland räknade 40 trynen. Svinen blev han mest omtalad för. De fick gå ute året runt, och särskilt beryktad blev en väl- dig suga, som kallades "Fabians gris" och betraktades som en stor at- traktion. Den har även rönt äran bli avkonterfejad i den bok, "Fabian", som Fredrik Ström 1948 utgav på KF:s förlag. I den finns också i fak- simile återgiven den "PM rörande arbetet", vari Fabian i 13 punkter slår fast vad medhjälparna hade att iaktta, t.ex. "ta in lillsvinen, när det blir mer än 5 grader kallt", "hugga massor av ljung till getterna" och "se till att hästarna hålls i dagligt arbete". Slutpåminnelsen vittnar om att

en ny tid står och gläntar på dörren: "Skaffa er (det gäller alla) körkort så att ni kan sköta bilen!"

Från Fabians grisaffärer är för övrigt en liten historia räddad åt eftervärlden. Då han en gång besökte Svalöv, fick han av agronom Bondesson veta, att denne fått 15 kronor stycket för smågrisar, och då utbrast han högst indignerad: "Då har, min själ, Josef lurat Maria!" Bondesson undrade lite över denna bibliskt klingande vändning i ett så jordiskt sammanhang och fick förklaringen. Maria, Fabians hustru, hade just sålt smågrisar till Nordiska Kompaniets Josef Sachs och bara fått 12 kronor stycket . . .

På våren 1926 var Fabian Månsson färdig som bonde i det magra Sunnerbo. Då lär han ha satsat mellan 15- och 20.000 kronor på Stenhöga. I riksdagsdebatterna fick han sedan i tillämpliga sammanhang äta upp sitt misslyckande. Men han bet bra ifrån sig och saknade inte argument. En del av dem redovisade han i en tidningsintervju. Han hade inte själv kunnat satsa det arbete, som han velat, sade han, eftersom han just de åren höll på att skriva boken "Sancte Eriks gård". Och inte heller *det* gick bra: "inbyggnaderna voro olämpliga för mig att vara i och skriva", säger han. Jordbruket hade legat i vanhävd, när han övertog det. Lagården var 100 år och alldeles förfallen. Skogsbruket fick han inte driva. Men, säger han, "gamla människor, som sett gården i träda, förundrade sig över hur jag kunde få fart på den". När han lämnade den, stod rågen grann på åkrar, som på mansåldrar inte hade burit råg, och där fanns klövervallar, vars make man aldrig sett där förut. Inte en obetald räkning lämnade han efter sig men hade själv att fordra för två stora sändningar smågrisar. Avsättningen av mjölken hade varit det värsta problemet. Den gick inte att sälja, alla hade överflöd därav. Men ett föl, som han själv fött upp, fick han 400 kronor för, det anför han som bevis för att djuren på gården varit väl vårdade och uppdragna. Och så slutar han: "Jag har behov av ett jordbruk, jag kan inte skriva utan det, och just nu ser jag mig om efter en 20-tunnlandsjord i Sörmland eller Uppland. Men då förbehåller jag mig rätten att få förlora på den".

Den rätten hade han haft på Stönja och tydligen behövt. Något jordbruk blev i varje fall inte återupptaget där efter den fabianmånssonska parentes. Igenväxningen och förskogningen tog vid. Hus och trädgård förföll, och förfallet fick accelererad fart med åren. När det 1962 stoppades av de båda danska köparna, var det hög tid. De är som många andra danska "sommartorpare" i dessa bygder värda en honnör för sin insats. Och de är också värda allt det stöd och all den hjälp som ortens hembygdsföreningar och naturvårdsorgan kan lämna dem för att de ska bli inlemmade i bygden.

Sommarmöte i norr

Nils Österberg

Det är intressant, roligt och smått spännande på Samfundets rullande sommarmöten. I somras var det Norrbotten som besöktes.

I tidig morgon den 2/8 gjordes avstigning från Nordpilen i Älvsbyn och de hundra deltagarna med bagage äntrade trenne bussar, och allt och alla kom med utom en väska och ett paraply. De båda sistnämnda dirigerades senare till Boden där de återfanns välbehållna.

Turens första etapp blev påfrestande. Bara ett fåtal hade fått morronkaffe. Men på hotell Laponia i Arvidsjaur stod frukosten dukad och den åts med stor inlevelse. Styrkta till kroppen gick man så ut och beskådade Lappstaden med dess tråkåtor. En del brukas ännu vid helgerna. Ett par samer hade mött upp och lät sig beskådas.

Så vidare mot Arjeplog. Kort besök på Öberget med storslagen utsikt över kyrkbyn vid sjön Hornavan, 221 meter djup, leder på listan över djupa vattensamlingar i Sverige. Snart ska här finnas ett stort turisthotell på bergets sluttning.

Samling i Silvermuseet, en skapelse av "Lappmarksdoktorn" Einar Wallqvist, som är värd på stället och även företrädde kommunen som äger museet. Inrymt i den s.k. Kronskolan från 1880-talets mitt. Sex lappbarn var de första som skrevs in.

Landsantikvarie Harald Hvarfner, Luleå, hälsade välkommen i landshövding Ragnar Lassinantis ställe. För Samfundet talade fil. dr. John Nihlén som erinrade om SfH-insatserna för det nya Norrbotten.

Han överlämnade också Samfundets plakett till renskötare Lars-Erik Ruong, bl.a. för dennes insamlingsarbete till Silvermuseet. 774 lappska alster har han bringat till samlingarna.

Einar Wallqvist talade för kommunen och berättade om samlingarna där det samiska silvret dominerar. I byggnaden finns också en samlingsal, "och skolbarnen i den nya skolan tittar gärna in här och ger mej ett handtag under sina håltimmar", säger den stridbare dr Wallqvist. Sist bjöd kommunen på kaffe i restaurangen som är inrymd i det gamla kyrkstallet. En snabbtitt i kyrkan hann de flesta också med.

Silvremuseets grundare, legendariske Lappmarksdoktor Einar Wallqvist gratulerar Lars-Erik Ruong till Samfundets förtjänstplakett. Foto: Nils Österberg.

Lång eftermiddagsfärd mot Jokkmokk. Nytt och fascinerande åtminstone för många sörlänningar var de flockar av skogsrenar som helt lugnt strosade kring både på och jämte landsvägen. Det kunde bli häftiga inbromsningar. En ihjälkörd ren kostar föraren 160 kr. SJ betalar bara 100 kr. per ren. Man skämtar om "mängdrabatt". Stor begeistring bland renävrarna. Den första renen man såg i sin rätta miljö.

Fick känna på små genvägar som minner från tid då de stora bilstråken var odragna. Dessa kom ofta med vattenbyggarna. Nere i Moskosel blir det bättre väg och strax därefter träder driftchefen (vid kraftverket i Vuollerim) Åke Rudin fram och berättar om Jokkmokks kommun, samernas och kraftingenjörernas hemvist. En till ytan stor kommun i det län som rymmer 25 procent av landets yta, 3 procent av dess befolkning svarar för 12 procent av den totala exporten och dras med 25 procent av arbetslösheten.

I Norrbotten bor och verkar ca 6.800 samer varav 1.800 sköter de ungefär 200.000 renarna. Vi fick också veta att vattenkraften i länet pro-

ducerar 10 miljarder kilowattimmar per år till ett värde av 200 miljoner kronor. Det är 20 procent av förbrukningen i landet.

Det må erkännas att fisken inte gillar de reglerade älvarna, sa Rudin, men skyndade sig också säga att man föder upp och släpper ut 600.000 laxyngel per år och de kostar 5 kr stycket att få fram. Om laxfisket samråder man också i Nordiska rådet numera. Vattenmagasinen vet ju inga gränser.

Stor middag på Gästis i Jokkmokk. Lappkok (borde heta renkok) och renkött. Färska hjortron. — Björn- och andra historier berättade av Lars

Från Lappstaden i Arvidsjaur. Samedräkten är lika klädsam för gammelmor som för unga moderna samefröken. Foto: Nils Österberg.

Pirak. Nattligt besök på Jokkmokks museum med samekulturen inramad av modernt vitt fasadtegel. Stort och snyggt. Även en del byggnader rymdes inomhus. Shopping vid disken med sameslöjd, audiovisuell information för dem som orkade smälta.

Andra dagens morgon

grydde med hopp om fortsatt gott väder. Vid utfärden från Jokkmokk kan man vid klar sikt hinna få en blick in mot ett par fjällbjässar i Sareks stora och orörda vildmark. Sommarmötet hade sikt. Under hela resan längs Lule älv. Stora och Lilla Lule älv flyter samman strax ovanför Vuollerims kraftstation där Vattenfall har ett driftskontor som centralt styr alla älvens kraftverk, som fullt utbyggda kommer att klara en tredjedel av Sveriges förbrukning, 14 miljarder kWh per år.

Där bjuder oss Rudin att stiga ner. D.v.s. vi åker med bussarna ända in i bergsalarna, och vandrar så till fots in i maskinhallarna ner till turbinerna 100 meter under vattenmagasinets yta. Det mullrar och dånar. Vi får bomull till öronen. Lätt att gå vilse om man inte följer med strömmen. Vi lade särskilt märke till stora tankar där man visst förvarade kilowatten.

Nästa anhalt Laxede kraftstation. Den tämjda forsen brusade på nytt genom dammluckor av betong. Kanske man släppt på med anledning av hembygds- och naturvårdares närvaro? Vattenfall stod för värdskapet vid lunchen på Edefors turishotell nedströms forsen. Vannhainen presiderade. Det åts KRAFTverkslunch med fjällröding som helst ska ätas till hård smörgås. Inte potatis. Men det går det med.

Genom Harads sov man lunch och stärkte sig för titten på bygget vid Bodenforsarna och kaffepausen där. På en altan som byggts ut över älven.

Sista kvällen och natten i Kalix, vars tätort betraktar sig som Östra Norrbottens centrum. Modernt museum inrymt i den splittrerna förvaltningsbyggnaden. Kanske det störst tilltagna och mest påkostade som skrivaren av dessa rader sett under många färder i landet. Pampiga affärshus. Pampig folkhögskola. Allting pampigt. Även Hotell Valhall där vi avnjöt den måltid som landstinget bestod.

Eftersom mötet hölls vid den tiden då Ragnar Lassinantti var landshövding i Norrbottens län hade han skyndat åstad att presidera. Likaså hastade bankdirektör Veli Arrela från finska Torneå till Valhall för att göra ett väl genomtänkt avsteg från bestämmelsen som säger, att den finska hedersbetygelse i form av en förtjänstmedalj inte får ges till utlänningar ändå skulle tilldelas Ragnar Lassinantti för hans insatser på nordisk basis när det gällde att tillvarata gemensamma kulturvärden. För

Bankdirektör V. Arrela från finska Torneå överräcker sitt hembygdsförbunds förtjänstmedalj till landshövding Lassinantti. Det var första gången utmärkelser tilldelades en utlänning. Foto: Nils Österberg.

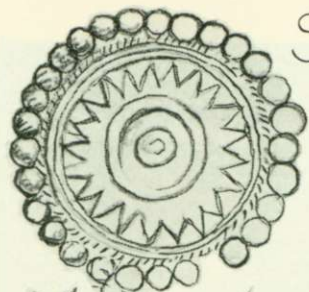
detta tackade samfundsordföranden med ett långt, av historier och upplevelser späckat tal.

Några orkade också genomföra den nattliga rundvandringen på museet och där dricka midnattskaffe och fastslå att den filmprojektor som skulle ha visat oss Nordkalotten var det enda som inte klaffade av "värdfolkets" arrangemang.

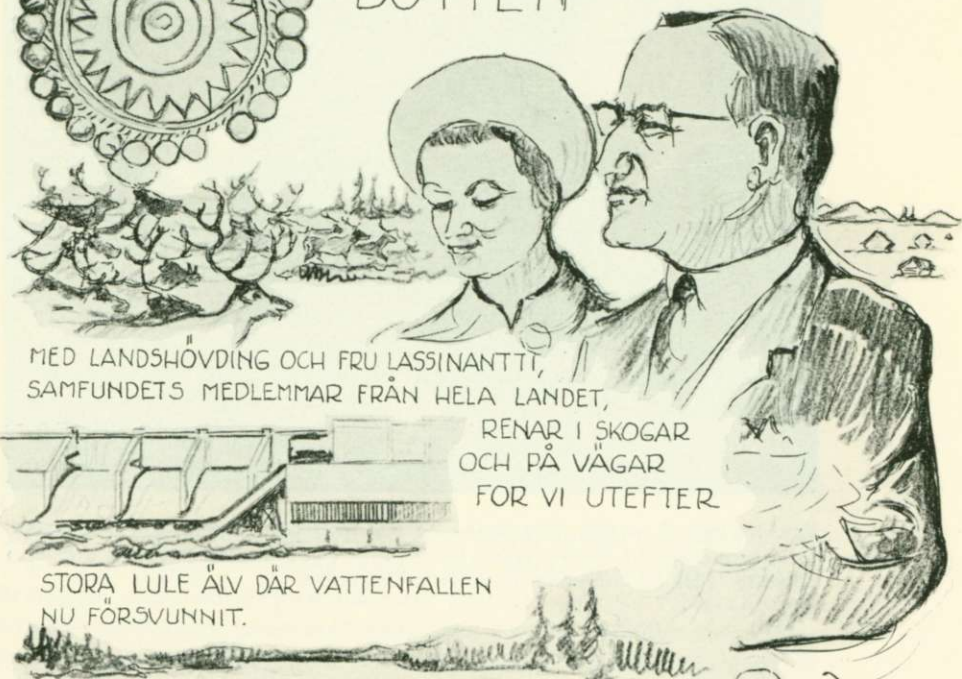
Söndagsmorgon med kort besök på Englundsgården, byggnadsminne av en bondgård i norrbottniska kustlandet från slutet av 1800-talet.

Vidare söderut längs den väg som så småningom slutar i Lissabon. Men först måste man igenom Töre, Råneå, Rutvik och Gammelstad. Där stannade vi och såg på de 500 kyrkstugorna, och hörde högmässan i Gammelstads kyrka, ansedd som det förnämsta byggnadsmonumentet norr om Uppsala.

Lunch i den trevna Klockaregården intill kyrkan. Disponenten i LKAB var på plats och lovade att det stora bolaget skulle betala räkningen för

SOMMARMÖTE I NORR- BOTTEN

MED LANDSHÖVDING OCH FRU LASSINANTTI,
SAMFUNDETS MEDLEMMAR FRÅN HELA LANDET,

RENAR I SKOGAR
OCH PÅ VÄGAR
FÖR VI UTEFTER

STORA LULE ÄLV DÄR VATTENFALLEN
NU FÖRSVUNNIT.

I JOKKMOKK HÖRDE VI LARS PIRAK BERÄT-
TA VILDA BJÖRNHISTORIER MEDAN VI SÖG MÄRG
UR RENBEN.

I ARJEPLOG MÖTTE VI "LAPPMARKSDOKTORN" EINAR WALLQUIST,
SOM VISADE SAMISKT SILVER

MEDAN LARS ERIK
RUONG FICK PLAKETT.
LANDSANTIKVARIE
HARALD HVARFNER

FÖRDE SAMFUN-
DETS MEDLEMMAR
GENOM NORRBOTTEN
MED VARSAM

HAND OCH FOLKSKOL-
LÄRARE RAGNAR SCHÖBLUM
FRÅN TRANÅS SPELADE
KÄNSLIGT PÅ PSALMO-
DIKON EFTER HÖG-
MASSAN I GAMMELSTADS
KYRKA.

TACK, ALLA NI,
SOM UTFORMAT

DETTA GIVANDE SOMMARMÖTE

Boj

maten. Där hölls tacktalen. Främst till museets Harald Hvarfner och inte minst till bussvärdinnorna Anna-Greta Mesch och Karin Cedermalm.

Luleå var slutstation. Residensstad, stiftstad, hamnstad, malmstad. Rundturen blev kort men gav gott slutintryck av en resa som kunde fylla en hel årsbok. Resan upplöstes officiellt på museet i Luleå, för dem som inte fortsatte med på den 10 dagar långa färden till Nordkalotten. Men den är vad man kallar ett annat kapitel.

Här sätter vi punkt för minnen från sommarmötet 68, och när detta kanske läses av någon må du minnas att de soliga dagarna i nordliga landet kanske gått över i de höstgrå, och midnattsolens land blivit vintermörkrets land. Detta inte sagt i negativ mening, utan som en vänlig tanke till denna kontrasternas bygd med dess färgstarka och gästvänliga människor.

Nomaden Lars-Erik Ruong, född 1927, kommer från gamla lappfamiljer i Mavasvuoma — luokta lappby. Redan hans fader hade stort intresse för de föremål som förekommit i en lapps årsrytm och var noga med att intet skulle få förstöras. Sonen har fortsatt hans verk och har noga tillvaratagit ej blott de fint sirade föremålen utan vad som är än viktigare vardagstingen, just de saker som berättar om hur en lapp själv under enkla former fick framleva sitt liv. Helt av eget intresse har han under senare år tillfört Silvermuseet dessa sina samlingar som nu uppgår till över 700 nr. Museet kan därför genom hans betydelsefulla räddande av äldre ting visa upp hur vardagen var i en lappfamilj uppe i Bartutfjällen. En samling av detta slag omfattande en släkts föremål har knappast tidigare gjorts varför Lars-Erik Ruongs arbete måste sägas vara av icke ringa betydelse och vara väl värd uppmärksamhet och beröm.

Landespflge — bryggan mellan natur och teknik

Intryck från en tysk studieresa

Hjalmar Lindström

Samfundets styrelseledamot Hjalmar Lindström har ägnat sitt intresse både åt den skapande landskapsvården och de högaktuella planfrågorna.

Nu har han varit på studieresa och redovisar sina intryck på ett sätt som säkert kommer att bli till nytta för arbetet på det svenska fältet.

Vid en studieresa i Västtyskland i våras — resan gällde den tyska landskapsplaneringen och landskapsvården — sammanträffade jag med en känd vetenskapsman, som liknade nutidsmänniskans situation vid en man som med båda händerna klänger sig fast vid relingen på ett skepp men har fötterna på ett annat skepp. På det ena skeppet, sade han, färdas de tekniska framstegen och utvecklingen, och på det andra naturen. Skeppen rör sig långsamt men säkert från varandra och det är bara en tidsfråga när mannen ramlar i sjön. Vi måste, sade han, slå en brygga mellan de båda skeppen.

Tyskarna har sannerligen icke spart någon möda för att bygga ut en brygga mellan de där skeppen. Samfundet har haft tillfälle att följa den tyska verksamheten, framförallt i Akademie für Raumforschung und Landesplanung i Hannover. I Samfundets jubileumsskrift "Landskapsvård" har dessa problem behandlats kortfattat, men vid bokens redigering framstod det som ett önskemål att ytterligare material skulle kunna skaffas från Tyskland.

Förf. har förut vid flera tillfällen upptagit naturvårdsfrågan som en förvaltningsfråga med utgångspunkt från vår uppgift att följa naturlagarna, samhällslagarna och ekonomiska lagar. Problemen är desamma i Tysk-

land och man talar om hänsynen till Landschaft, Gesellschaft und Wirtschaft. Det är inte lätt att hitta den röda tråden i denna trilogi. Kanske det på sikt bara är fråga om att få till stånd ordning i landskapsrummet — biologiskt och ekologiskt. När vi fått en bostad planerar vi ju möbelköpen och mäter upp rummen. Men "landskapsmöbleringen" — placeringen av industri — och bostadsområden, kraftverk, flygplatser etc. — sker i det stora hela utan någon bestämd planlösning — och det drabbar oss alla. Vi måste — inte minst med hänsyn till utvecklingen i de tre storregionerna i vårt land — börja mäta upp landskapsrummet och se var "möblerna" passar.

I Västtyskland har ur ruinerna börjat spira en ny ideologi om vår miljö och landskapets nyttjande. Forskning, lagstiftning och planering heter instrumenten för förverkligandet av det politiska idéprogrammet, som går ut på att bevara naturens kapacitet och dess optimala utvecklingsmöjligheter och lokalisera de olika aktiviteterna i landskapet med en sådan utgångspunkt.

Raumordnung — ett handlingsprogram

Förf. har förut i denna tidskrift ("Ram för rummet") presenterat den allmänna lag, Bundesraumordnungsgesetz, vilken som allmän riktpunkt för landskapsplaneringen anger att både de naturliga förutsättningarna och näringslivets sociala och kulturella krav skall beaktas. Vidare anges riktlinjer för utvecklingen inom framåtgående och vikande regioner. Bl.a. stadgas, att för lantbruket lämpliga områden endast i undantagsfall får användas för annat ändamål. Varje förbundsstat måste utarbeta program och planer med ledning av de bindande föreskrifterna och skaffa särskilda lagar som grund för den regionala planeringen, där man måste ta hänsyn till de grundläggande principerna om en utjämning mellan tätortsområden och glesbygd.

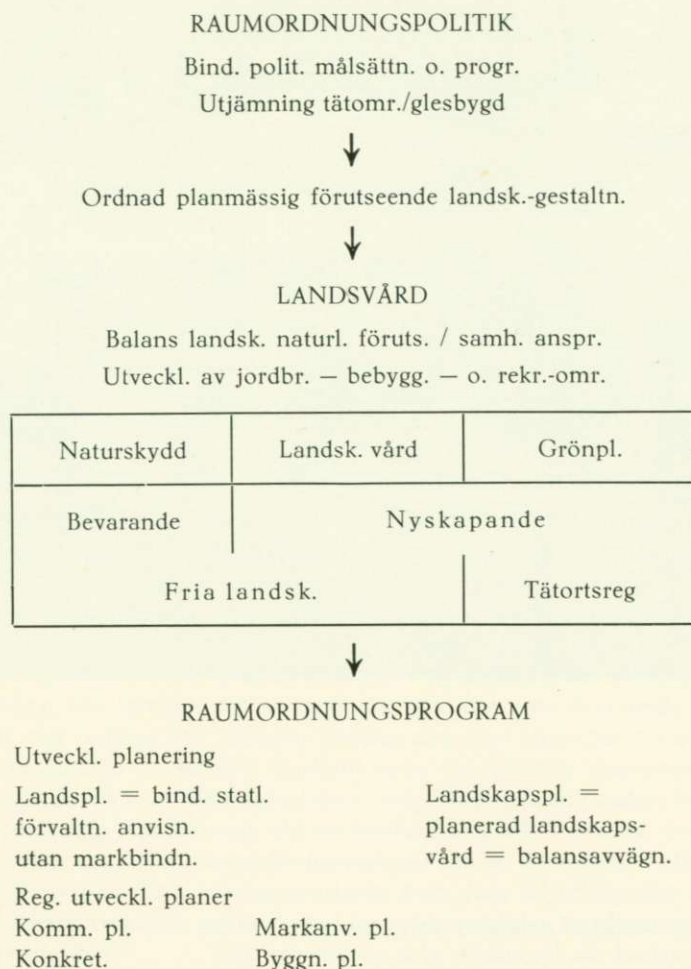
Grundtanken i systemet är att landskapsrummet ("der Raum") eller — för att använda ett slitet ord, livsrummet — är underkastad den lagen att människan bör utnyttja det så långt det går men inte överskrida gränsen för vad rummet tål. Naturen strejkar när dess kapacitet överskrids. Man har utbildat en särskild disciplin inom vetenskapen som omhuldas av speciella fakulteter vid högskolorna. Vetenskapsmannen ställer frågan: hur fördelar sig människorna vid en bestämd tidpunkt inom ett visst undersökt rum och vilka levnadsförutsättningar bjuder detta rum? Politikern frågar: är levnadsförutsättningarna inom detta rum tillräckliga för att de inom rummet verkande människorna nu och i framtiden kan leva ett människovärdigt liv?

*Rasthaus Bruchsal, strax norr om Karlsruhe.
En konstgjord sjö har anlagts efter en gammal täkt.*

Landskapsvården i högsätet

Medan naturvårdsplaneringen hos oss är en sektorsplanering vid sidan om byggnadslagstiftningen — vi har ju ingen heltäckande landskapsplanering — är denna en integrerande beståndsdel i regionplaneringen. Då det gäller att finna syntesen mellan den tekniska utvecklingen och landskapsgestaltningen har man landskapsplanen som hjälpmedel. I djupare bemärkelse är tyskarnas Landschaftsplan regionplanens ekologiska accent. En mycket enkel skiss på systemet skulle kanske kunna se så här:

Landespflege är alltså den naturliga gestaltningen, vården och utvecklingen av landet som grundval både för produktionen och en människovärdig miljö. Det gäller att få till stånd en balans mellan landskapets naturliga förutsättningar och samhällets mångahanda anspråk och att vidareutveckla bostads-, industri-, jordbruks- och rekreationsområdena. Men man måste ta vara på de olika landskapstypernas naturliga möjligheter och vill motverka den med teknokratiseringen förbundna uniformeringen av vår livsmiljö. Boendelandskapet måste ha sina grönområden och industrilandskapet måste lokaliseras så att man kan bereda skydd mot luft- och vattenföroreningar m.m.

Genom att landskapsplanen bakas in i de regionala utvecklingsplanerna blir föreskrifterna bindande för den kommunala detaljplaneringen. Det är alltså ganska "bäddat" för landskapsvårdaren när han skall taga itu med sitt arbete. Tendensen är ett sparsamt utnyttjande av landskapet, till gagn för nästa generation.

Den rättsliga grunden för denna vittsyftande miljöpolitik återfinnes således i planlagstiftningen och inte i naturskyddslagstiftningen, vilket är intressant.

Under mitt besök i Hannover fick jag vara med om en fascinerande föredragning av storplaneringen i Grossraum Hannover. På en jättestor vägg visades hela "infrastrukturen" och på en motsatt vägg landskapsvårdsdelen. Landespflege gick som en osynlig tråd, en brygga mellan de båda väggarna. Noggranna bestämmelser finnes utarbetade om landskapsvården och vilka rekreationsområden som skall vidareutvecklas. Inom regionplaneförbundet finns en särskild avdelning för Landespflege som kontinuerligt arbetar med landskapsvårdande undersökningar. Förbundet utgör också naturvårdsmyndighet. Ett särskilt landskapsvårdsutskott finns som arbetar med landskapsplanen, bakom vilken inom parentes sagt stod ingen mindre än prof. Konrad Buchwald.

Värmländska emigranter

Sigurd Gustavson

En av emigrantforskningens mest framgångsrika företrädare är den gamle hembygdsvårdaren Sigurd Gustavson i Karlstad. Han har i många år lett och inspirerat landskapets hembygdsförbund och under de senaste åren har han lagt grunden till en emigrantforskning av imponerande mått.

I sommar har man haft en utställning i Värmlands museum och visat några av resultaten.

Det är första gången värmlänningarna samlat sig till en större utställning om emigrationen. Men massor av material har man att ösa ur. Redan 1960 skapades ett emigrantarkiv under ledning av Sigurd Gustavson.

Från landskapet Värmland har sammanlagt 100.000 människor utvandrat. Av dem har man nu registerkort på omkring 60.000. . .

Sigurd Gustavson framhåller att redan när "Calmare Nyckel" 1637 stävade över Atlanten till den plats vid Delawarefloden som skulle bli Nya Sverige, så fanns det värmlänningar ombord.

Den första svenska sågen i Philadelphia uppfördes av en träslug fryksdaling. En annan värmlänning var fortifikationsingenjören Per Lindström, som gav ut en resebeskrivning från Nya Sverige och ritade kartor över Drottning Kristinas Skans. John Ericsson var ju också från Värmland.

Utställningen, som pågick fram till den 8 september, är till största delen uppbyggd på bilder. Här finns fotografier av emigranterna och deras familjer, brev och manuskript. En del sociologiska data ges också. En uppställning visar t.ex. att av de cirka 1.000 kvinnor som utvandrat från Karlstad mellan 1862 och 1900 var inte mindre än 381 pigor. För dem var Amerikas Förenta Stater verkligen de stora möjligheternas land. Efter en tid därborta skriver en piga hem: "Har 20 riksdaler i månaden och slipper gå ute och arbeta. Det är annat än i Sverige. . ." Och en dräng präntar lyckligt till de hemmavarande: "Ingen grefve i Sverige mår bättre. . ."

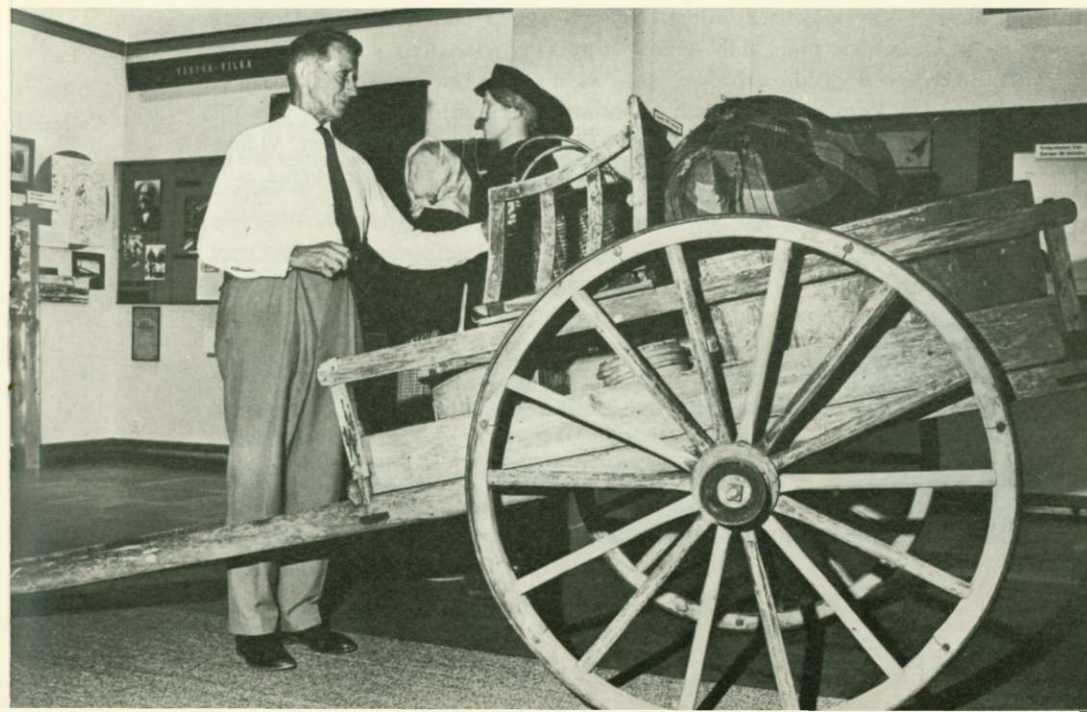
Dagböcker, dikter och andra litterära alster har man också ställt ut, liksom en del resultat av emigrantarkivets mödor beträffande släktforskning. Så t.ex. har man lyckats rita ihop ett släktträd med 150 ättlingar till Daniel Danielsson och Sara Andersson, en gång komna från Sillerud. Till de större föremålen hör en hundraårig kärra från skogsbygden i Östmark, fullastad med byttor, kontar och bylten.

Över hälften av Östmarks befolkning gav sig av. Med de små kärrorna vandrade de i väg väster ut ned till Kristiania för att köpa Amerikabiljett. Var det många i familjen, fick en eller två åka, de andra traskade efter.

Om en sådan familj berättas att när man väl avverkat den långa vägen ned till den norska huvudstaden, så räckte pengarna bara till en biljett. Familjefadern fick ge sig av ensam, medan hustrun för de återstående slantarna köpte en get. Geten levde man sedan av hela vägen tillbaka till Östmark, där familjen fick försöka dra sig fram till den dag fadern tjänat ihop så mycket dollar att han kunde skicka över nya Amerikabiljetter till hustru och barn.

Emigrantarkivet sysselsätter nu 19 anställda, och i höst öppnar man filial i Munkfors och ökar arbetsstyrkan med ytterligare sju personer. Ursprunget till arkivet var den s.k. Värmlandsgåvan, som skickades över till USA 1952 och där varje socken gav något föremål. Sedan 1960 har man inte bara hunnit registrera en stor del av utvandrarerna och deras ättlingar. Man har också samlat in brev — närmare 1.000 hittills men man hoppas så småningom på 10.000 — kyrkböcker har mikrofilmats och ortstidningarnas familjenotiser bevakas noggrant. På särskilda formulär som skickats över har svenskamerikaner fått fylla i data om sig själva, t.ex. om orsakerna till utvandringen. För många har motivet varit fattigdom i hemlandet, men man har också fått in svar sådana som "äventyrslystnad" och "ville se världen".

Värmlands museum. Sigurd Gustavson framför den hundraåriga kärran från Östmark. Under en av de verkligt stora flyttningsdagarna rullade 18 sådana kärror i väg från Värmlands skogsbygder till Kristiania. En eller två personer fick åka, medan resten av familjen traskade efter.

Nedläggning av åker och äng

Hur skall vi hindra igenväxning och onödig plantering?

Ingmar Svensk

Åkerarealen kommer att minska med 1,1 miljon hektar (37 procent) fram till år 1980 enligt nyligen framlagda prognoser. Denna nedläggning kommer till största delen att drabba skogsbygderna, där jordbruksenheterna är små. Åker och äng utgör i dessa områden en liten del av den totala ytan men har, trots detta, en stor betydelse för landskapets gestaltning. Behöver nedläggning av åkerjorden innebära att denna planteras med granskog eller okontrollerat växer igen med slyn och buskar? Det är tätortens fritidsmiljö som är hotad. I det rationella jordbruket på slätten mottages inga "semestermänniskor". Inte heller ger naturparker med grusgångar och staket möjlighet för barn och vuxna att umgås med natur och djur på ett tillfredsställande sätt. I stadsmiljön bevarar arkitekten de öppna ytorna, parkerna, torgen och boulevarderna. De behövs säkert för varuhus och trafikapparater, men vi uppskattar och behåller dem för att de ger oss ljus och rymd, och för att vi kanske behöver dem bättre i framtiden, till ändamål som vi inte känner. På det sättet tror jag att vi skall se åkern, jordbanken, den öppna ytan i skogen. Den ger oss tätortsbor en plats där vi kan koppla av, och den kan möjliggöra lösningen av framtida problem, som vi nu inte har en aning om. Det gäller att få fram praktiska och ekonomiskt genomförbara alternativ till en skogsplantering eller okontrollerad igenväxning av åkerjorden. Vidare måste den allmänna opinionen och politikerna ständigt bearbetas och upplysas om situationens allvar.

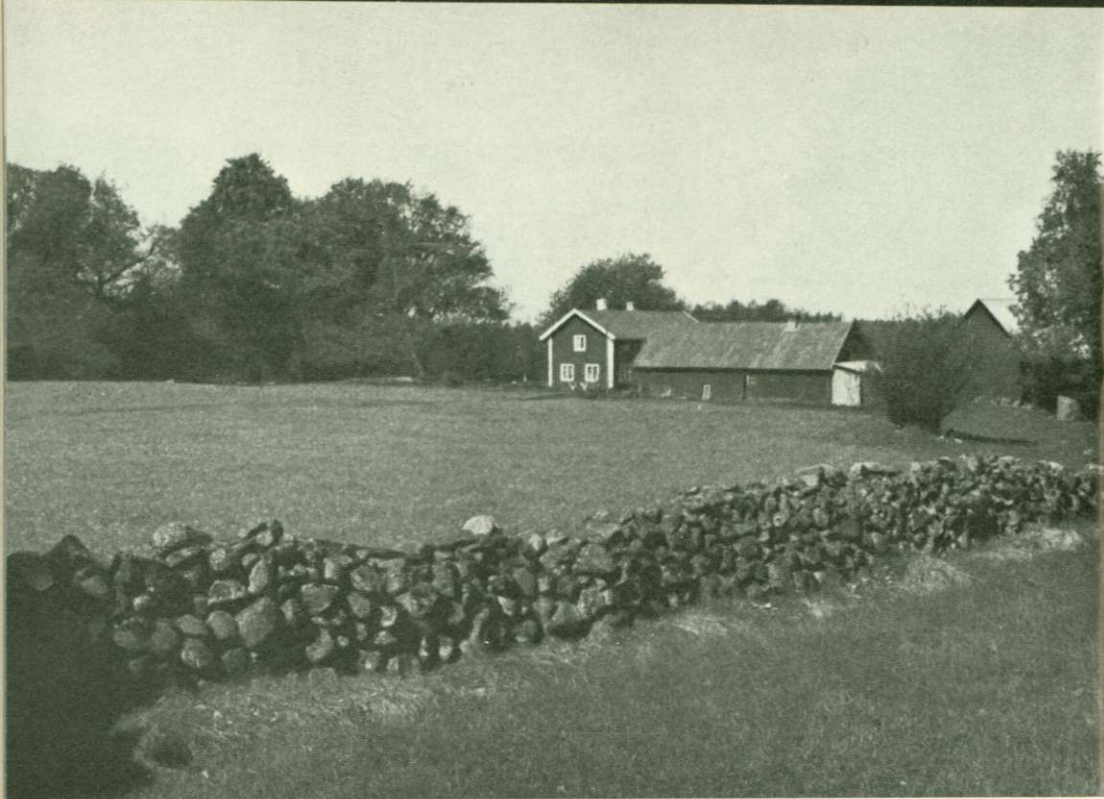
Ingmar Svensk, civilingenjör, väg- och vattenbyggare, född i Lidhult 1940. Verksam som konstruktör vid Anläggningsavdelningen, AB Skånska Cementgjuteriet, Göteborg. Intresset för natur- och hembygds-vård har Svensk grundlagt under uppväxttiden i Lidhult i sydvästra Småland, där skogsbyarnas avfolkning och jordbrukets nedläggning mycket radikalt och snabbt omvandlar landskapet.

Granplanter i den centrala delen av byn — en styggelse.

Byarna i skogsbygderna utgjordes ursprungligen av en klunga hus med åkerjorden närmast och däromkring ängs- och hagmarker. Utanför utbredde sig storskogen. Det är i första hand den odlade jorden intill husen som vi måste inrikta oss på att på något sätt bevara. Alla byar kan inte undgå att växa igen med skog, men de som bevaras bör betraktas som enheter och inte förstöras av en enskild ägare, som planterar igen en liten del i mitten av byn. Här kan den personal som förvaltar skogsbruksområdena svara för upplysning och samordning. När vi skall räd- da de öppna ytorna i skogen måste vi utnyttja teknik och de organisationer som finns i dag. Vilket innebär att vi inte kan gå tillbaka till 1800-talets jordbruksformer.

Ängen bevaras intakt genom att man slår den med lie, rishämtar och lövräfsar. Detta är en dyrbar och arbetskrävande skötsel, som endast kan tillämpas inom begränsade områden där naturvårdsorganisationer,

Idyll från skogsbyn Broddhult i Lidhult.

hembygdsföreningar, vetenskapliga institutioner och privatpersoner måste samverka. Den arbetskrävande proceduren enligt ovan kan inskränkas till att ängen enbart slås med lie en gång om året. Då erhålles en viss gödsling av marken och slyn och buskar hålls nere. Arbetet kan exempelvis utföras av "sommartorpare" som med lite träning och en smula intresse ledigt klarar av 0,5 hektar per dag. Betesdjur av olika slag bevarar våra öppna ängsmarker. Ett problem härvidlag är att få fram ekonomiskt lönsamma raser. Denna husdjursskötsel kan drivas av privata personer, av statliga organisationer eller av personal inom skogsbruksområdena. I senare fall exempelvis som sommarsysselsättning av heltidsanställda skogsarbetare. Röjningssågen är ett effektivt redskap för att hålla slyn och buskar i schack. Genom att vartannat eller vart tredje år röja upp ängsmarken kan de stora linjerna i naturen bibehållas. Tillfälligt friställ- da skogsarbetare skulle även i detta fall kunna anlitas som arbetskraft.

Det som ovan nämnts innebär att man bevarar den naturliga övergång som ängen utgör mellan skog och åker. Givetvis blir växtligheten beroende av vilken metod man väljer. Om man inte planterar igen åkerjorden bör åtminstone en skyddande ridå av lövskog tillåtas växa där den forna ängen fanns.

Åkern bibehåller man enklast genom att bruka den. Hur det skall ske är emellertid inte bara ett naturvårdsproblem utan ett stort ekonomiskt, politiskt och socialt sådant. Liksom vid skötseln av ängsmarken finns det olika sätt att bevara de öppna och ljusa ytor som åkerjorden utgör. Betesdjuren erbjuder en lösning. Härvid måste antagligen någon form av gödsling och kultivering förekomma i samband med avbetningen. Ett sätt att åstadkomma en motsvarighet till den "jordbank" som man har i USA är att med traktor och slätteraggregat slå av gräs och sly vart eller vartannat år. Gräsväxten bör därvid ej vara så kraftig att knivarna stoppas av fjolårsgräset. Om så är fallet kan gräset räfsas ihop och bortforslas. Resultatet av sådant arbete under ett tiotal år kan ses på bilden där buskagen mellan stenmuren och det öppna fältet har vuxit upp på den del av åkern som inte slagits. Denna s.k. brukningsform kan med lätthet kombineras med harvning och förnyad igensåning vart femte eller tionde år. Kostnaden för skötseln är överkomlig. Såsom exempel kan tas by i södra Sverige med 20 hektar åker. Direkta utgifter för slätter och räfsning $20 + 50 + 20 + 25 = 1500$ kronor. Produktionsbortfallet från skogen blir $20 + 200 = 550$ kronor. Byn kan tänkas hysa minst 25 "söndags- torpare" för en markkostnad av $5500 : 25 = 220$ kronor per person. Ytterligare en möjlighet att hindra igenväxning och jordförstöring erbjuder hormonpreparaten. Ur miljö- och trivselsynpunkt är emellertid denna form av buskbekämpning diskutabel. Har man, trots allt, beslutat sig för att plantera igen byn, så bör man överväga att plantera lövskog inom den centrala delen, ty därvid blir det lite ljusare för de människor som eventuellt vistas där, och dessutom hämmas markens förurning och podsolering, som är så karaktäristiskt i våra barrskogar.

Större delen av den åkerjord som läggs ner i dag får okontrollerat växa igen med buskar och slyn. Det är både nationalekonomiskt och miljö- mässigt att beklaga. De nedlagda åkerarealerna i landet borde inte vara något problem. Det finns förtidspensionerade småbrukare och skogsarbete- re som vet hur man skall sköta naturen, som vill ta hand om den, som gör det för en låg kostnad och som dessutom skulle bli lycksaliga om de på äldre dagar finge en sådan sysselsättning och uppskattades för den. Jordbrukets rationalisering behöver inte lida skada av detta, då den unga generationen redan flyttat bort från skogsbygderna. Om vi löser proble- men nu har vi fortfarande valmöjlighet om tio eller tjugo år. Då kan

Fäbod och fritid

Kurser i Dalarna

Fäbodkommittén inom Samfundet för Hembygdsvård ordnade i följd på försök en fäbodkurs under mottot "fäbod och fritid" vid Vassbo Lantbruksskola. Deltagarantalet blev så stort att en ny kurs behövde ordnas i Dalarna i våras och förlades denna gång till Mora folkhögskola. Även här var tillslutningen mycket god. Kurserna anordnades i samarbete med Dalarnas Bildningsförbund, som lade ned ett berömvärt arbete på arrangemangen.

På kursen i Mora fick deltagarna vandra runt på den närbelägna Zornska gammalgården, där folkhögskollärare Rune Selén visade byggnaderna och den intilliggande fäbodvallen.

Därefter fortsatte kursen inomhus, varvid intendent Anders Nyman från Nordiska museet berättade om restaurering och vård av fäbodhusen. Ingenjör Erik Moraeus, Orsa, visade på ett instruktivt sätt med färgbilder hur man i Orsa iståndsatt en förfallen fäbod och

berättade hur man kan ordna den ekonomiska sidan av saken.

Efter lunchpaus höll författarinnan Thorborg Tryggvesdotter Thyselius ett synnerligen uppskattat föredrag om livet på en nutida ödemarksvall, dess sysslor, redskap, djur och människor.

Distriktslantmätaren och riksdagsmannen Bo Turesson, Mora, talade om fäbodmarkernas ägoförhållanden, som i Dalarna är speciellt invecklade och sedan avslutades dagsprogrammet med ett livfullt estradsamtal om fäbodens roll i framtidens landskap där förutom fäbodkommitténs ordf., riksdagsman Erik Tobé, Uppsala, lantbruksnämndens representerades av avdelningsdirektör O. Svensson, skogsvårdsstyrelsen av länsjägmästare Gunnar Carlborg och lantmäteriet av Bo Turesson.

Kurs i Hälsingland

Fru Thyselius, som fått "blodad tand" på fäbodkurs i Mora åtog sig att ordna en liknande kurs i Järvsö, som avhölls

världssvältens ansikte ha förändrats, vår värdering av miljö och fritid är kanske en annan. En golfbana eller fotbollsplan på fritidstomten blir en allmän möjlighet endast om åkerjorden bevaras. Vi gör en nationalekonomisk vinst om vi använder de vinterbonade bondgårdarna som fritidsbostäder i stället för att bygga nytt på andra platser i landet. Det borde inte råda någon tvekan hos politikerna om att något måste göras, och det snabbt, för att rädda en vital del av vårt kulturlandskap. Formerna och kanalerna för stöd eller bidrag kan variera allt efter politisk grundsyn, men ett står klart: medan gräset växer dör kon.

Systrarna Perssons fäbod på Harsavallen i Järvsö, Hälsingland. Foto: Hilding Mickelsson.

den 24 augusti vid Harsa friluftsgård med över 70 deltagare. Medarrangör var länets bildningsförbund. Denna nya gren av fäbodkommitténs verksamhet har alltså väckt stort intresse.

Efter att kommunalfullmäktiges ordf. Lars Hansson, Järvsö presenterat Harsa friluftsgård talade rektor Lars Gezelius, Vassbo lantbruksskola om sambeten på fäbodvall. Här efter visade ordföranden i Järvsö kommuns turist- och fritidsnämnd Bo Sköldqvist Svebovallen, som till hösten skall restaureras i kommunens regi. Järvsö hembygdsför enings unge ordförande Nils Olofsson redovisade därefter i kurslokalen fäbodbeståndet i Järvsö.

Eftermiddagen inleddes av intendent Anders Nyman, Nordiska museet, som berättade om inredning, möbler och husgeråd på fäbodvallen och det rikliga

bildmaterialet bidrog till att framställningen blev mycket instruktiv.

Hälsingefilmaren Sune Söderholm, Stråttjärä, visade sin film "Fäbodsommar", som kanske blev kursens höjdpunkt. Här efter talade fäbodkommitténs sekreterare, Ulf Ribers, Motala om fäbodlandskapets utseende och vård och visade med färgbilder exempel på både vårdade och vanskötta objekt.

Kursen avslutades med ett estradsamtal om restaurering av fäbodlar. Diskussionen leddes av riksdagsman Erik Tobé och på estraden satt dessutom länsarkitekt Tor Engloo, Gävle, vissångerskan Cecilia Bruce, Vallsta och byggnadsnämndens ordförande Jonas Noremark, Järvsö. Striden stod het om plåttaken och i övrigt var Cecilia Bruces käcka och humoristiska angrepp på byråkratin som en frisk västanfläkt. U. R.

Möte på Capellagården

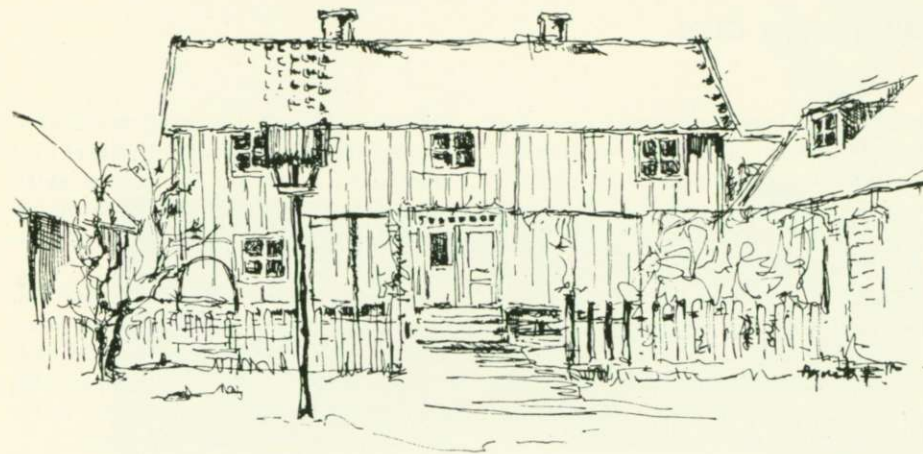
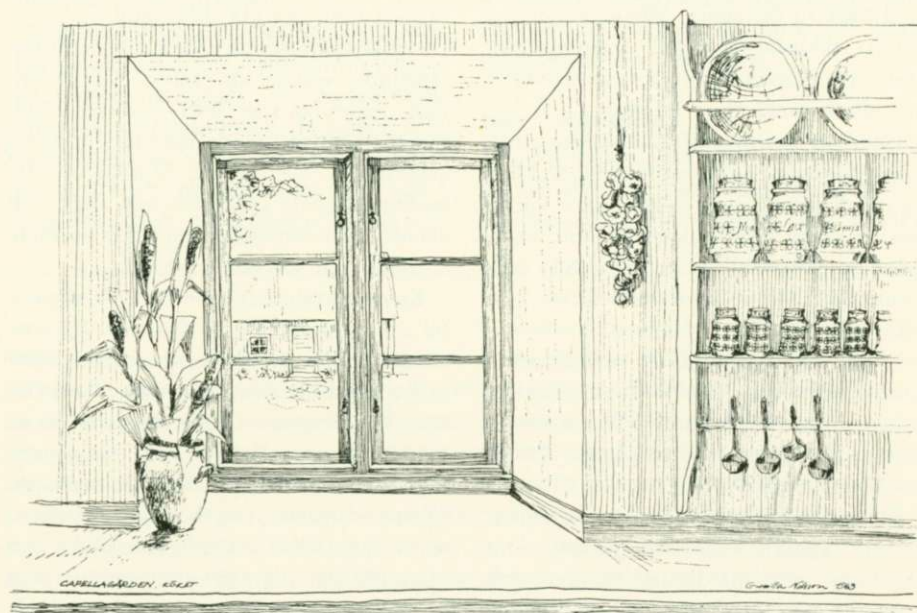
Carl Malmsten residerar sedan några år i Vickelby på Öland, där han med fast hand och starkt engagement har byggt upp sin Capellagård tillsammans med sin fru Siv Malmsten. Denna skola för skapande hantverk av olika slag, trädgårdsodling, byggnadskultur är utan tvekan en av landets märkligaste. Bara sättet att foga in skolan i byn är genialiskt. Den har med sina olika verkstäder, samlingslokaler, övningssalar inrymt i de gamla husen eller i de nya som fogats till de gamla. Han har verkligen låtit den gamla byn leva vidare.

Det har sagts om denna skola, som i viss mån är en fortsättning av Nyckel-

viksskolan och kanske också av Olofsskolan, att det är en särdeles skola där en gammal man lyckats få en stor del av den upproriska ungdomen med sig. Det Malmsten själv sagt om sin skola syftar djupt: "Det går inte att vrida tiden tillbaka. Men vi kan skapa små örtagårdar, där vi kan odla sällsynta växter, sköta jorden så den blommar och behålla sin friskhet och all sin kraft." Det är en god symbol för Capellagården där Carl Malmsten, snart 80 år, är örtagårdsmästare.

Samarbetet med Samfundet har funnits under alla åren och det har nu tagit sitt fasta uttryck genom att Samfun-

Capellagården, Vickelby. Köket.

Capellagården, Vickelby. Mangårdsbyggnaden.

dets man arkitekt Jerk Alton knutits till skolans styrelse och även deltar i undervisningen. John Nihlén har som Samfundets representant valts in i Stiftelsens förtroenderåd.

Ett sammanträde i höst gav förhoppningar om ett fortsatt och vidgat samarbete. Vad man närmast planerar är en miljövårdskurs under nästa sommar, förlagd till Capellagården och med deltagare från södra och mellersta Sverige.

I det stora förtroenderådet möter man många kända namn. Där finns utom paret Malmsten, fru Ingrid Oswald-Jacobsson, fil dr Bertil Palm och rektor Åke Huldt. Ordförande är landssekreterare Gösta Hanning i Kalmar. Det finns också åtskilliga andra, agronom Kjell Ahrman, som är konsulent för de biodynamiska odlingarna på ön, också föreläsare, landsantikvarie Dagmar Sel-ling, skolkonsulent Brita Sundblad, di-

rektör Eric Wennerholm och flera andra.

Några ord från Carl Malmstens inledningsanförande vid förtroenderådets sammanträde må anföras:

"Levnadskonst, det är ett rätt förhållande till våra medmänniskor och till allt det vi fått att vårda, naturen, hela vår miljö. Nu arbetar tekniken med hänsynslös kraft och vi har inte mycket att sätta emot, men vi måste skapa oaser där vi tillvaratar samspelet mellan naturens olika element. Kultur kan inte bli till utan teknik men vår tids stora plåga, den som jäktar och jagar oss bort från oss själva är övermåttat av nyupfunnen teknik som vi inte förstått att ställa i det mänskliga tjänst. Därför går genom världen ett rop efter konst inom det mänskliga livets alla områden, den konst som är lika med människohandens verksamhet, som gestaltar det materiella underlaget för vårt liv."

Det första året

Det finns väl inget ämbetsverk som gjort en sådan rivstart som Naturvårdsverket. Den reflexionen gör man osökt, när man läser verkets redogörelse för sitt första år.

Under det första arbetsåret har många ur olika synpunkter värdefulla naturvårdsområden kunnat säkerställas genom inköp, bidrag eller genom att in-trängsersättning utbetalts för bildande av naturreservat. Från 1 juli 1967 till 30 juni 1968 har sammanlagt 12.470 hektar kunnat reserveras för naturvårds-ändamål till en kostnad för staten på 16,8 miljoner kronor. Härav utgör 8.290 hektar och 10,2 miljoner kronor inköp till staten. Genom detta års insatser kommer arealen av naturreservat att öka med 48 procent jämfört med arealen 1.7 1967.

Verksamheten har kunnat få denna omfattning tack vare det grundliga förberedelsearbete som gjorts av länsstyrelserna och verkets företrädare statens

naturvårdsnämnd. De under året ändrade skattereglerna har vidare säkert ökat markägarnas intresse för snabba avtal. Efter den 1 juli i år är alla ersättningar som utgår då naturreservat bildas skattepliktiga.

Fjölårets anslag för markförvärv och ersättningar samt ingående reservationer förbrukades helt. Innevarande budgetårs förvärvs- och ersättningsanslag på 4 respektive 3 miljoner kronor är redan i stor utsträckning in-tecknade.

Kommunernas och landstingens ökade intresse att medverka ger anledning till optimism i fråga om den fortsatta verksamheten. De inköp som kommuner och landsting eller särskilda kommunala stiftelser gjort under budgetåret 1967/68 och för vilka statsbidrag beviljats uppgår till inte mindre än 10 miljoner kronor, statsbidraget oräknat. Totalt har alltså staten och kommunerna under 1967/68 satsat ca 27 miljoner kronor för att bilda naturreservat.

Individ – kollektiv – stad

Motsättningen och samspelet mellan den offentliga och den privata sfären inom människans totala miljö är en viktig och grundläggande aspekt på utformningen av den moderna samhällsplaneringen. Utan stödet av sociologisk expertis måste all fysisk miljöplanering bli slumpmässig och osäker, framhåller arkitekt Hans-Erland Heineman i Svenska Dagbladet och fortsätter: Storstadsbons

främlingsskap i förhållande till sin egen stad kan delvis bero på att den offentliga sfär som erbjuds henne i form av gator, platser och byggnader för henne är berövad en stor del av sin offentlighet genom att hon inte tar del i den på samma sätt som hon tar det i det offentliga politiska, ekonomiska och kulturella livet.

Selångers hembygdsgård.

Selånger

Den 12 augusti 1962 invigdes Selångers Hembygdsgård. Den gamla 1700-talsgården, som var väl bibehållen, skulle rivas, och den hade säkerligen blivit kaffeved, om inte den sedan 4 år gamla livaktiga hembygdsföreningens högsta önskan var att söka skaffa en egen trivsamt lokal, och man finge använda Johan Vallmarks donation på 11.000 kr. som avsatts till en blivande hembygdsgård. Gården nedmärktes och flyttades till Kungsnäs i Selånger, en by med mycket gammal kultur, bl.a. kyrkorui-

nen varifrån Olov den helige startade sin pilgrimsfärd över till Trondheim.

Hembygdsgården i Selånger inrymmer inte något museum, utan tjänar i första hand som samlingsplats för bygdens folk, vid möten, brasaftnar, bröllop, och andra sammankomster, och här trivs man i den gamla miljö som man försökt skapa med gamla inventarier och öppna spisar.

Hembygdsföreningen är ansluten till Medelpads Hembygdsförbund och Samfundet för Hembygdsvård.

Brita Sellen, ordf.

Nya män i naturvårdens styre

Till ordförande i naturvårdsverkets styrelse efter landshövding Gösta Netzen har förordnats generaldirektör Valfrid Paulsson. Styrelsen, som kompletterats med lagman Ingemar Ulveson har nu följande utseende: Generaldirektör Valfrid Paulsson, ordförande, statssekreterare Ingvar Carlsson, direktör Ingmar Eidem, lantbrukare Thorbjörn Fälldin, kommunalrådet Torsten Henrikson, ombudsman Nils Ramstén och lagman Ingemar Ulveson.

Från den 1 juli 1968 gäller en ny instruktion för naturvårdsverket. De viktigaste punkterna anges här:

Verket är central förvaltningsmyndighet för ärenden om naturvård, rörligt friluftsliv och jakt. Till naturvård hänförs även vatten- och luftvård samt viltvård.

Verket har vidare till uppgift att leda och främja företrädesvis målinriktad naturvårdsforskning och undersökningsverksamhet inom naturvårdsområdet.

Det åligger verket särskilt att

arbeta för att verksamheten inom verkets förvaltningsområde ordnas och utvecklas ändamålsenligt från kulturella och vetenskapliga synpunkter samt med

hänsyn till behovet av områden för rekreation och friluftsliv,

utnyttja resultaten av naturvårdsforskningen samt annan forskning och undersökningsverksamhet inom verkets förvaltningsområde,

bevaka naturvårdsintresset vid bebyggelse och annan samhällsplanering,

genom inventering och planering verka för att täktverksamhet får lämplig lokalisering och utformning,

verka för att andra arbetsföretag planläggs och utförs med beaktande av deras inverkan på naturen och människors hälsa,

följa kulturlandskapets utveckling och verka för att stränderna skyddas,

leda arbetet med att planmässigt inventera och välja ut områden som bör avsättas särskilt,

upprätta översiktliga planer för vattenhushållning och samordna åtgärder för vattenförsörjning och avlopp,

leda arbetet med planeringen av åtgärder för det rörliga friluftslivet,

utarbета råd och anvisningar i fråga om åtgärder inom verkets förvaltningsområde,

biträda länsstyrelserna i ärenden om naturvård, rörligt friluftsliv och jakt.

Bind BYGD OCH NATUR

Linnepärmar för inbindning av årgång 1967 kan rekvideras från Samfundets expedition, Mästersamuelsgatan 3, Stockholm C, till ett pris av 7:50 per styck. Insättes lämpligen på postgiro 8136.

Den som binder in bör också rekvidera innehållsförteckningen för 1967.

Begränsad upplaga pärmar av äldre årgångar finns också och kan rekvideras till samma pris.

"För mig framstår denna bok som en av årets absolut väsentligaste, och den bör inte fattas på något biblioteks hyllor — lika litet som på våra samhällsplanerarens av olika art och ansvar."

(Jan-Öjvind Swahn
i Biblioteksbladet)

John Nihlén LANDSKAPSVÅRD Vår tid formar landskapet

Medverkande:

Jerk Alton, Lorentz Bolin, Rune Frisén, Aly Goldkuhl, Jakob Jakobsson, Erik Lundberg, Carl Olov Orback, Henning Segerros, Märten Sjöbeck.

Bo Skärman i Handelstidningen:

"Att efter alla dessa år av aktivt arbete kunna fira Samfundets halvsekeljubileum med ett så pass betydande verk som *Landskapsvård, vår tid formar landskapet* vittnar om en mer än vanlig andlig spänst . . . Det är dock få förunnat att få göra en sådan insats."

Gösta Walin (Sveriges Natur):

"Den form av praktisk landskapsvård som Samfundet utövat är mycket viktig och bör inte komma i skymundan . . . Jag hoppas att den tillämpade landskapsvården skall få all den framgång och uppmärksamhet som den förtjänar."

Thorbjörn Fälldin (Fårskötsel):

"Ett utmärkt bidrag till den debatt, som ständigt måste pågå, och rekommenderas var och en, som är intresserad av hithörande frågor."

Skånska Dagbladet: "En ypperlig orientering."

Viola-Trädgårdsvärlden:

"Ett viktigt inlägg i den aktuella debatten om naturvårdens uppgifter."

LT:s förlag i samarbete med Samfundet för Hembygdsvård

Kan rekvideras från Samfundet, Mäster Samuelsgatan 3, Stockholm C

ett levande landskap

En ekonomisk skogsskötsel förenar sig med god naturvård genom effektiv planläggning och konsekvent genomförd skogsvård. Därigenom når skogsägaren bästa möjliga ekonomiska utbyte och bevarar ett levande landskap.

**HAND I HAND:
SKOGSBRUK OCH NATURVÅRD**

SÖDRA SVERIGES SKOGSÄGARES FÖRBUND

Bygd
och Natur

Nr 4 1968

Bygd och Natur

tidskrift för hembygdsvård

Nr 4. Årg. 49 1968

Red. och ansvarig utgivare: John Nihlén

Redaktionssekr.: Nils Nihlén

Prenumerationspris kr 20:— pr år

Medlemmar erhåller Bygd och Natur gratis.

Bygd och Natur utges av

Samfundet för Hembygdsvård

Riksförbund för bygdekultur
och landskapsvård

Mäster Samuelsgat. 3, 111 44 Stockholm

Tel. 119424, 119444, 119455

Postgiro 8136 — Bankgiro 56-4618

Skånebyrå

Fjeliev. 17, 222 36 Lund, Tel. 046-141863

Ordf.: Landshövding Ragnar Lassinanntti

V. ordf.: Riksdagsman Ivan Svanström

Sekr.: Redaktör Nils Nihlén

Styrelsens verkställande ledamot:

Fil. dr John Nihlén

Innehåll:

Ledare:

Miljödebatten fortsätter och vidgas 85

Ulf Ribers

Nordkalotten — gränslöst fram-
tidsland 86

John Nihlén

Igenbuskningen 94

Skiffertäkt blir fritidsområde 99

Ny offensiv mot Lort-Sverige 102

Stoppa världen — vi vill hoppa av 104

Natur — landskap — miljö 105

Byn Viby räddad 106

Slå vakt om stadskärnan 106

Natur i Danmark 109

Ung i Norden 110

Motorvägen genom Huskvarna 111

Naturvård i Göteborg 113

Utställning i Nyköping 113

Produktiv landskapsvård 114

Om vägar i gamla tider 116

Miljödebatten fortsätter och vidgas!

Debatten fortsätter 1969. Och, hoppas vi, inte bara debatten utan också ett aktivt arbete för att göra *hela* vår miljö renare, vackrare och mer trivsam.

Vi måste bygga på den våg av intresse som nu ägnas miljöfrågorna, föra vidare och fördjupa debatten och inmuta även de områden av miljö som ännu inte tillräckligt uppmärksammas. Som motto kan tjäna den rubrik som Samfundet ofta haft på sina kurser: *tradition — skönhet — ändamål*.

Vi får inte glömma traditionen, de oaser av kultur som vi ännu har kvar i de växande städerna och på den glesnande landsbygden.

Vi måste föra skönhetens, den konstnärliga formgivningens talan i det aktuella kulturskapandet.

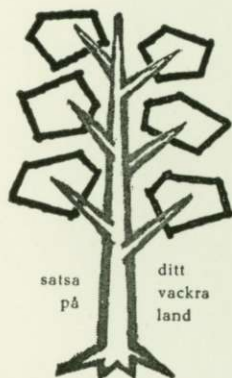
Vi får inte eftersätta den tekniska utvecklingen, nyttan — ändamålet.

Av alla dessa komponenter och flera därtill måste framtidens miljö skapas.

För Samfundet faller sig detta program helt naturligt; en sådan allsidig miljövärd har sedan mer än 50 år hävdats av Samfundet. Liksom också de praktiska uppgifterna i fältet, vilka nu i Samfundets anda förs vidare av den nya organisationen *Natur och Miljö*.

Under nästa år kommer Samfundet tillsammans med sin dotterorganisation att satsa hårt på den vidgade miljövärden och tidskriften *Bygd och Natur* kommer att ännu mer än förr spegla de olika sidorna av vår miljö. Vi satsar på 1969 och väntar ett genombrott för våra idéer under det kommande året. En fördubbling av tidskriftens upplaga är ett av de närmaste målen.

J. N.

Glöm ej

HEMBYGDSINSAMLINGEN

3 x 3

SAMFUNDET FÖR HEMBYGDSVÅRD

Mäster Samuelsgatan 3, 111 44 Stockholm

POSTGIRO 900689

Omslagsbilden: Fattigbössan vid Långlöts kyrka, Öland. — Foto: A. Tölle.

Nordkalotten – gränslöst framtidsland

Ulf Ribers

Vid Samfundets riksstämma i maj 1965 var ordföranden Ragnar Lassinantti vänlig ge mig ett par böcker "Nordens framtidsland Nordkalotten" och "Vänner i norr". Båda skrifterna fångade mitt intresse och när nu en resa till detta alltför okända land ordnades omedelbart efter Samfundets sommarmöte i Norrbotten, var det självklart att man skulle delta.

Om man vill ge sig iväg på en resa i så okända och så ödsliga trakter som det här är fråga om, bör man förbereda sig en smula genom att studera program och karta samt läsa någon litteratur om trakten. Förutom ovannämnda böcker kan Hans Lidmans pocketbok "Nordkalott" rekommenderas. Man läser den gärna även efter resan. Under en 350-milaresa måste man vara beredd på att bekvämligheten inte alltid är jämförbar med turer i mera tätbefolkade trakter. Vägarna är bitvis smala (en specialbyggd smal buss användes), dagsetapperna är långa och finns det inte enkelrum på en del orter, är det bättre att acceptera fyrbäddsrumsrum än att mitt i natten åka 50 mil till närmaste hotell.

För att få ett grepp om avstånden kan nämnas att det är lika långt mellan Stockholm och Luleå som det sedan är mellan Luleå och Nordkap, det område som resan omfattade. Men man mister snart respekten för avstånd i detta sagoland.

Med hjälp av följebil från Norrbottens museum lyckades nära 50 personer komma med på resan och första programpunkten var ett besök i Torneå kyrka, där kyrkoherden berättade om kyrkan och bygden.

Färden gick mot norr på svenska sidan av Torne älv, där vattenståndet var katastrofalt lågt och flottningen just i de dagarna måste inställas.

*Klockstapeln till kyrkan i Över-Torneå.
Foto: A. Tölle.*

Vid Kukkola visades hur siken halstras, på älven såg vi hur man fångade sikarna med håv mitt i forsarna, och på hotellet åt vi denna ortens specialitet. Inte långt härifrån finns en stugby, där turistande familjer kan hyra en rödmålad kvadratisk liten stuga på älvens strand.

När gränsen en gång bestämdes mellan Sverige och Finland — Torne älv — innebar detta att man klöv byarna. Floden var förbindelseleden och folket bodde på båda sidor. För invånarna kändes väl detta som om man i dag skulle dra en riksgräns längs Sveavägen i Stockholm! Möjligen med den skillnaden att i norr har man i dag ingen känsla av några gränser alls.

Tornedalen är en god jordbruksbygd och myndigheterna satsar hårt på rationalisering. Den gamla typiska landskapsbilden med massor av hölador ute på slätten blir väl med tiden ersatta av nybyggda större ekonomibyggnader med silostorn.

Vid Kengis överraskades man av att det finns en stor herrgård — Norrbottens enda. Det hade ingen väntat sig ovan Polcirkeln i detta småjordbrukets län. På godsets mark ligger en gammal övergiven kyrkogård, som ortsbefolkningen nu vill iståndsätta. Inga gravstenar finns kvar. Resenärerna debatterade livligt hur en sådan kyrkogård skulle behandlas. Skall man slå vegetationen och få en välputsad gräsmatta eller låta de naturliga växterna (just då underbart blommande tistlar) få växa fritt? Och skulle de glest växande björkarna få stå eller borde man göra ”kalhygge” av kyrkogården?

Pajala och Vittangi passerades och efter ett par timmar åkte vi över den trädlösa tundran, där tjälen aldrig går ur jorden. Här är den yttersta utlöparen av den sibiriska tundran. I Karesuando sprängde man diken i tjälen för att lägga ned vattenledningsrör. Varför inte vattnet fryser i ledningarna blev för oss en olöst gåta.

I trakten mellan Pajala och Karesuando var det i början av 1800-talet vanligt med barnarov. Några dramatiska exempel på de svenska flytlapparnas handel med kvämbarn har Lidman beskrivit i ”Nordkalott”.

Efter övernattnings i Turistföreningens trevliga vandrarhem i Karesuando och måltider i hotellet tvärs över vägen, inleddes nästa dag med ett besök i kyrkan, där den västgötske (!) prästen berättade om hur finnar, norrmän och svenskar kom till denna ”sin” kyrka för att döpas, vigas och begravas. Att man hade kyrkor i eget land på närmare håll betydde ingenting. Ännu ett exempel på att vi befann oss i ett gränslöst land. Kyrkans vänlige herde berättade även om hur Lars Levi Laestadius verkat här, hur religionen gripit människorna, hur brännvinsvännerna upphörde att dricka, slagskämparna att slåss. Tjuvar och bedragare omvändes, de arbetsovilliga blev flitiga, kortspelargängen upplöstes och dansstu-

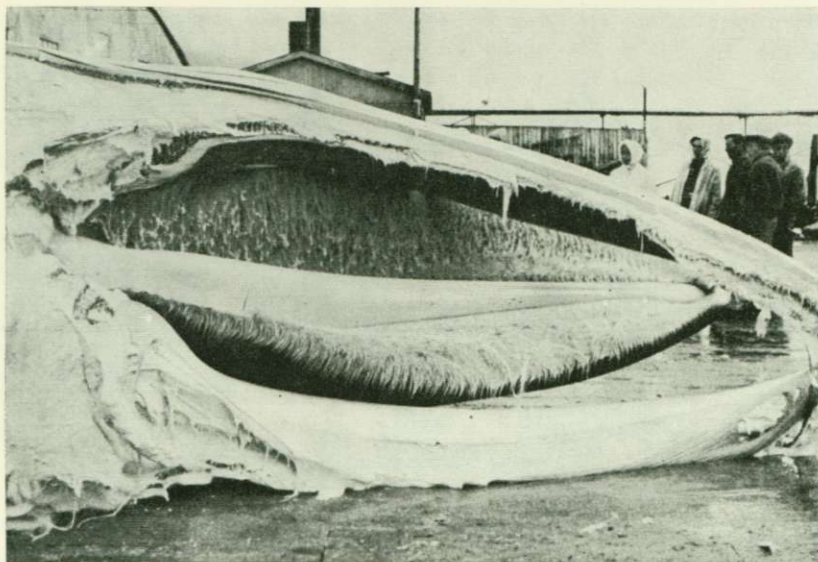

Den monumentala kyrkan i Tromsø. — Foto Ulf Ribers.

gorna fick stå tomma. Dessa djupt religiösa människor hade en sträng livsföring, som inte ens tillät gardiner eller blommor i fönstren. Denna kraftiga livsström, som fört med sig stor välsignelse, fortgår alltså. Vi fick också höra hur man vid kyrkhelgerna än i dag håller gudstjänst från morgon till sena afton, från långfredag till annandag påsk. Något för oss sekundjäktade människor ofattbart.

Vid Karesuando slutar vägen mot norr på svenska sidan och vi åkte på den finska sidan, där europaväg 70 går längs gränsen. Redan vid lunch nådde vi trakten av Treriksröset och rastade på det förnämliga turisthotellet i Kilpisjärvi nedanför det finska fjället Saana, lapparnas heliga fjäll, för att på eftermiddagen tjusas av de norska fjordarna, som först nåddes vid Skibotn. På kvällen anlände vi till Tromsø.

Efter att ha sovit under varma norska ejderdunsbolstrar besågs Tromsø museum och på vägen dit fick vi se platsen där Hitlers ”osänkbara” flytande fästning Tirpitz på 45.000 ton med en besättning av 2.500 man efter ett ubåtsangrepp, som anses vara ett av de djärvaste företag, som krigshistorien känner till, sänktes.

En val på 60.000 kg styckades. Filén vägde 2.000 kg. — Foto: Ulf Ribers.

På eftermiddagen besågs en del hällristningar medan huvudparten av sällskapet fick vara med om hur en treårig val på 60.000 kg kom i land, snabbt styckades och det läckra köttet lades in i fryshus. Filén vägde 2.000 kg!

Följande dag gick resan efter besök i Tromsø nya kyrka österut med färja över två fjordar. Vid Lyngseidet nådde vi riksväg 6.

Över Alta och besök i lerskifferbrottet gick färden till världens nordligaste stad, Hammerfest, där redan på kvällen det svenska företaget Findus visade sin anläggning för djupfrysning av fisk, tagen med egna båtar i de enormt fiskrika vattnen på dessa breddgrader. Varje dag tillvaratogs 100.000 kg fisk, motsvarande en dags lunch för Storstockholms en miljon människor. På morgonen den 10 augusti slog tulpanerna ut och en av Hurtigrutens lyxbåtar anlände.

Ännu var det långt kvar till ryska gränsen! Över lakselv, i vars närhet världens nordligaste förekomst av tallskog finns, via Börselv och dubelforsarna Adam och Eva vid Adamfossen, förbi Tana och Nelden, nåddes Kirkenes sent. På det perfekta hotellet blev det björnbiff till middag.

Världens minsta kapell, vid Neiden. — Foto: Ulf Ribers.

Söndagen ägnades åt båtferd över Varangerfjorden, världens fiskrikaste vatten, till Vardö, som haft fästning sedan 1308. Kommendanten på Vardöhus fästning tog i egen hög person emot och visade anläggningen och stadens museum öppnades oss till ära. Vår buss mötte på fastlandet, färden gick via Skallelv till Vadsö, där den plats Nobile landade på väg till Nordpolen, besågs. På återvägen till Kirkenes öppnade handelsmannen Mikelsen sin bod medan hans maka visade det lilla privata museet.

Vändpunkten mot öster blev ett besök vid ryska gränsen i arla morgonstund. Inga gränsvakter syntes vare sig på norska eller ryska sidan. Ett kraftverk och ett ryskt samhälle någon km bort skymtade. Gränsstolpar, dubbla staket och ett bälte ingenmansland däremot samt dubbla väl tillbommade grindar visade: hit men inte längre!

Ännu en gång passerades Neiden och det grekisk-ortodoxa fyrhundraåriga kapellet (världens minsta kyrka?) studerades ingående. En verklig kontrast till den moderna jättekyrkan i Tromsø. I närheten låg en "gamme". Denna hustyp är en torvhydda med förhistorisk konstruktion, på

vintern varm och på sommaren sval. I Neiden finns en rest av de snart utdöende skolterlapparna. De har fått sitt namn (skolter betyder "de skal-liga") av att lapparna en gång i tiden drog sig undan de ryska soldatutskrivningarna genom att smörja huvudet med saltlake, som föranledde eksem och håret föll därvid av. Numera har dock skolterna yvigt här.

Strax norr om Utsjoki passerades Tana älv — Europas fiskrikaste — på en färja, driven av en utombordsmotor. Just i år hade man fått en ny asfalterad väg. För ett par år sedan var båt på älven och akja på snö enda transportmedel. Mitt i ödemarken låg ett flott turisthotell. Vi var åter i Finland även om några tullstationer o.d. inte märktes. Utsjoki socken är den verkliga ödemarken, den mest isolerade i hela Nordkalotten. Knappt tusen människor på över 5 000 kvkm, vilket betyder 25 000 000 m² per familj. Paradoxalt nog anses Utsjoki vara överbefolkat. Betet räcker inte till renarna, älvar och sjöar börjar bli utfiskade, riporna minskar och skogens avkastning är otillräcklig efter hårda avverkningar. Här har präster bott i 200 år, utan väg, utan grannar och den första tiden i en torvgamle.

Längre söderut vid Enare träsk med sina 3000 öar fanns en liten by med handelsbod, bensinmack och några bostadshus. Inne i tallskogen ligger turisthotellet och strax intill finns en internatskola där den stora socknens barn undervisas. Det går inte att ordna dagliga skolskjutsar i väglöst land! Skolan används sommartid som turistlogi — en utmärkt kombination, även om några av oss grymtade över en och annan detalj. Tvättfaten satt t.ex. så lågt att resliga sydsvenskar fick ligga på knä och tvätta sig. I källaren fanns bastu, tyvärr med elektrisk uppvärmning och utanför byggnaderna rann älven med porlande forsar. Ett besök gjordes på samernas hembygdsgård, där olika byggnader och inventarier var samlade i skogen utanför samhället. Ett sevärt special-"Skansen".

Vidare mot söder, till Ivalo, finska Lapplands största by. Här är guldlandet, där man vaskar guld och någon gång kan finna större guldklumpar. Någon guldvaskning medhanns ej och inte heller hann vi besöka björnidet nära vår färdväg, 22 km norr Ivalo.

I kvällen kom vi ända ned till Polcirkeln och tog in på ett nytt, stort och elegant hotell, men gjorde redan på kvällen en tur till en av Rovaniemis sevärdheter, krigskyrkogården. Det var en imponerande syn i kvällssolens ljus, välskött och vackert ordnad som kyrkogården är. Kyrkan, hjältestoden — monument av W. Aaltonen — och monumentet över till Sverige evakuerade och omkomna, inramade platsen. Med sina 900 sittplatser och en orgel med 39 register är kyrkan en imponerande och stilig lokal med en fantastisk altarfresk av den finske kyrkomålaren Lennart Segerstråle. Det var uppmuntrande att höra att svenskarna givit

värdefull hjälp till inredning av denna kyrka sedan tyskarna 1944 lagt Rovaniemi i ruiner. Nu är platsen en modern, livskraftig stad med moderna varuhus, banker och hotell, där några kända resedeltagare i sena aftonstunden prövade en "polardrink" (lingonlikör) och Mesimarja (åkerbärslikör), båda med en härlig röd färg och förmodligen lika god smak.

Så återstod blott sista etappen Rovaniemi—Torneå—Luleå. Här finns nu fina vägar. En stunds shopping medhanns i Torneå, lunch åts i Haparanda och i god tid före nattågens avgång söderut anlände vi till Luleå. Äventyret var slut, vardagens verklighet, sorger och bekymmer infann sig snabbt.

Vädret hade varit ganska kyligt, den kallaste sommaren i mannaminne, längs ishavskusten. Men för bussresa var det idealiskt med 10–15° på dagarna. Ibland lär det sommartid vara 30–40° däruppe. Beklagligt var att kring Rovaniemi var det svår nattfrost den natt vi var där. Både kornet och potatisblasten frös. Längre söderut hade dock kornet hunnit mogna.

Människorna kom man kanske inte ordentligt in på livet, men en "inföding" var med på resan. Tyst och försynt steg vår vän laestadianen på bussen, satte sig längst bak på en dålig plats och märktes knappast. Så behövdes en tolk vid samtal med samer och finnar och genast var den försynta kamraten redo. Skulle man köpa presenter kunde hon genast ge råd och snabbt blev hon resenärernas goda genius. Hon representerade på ett förnämligt sätt Nordkalottens människor. Vad som även var intressant var att samerna även i sitt arbete i fjällen använde sina vackra dräkter.

Färdledarna och busschauffören gjorde utomordentliga insatser att lösa de många gånger kinkiga uppgifterna. De avtackades också varmt och elegant av Samfundets tidigare ordförande, envoyen Z. Westrup.

Om vi var besvikna på något? Ja, det skulle möjligen vara att det knappast fanns mygg (och vi som utrustats med oljor, spray och krämer till tusen!), att vi inte fick långmjölk en enda gång och att vi inte fick uppleva den äkta saunan med därpå följande vilostund på hudar framför en öppen eld. Men man kan inte få allt här i världen. . .

Slutsatsen måste bli: detta var mitt livs mest fantastiska resa. Och vad kan man mer begära?

Igenbuskningen

Ett debattinlägg i en aktuell landskapsfråga

John Nihlén

I trettio år har Samfundet för Hembygdsvård i tal och skrift varnat för att Sverige kommer att förbuskas på ett orimligt sätt. Men inte förrän nu har problemet börjat allmänt uppmärksammas.

Det är därför med stor glädje och tillfredsställelse vi inom Samfundet ser den debatt som kommit igång på ett sätt som knappast längre lämnar någon oberörd.

Jag tror inte att man kan lösa frågan om kampen mot förbuskningen genom generella jordbrukspolitiska stödåtgärder. Man binder inte vid ett generationsskifte en ny generation av småbrukare vid — trots vissa ökade subventioner — olönsam näring. Och det är ju framtidens åtgärder det gäller.

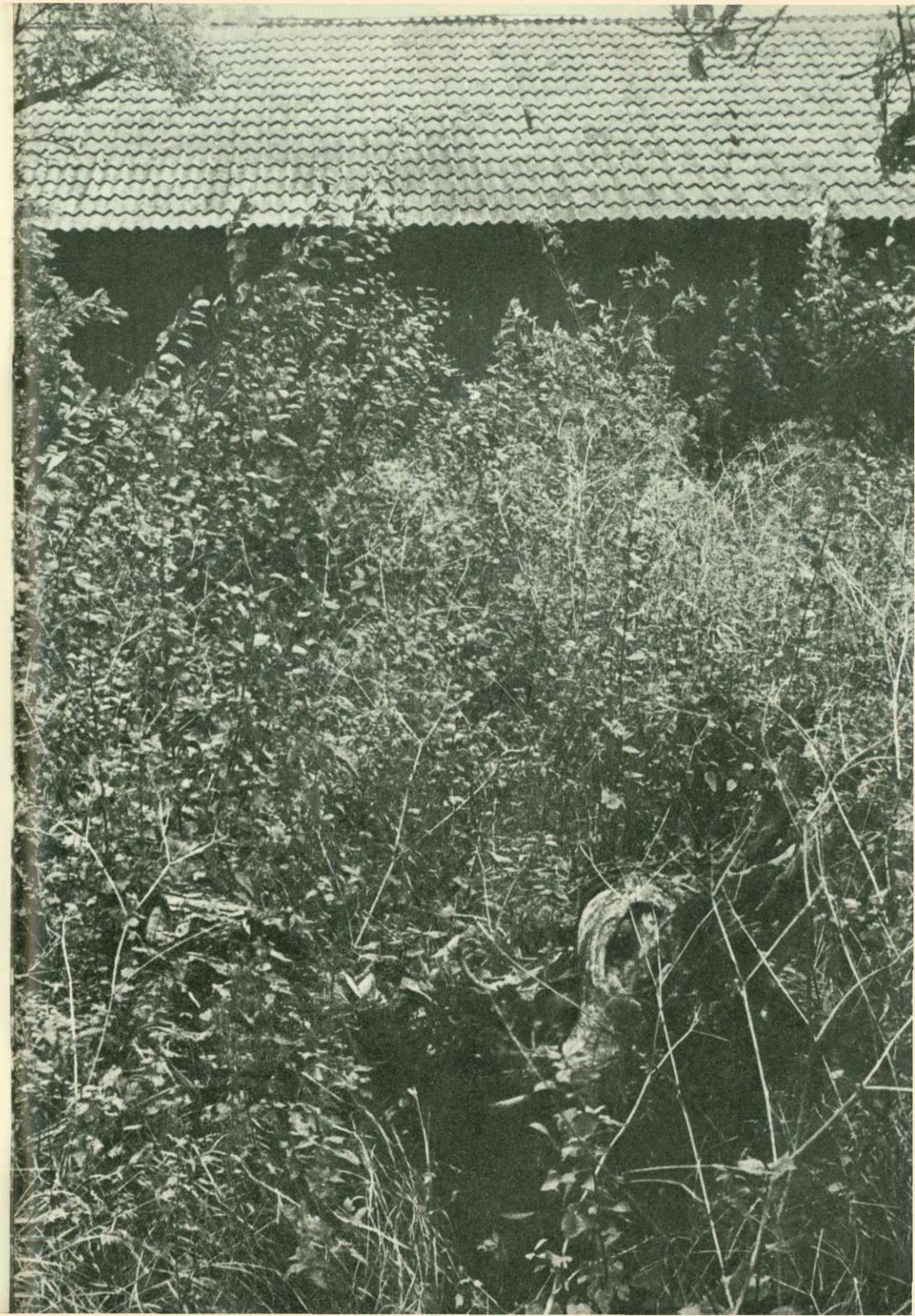
Det är möjligt att det ur andra synpunkter på längre sikt kan vara fel att lägga igen en del av den åkerjord som nu planeras att tas ur produktion. Däröf vill jag inte uttala mig. Men enligt min åsikt kan man inte ålägga bönderna att sköta landskapsvården. Det löser inte problemet.

Men jag tycker att man åter borde överväga det amerikanska systemet med en s.k. jordbank. Det har varit diskuterat i Sverige, men man har fört det åt sidan. Jag tror att det vore värt att prövas på nytt.

Att förbuskningsfrågan till en del — men också bara till en del som en detalj i ett naturvårdsprogram med många aspekter — kan klaras via det extensiva jordbruket är dock riktigt.

Fårskötseln är ett medel att hålla markerna öppna, där förutsättningarna för denna hantering annars är gynnsamma. Köttproduktionen i form av biftdjur på stora rancher är en annan. Men åtminstone den sistnämnda formen av jordbruk i kombination med landskapsvård måste ske i stor-drift och är mycket kapitalkrävande.

*Buskar och sly kryper ända fram mot husen på utgården.
Trakten av Lund. — Foto: T. Nihlén.*

Sverige förbuskas. T.o.m. i Skånes gamla odlingsbygder kan man få se ängsmarker försvinna. — Foto: T. Nihlén.

Jag tror att jordbrukets roll som landskapsvårdare inom områden där det inte finns förutsättningar för en naturligt intensiv och lönsam jordbruksdrift, blir i huvudsak begränsad till dessa moment.

Jag tror t.ex. att de kommunala insatserna och industrierna i framtiden här måste komma att spela en mycket större roll. Det finns goda exempel på vad som då kan göras. Landstinget i Göteborgs och Bohus län har bildat en stiftelse, som gjort väsentliga insatser och som blivit ett slags modell för liknande åtgärder på andra håll, bl.a. i Skåne. Många enskilda kommuner har också tagit upp landskapsvården.

Punktinsatser

Turisterna vill se ett öppet landskap. Det bör de få inom rimliga gränser. Men då bör kostnaderna åvila turistnäringarna, gärna i samarbete med kommunerna.

Om vi skall hejda igenväxningen är det viktigt att vi först håller rent runt gård och tun. Gård i södra Skåne. — Foto: T. Nihlén.

Jag tror på punktinsatser. En gammal gård, som i och för sig inte längre ger sin brukare med vårt mått mätt hyggligt betalt för arbetsinsatserna — allra minst om ägaren också skall vara buskröjare — kan bevaras åt framtiden. Via en kanske kommunal eller statlig subvention på låt oss säga 10.000 eller 20.000 kronor om året. Det blir en billig parkvård.

Liksom vi bevarar och underhåller t.ex. Visby ringmur, trots att det är länge sen den spelade någon roll ur försvarssynpunkt, måste vi kunna bevara och hävda relikter i vår landskapsbild.

Lysande insatser

Vi har talrika exempel på lysande insatser från både enskilda skogsägars och bolagens sida i landskapsvårdens tjänst. Ifråga om gott samarbete mellan landskapsvårdarna och det enskilda skogsbruket vill jag

gärna hänvisa till Södra Sveriges skogsägares förbund. Bland bolagen låt mig nämna Stora Kopparberg, Cellulosabolaget, Korsnäs och Fiskeby.

Sverige kommer under det närmaste årtiondet att få ett helt nät av atomkraftverk utmed kusterna. Ett dussintal planeras. Min erfarenhet är att man i dessa sammanhang fäster den största uppmärksamhet vid landskapsvården.

Vårt samarbete kring t.ex. Simpevarpsanläggningen i Kalmar län har varit det allra bästa. Där har man heltidsanställt två man som skall svara för att landskapsvården blir rätt planerad.

Samma gäller Ringhals på Värmlandet. I alla dessa fall är jag säker på att vi landskapsvårdare kommer att möta den största förståelse för våra synpunkter. Alla dessa anläggningar kommer att kombineras med stora, öppna fritidsområden.

Domänverkets och därmed statens insatser för fritidsproblematiken får inte glömmas bort. Där befinner man sig väl bara i början av vad som kan och kommer att göras.

Metodiken

Metodiken måste vara att olika samfälligheter, kommunerna främst, förvärvar stora områden och håller dem i hävd med de tekniska hjälpmedel som i dag står till förfogande.

Det innebär inte buskröjning på varje fläck, men det innebär en gränsdragning mellan områden där busken och skogen kan tillåtas att breda ut sig och områden där detta inte får ske.

Jag är ifråga om utvecklingen optimist. Inte minst därför att vi äntligen fått ett naturvårdsverk, som kan och skall planera det här arbetet. Aldrig förr har ett statligt ämbetsverk vid sin tillkomst blivit så positivt mottaget, vilket visar att allmänheten äntligen börjar ha klart för sig vad saken gäller och att man måste respektera att ibland hårdhandskarna dras på för att skapa den nödvändiga respekten för kraven på vård av vårt svenska landskap.

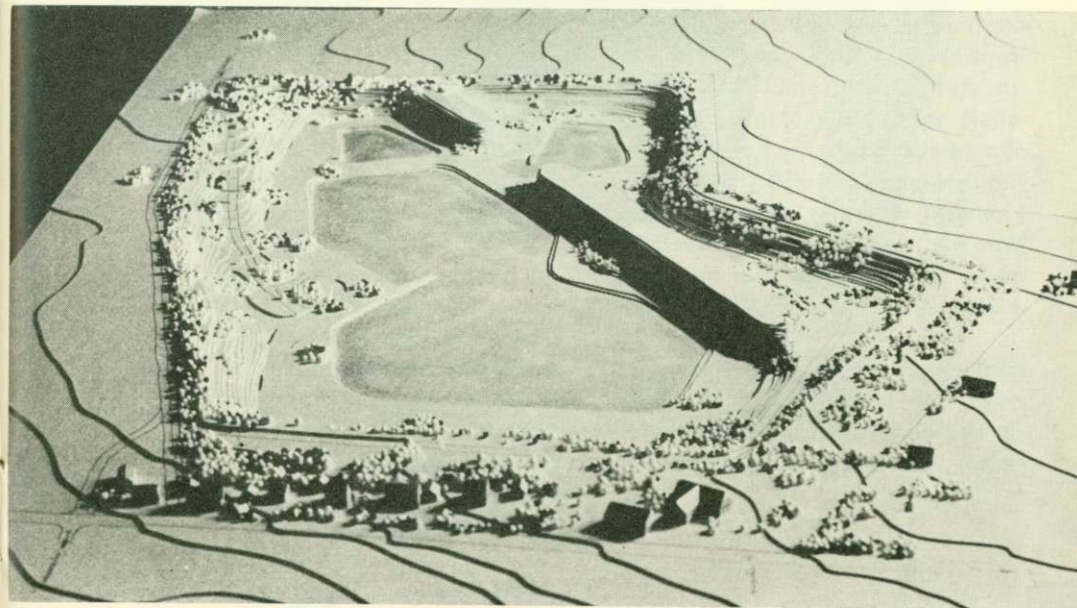
Verket har resurser att arbeta med och en duktig chef. Detta är något väsentligt nytt i bilden. Samfundet för Hembygdsvård, Svenska Naturskyddsföreningen och andra står inte längre ensamma som ropande röster i öknen.

Skiffertäkt blir fritidsområde

Ett nytt landskap på slätten

För några år sedan utarbetade Samfundets landskapsbyrå en återställningsplan för de stora skiffertäkterna vid Kvarntorp i Närke. Det gällde här att av det exploaterade landskapet få fram ett område som lämpade sig för park och fritidsområde. Liknande återställningsområden har gjorts på flera ställen i Sverige bl.a. vid Gullhögen i Västergötland som tidigare beskrivits i Samfundets bok Landskapsvård. Nyligen har ett nytt intressant uppdrag lämnats till Samfundets dotterbolag Natur och Miljö. Det gäller här att redan nu utarbeta täkt- och återställningsplan för en planerad skiffertäkt vid Odarslöv någon mil norr om Lund. Det är Skånska Cement som här skall bryta skiffer för att sedan använda i sin cementtillverkning. Området ligger ute på slätten med en vacker svagt ku-

Modell av skiffertäkten vid Odarslöv, skifferbrott som blir fritidsområde.

Ny offensiv mot Lort-Sverige

Samhället måste utvecklas för att bereda individen ett rikare liv, miljöförstörelsen måste hejdas och hejdas medan det ännu är tid, den skadade naturen bör i den mån det är möjligt återställas, de enskilda industriföretagen, landstingen och staten måste samverka om vi inte på nytt skall få anledning att tala om Lortsverige. Alla krafter måste sättas till för en effektiv offensiv mot vattenföroreningar, hälsovådliga avgaser och fördärvligt spill.

Med dessa ord sammanfattade statsrådet Eric Holmqvist sina synpunkter på den aktuella situationen i dagens Sverige, som i detta nu har den största avfallskvantiteten i Europa. Hans inlägg ingick i den stora miljövårds-konferens med tonvikt på boende och planering som hölls i Malmö den 30 oktober 1968 på inbjudan av bl.a. Folksam, Hyresgästerna och ABF.

Det är samhället som har ansvar för att alla människor får tillgång till en god boendemiljö, hävdade Ingrid Jussil, som analyserade de grupper som hon ville räkna in till de missgynnade.

Till dessa hör de gamla som inte bara bor med sämre standard utan också har glömts bort, t.ex. i trafiken. När det gäller denna tar man stor hänsyn till barnen. De gamlas problem i trafiken är desamma. Skillnaden är bara att de gamla förstår dem och därför inte ger sig ut, utan isoleras. En annan stor ojämlik grupp när det gäller bostäder och en grupp som dessutom bara ökar i storlek är de handikappade. Var sjunde svensk är numera rörelsehindrad.

*Ingrid Jussil är en av våra yngre arkitekter, redan känd genom TV och en rad föreläsningar som en ovanligt klok förespråkare för en riktigare, mer mänsklig boendemiljö. Nyss tjänsteman på Stads-
huset i Stockholm, nu betrodd utredare om våra bostadsförhållanden. — På konferensen i Malmö fick hon det manliga auditoriet att lyssna.*

*Hans Westman, sedan många år ledamot av Samfundets styrelse, är en av landets främsta arkitekter. Han har planerat och byggt Linnéstaden, den nya stadsdel i Lund, där tradition och nytänkande ingått för-
ening (han skrev om den i Bygd och Natur). Han är också fader till Rådhuset i Simrishamn och Tingshuset i Lund men dessutom svarar han för utformningen av Kraftverksbyggnaden i Sollefteå. En uppslagsrik, mänsklig och fint bildad arkitekt, som har både tanke och hjärta.*

En tredje sådan grupp är kvinnorna. Genom bristerna i bostadsservicen har de liten möjlighet att frigöra sig och ta ett förvärvsarbete eller söka sig ut till andra kontakter.

Direktör Walter Wredensfors, Skånska Cement AB, betygade i sitt anförande industrins beredvillighet att så långt det ekonomiskt låter sig göras ta all hänsyn till miljövårdens krav.

— Svensk industri har inte suttit med armarna i kors, stora belopp har satsats på att skydda miljön och vi är öppna för de värden det här gäller. Vi prövar omsorgsfullt varje ekonomiskt försvarbart projekt och det är ett faktum att vissa industrier lyckats reducera det totala utsläppet trots att produktionen uppvisat en stark ökning. Jag tror att man kan se optimistiskt på situationen i en framtid men man vill gärna önska att industrier i "farozone" på ett tidigt stadium varskoddes om de krav t.ex. naturvårdsverket eller hälsovårdsmyndigheterna ställer.

När blir vi jämlika avloppsören?

Kan vi slopa hela fritidshustänkandet och i stället satsa de pengarna på bättre bostadsområden och fler strövområden? Hur ska vi få plats för service i form av lekpark, gångvägar, gröna områden om man följer Statens planverks generösa förslag angående bilparkeringar? Varför får inte arkitekterna ett "fritt område" att experimentera på, utan nuvarande snärskog av bestämmelser? Det var några av de ovanligt bra frågor som togs upp i den efterföljande boende- och miljödebatten.

Två ledamöter av Samfundets styrelse var i elden:

Doktor John Nihlén föreslog dels att vi ska slopa hela fritidshustänkandet och istället satsa pengarna på förbättrade bostadsområden och på strövområden utanför stan. Och dels att den centrala administrationen ska omfördelas så att många stadsdelar får lokal bestämmanderätt.

Arkitekt Ingrid Jussil ansåg att administrativa stadsdelsråd gott kunde besluta i lokala frågor, men att de stora frågorna måste avgöras centralt.

Mot rationaliseringsdjävulen dundrade arkitekt Hans Westman, med den spetsigt formulerade frågan "När ska människan bli jämlik avloppsören?".

— Vi är insnärjda i ett nät av bestämmelser och helt underställda rationaliseringsdjävulen, sade han. I första hand kommer frågorna hur går avloppsledningarna, hur ligger armeringsnätet osv., osv., — och sedan kommer arkitekten in i bilden och får göra vad han kan när alla villkor satts. Vi skulle vilja experimentera på ett litet fritt område. Om också bara ett försök av tusen lyckas, så är det värt kostnaderna. Vi vill ha bort alla onödiga bestämmelser som snärjer oss, då kunde vi börja arbeta friskt igen.

Stoppa världen – vi vill hoppa av!

På den miljökonferens som anordnades i september 1968 av Hälsingborgs museum och ABF i Hälsingborg var spelet om miljöförstöringen med ovanstående rubrik höjdpunkten. Det var en grupp unga skådespelare och amatörer från Malmö Studieteater som spelade en öppen, engagerad pjäs med utgångspunkt från Hans Palmstiernas aktuella bok. Man spelade med verklig inlevelse och hela verklighetsdramat rullades upp på ett gripande sätt. Det var en verkligt fin upptakt till en innehållsrik konferens.

Bakgrunden och utgångspunkten utgjordes av en bra ordnad utställning med mottot "Hotet mot miljön". Den demonstrerades av intendenten vid museet H. Merker.

Själva konferensen ägde sedan rum i det nya stadsbiblioteket, som tydligen är samlingsplats för en stor del av kulturlivet i Hälsingborg. Huvudföreläsningen hölls av Samfundets verkställande ledamot doktor John Nihlén. Han analyserade hela det stora komplexet som hör samman med vår miljö och underströk särskilt vikten av att betrakta miljöproblemet som en global fråga, som angår oss alla. Talaren lämnade några drastiska exempel på hur miljöförstöringen och den bristande vården av våra naturtillgångar utvecklats under tidernas lopp alltifrån de klassiska kulturerna kring Medelhavet och till den

moderna rovdriften. Han påpekade också vilken fara som låg i den väldiga koncentrationen till de stora städerna, en tendens som är tydlig i olika delar av världen. (Man räknar med att Tokio och Calcutta inom en nära framtid skall nå upp till ett invånarantal av 60 miljoner) en tendens som också är märkbar hos oss. Vi har idag knappast resurser att ordna en människovänlig miljö i anhopningar av detta slag. Vi måste komma fram till en mer spridd stadsbebyggelse. Det är också viktigt att vi bygger upp en annan inställning till den fattiga världen och på allvar rensar bort de orättvisor som exempelvis handeln medför. Det är viktigt att hjälpen blir en verklig hjälp och det är, slutade författaren, otänkbart att nå fram till detta utan att få till stånd en grundlig förändring av människans synsätt, hennes moral, och det är möjligt att detta kan ske endast genom en etisk eller religiös väckelse. Doktor Nihlén påpekade också hur viktigt det är att man inte endast tar fasta på de problem som utställningen illustrerar utan också arbetar på den konstruktiva danningen av miljön, för den vidsynta landskapsvård som skall skapa frihet, renhet och skönhet för människorna.

Under konferensen visades Hans Palmstiernas utmärkta stillfilm "Plundring-förgiftning". Det givande estradsamtalet som engagerade även den intresserade

Natur – landskap – miljö

Raden av kurser och konferenser i detta väldiga ämne fortsätter. Efter den lyckade konferensen i Hälsingborg i september följde en liknande i Eslöv den 30 oktober i samverkan mellan ABF, Samfundet och lokala organisationer.

Efter ett inledningsanförande av dr Nihlén om "Hotet mot vår miljö" och framträdande av den ambitiösa teatergruppen med sitt eggande spel "Stoppa världen – vi vill hoppa av" vidtog en mycket livlig debatt med deltagande av ledande kommunalmän i det centrala Skåne, industrimän och "vanligt folk" i dessa bygder.

Ombudsman Gösta Nilsson framförde nödvändigheten att skapa en allt bredare opinion i dessa frågor. Dr John Nihlén väntade ett starkt motstånd när han i inledningsanförandet ville lägga debattens tyngdpunkt på de globala aspekterna och världssvältens samband med vår nuvarande och framtida miljö.

– Vi måste vänja oss vid att koppla samman de nationella miljöfrågorna med de internationella, sade han senare i debatten. Det är bättre att vi gör det

av oss själva innan vi tvingas att göra det.

Direkt mötte han inte det motstånd han hade väntat sig, men diskussionen kom att handla mest om lokala frågor. Bland annan nappade ingen på att hr Nihlén ansåg det europeiska ekonomiska samarbetet kortsynt, därför att det ställer u-länderna utanför.

Malmö studieteater inledde med att presentera stycket Stoppa världen vi vill hoppa av. Denna föreställning bestod av en presentation av dokumentärt material om förgiftning och miljöförstöring.

Så kan debatten sammanfattas:

När debatten kring miljöfrågorna vidgas och på alla plan tillmäts allt större vikt sker detta medan den enskilde individen är utsatt för resultat av miljöförhållanden som han ofta inte har rimlig möjlighet att påverka. Därför uppstår kraven på att offentliga organ förvärvar vidgad kunskap om förhållanden och får ett ökat inflytande. Forskning krävs. Samt lagstiftning som ger de allmänna kontrollerade organen ökade befogenheter.

publiken hade mottot "Kan vi hejda miljöförstöringen". Här medverkade ett flertal representanter för kommuner, industrier och landskapsvård. Vägande inlägg gjordes av doktor K. A. Melchersson, direktör Thafveling, direktör Linder,

stadsombudsman Hjalmar Lindström och doktor Nihlén. Meningen är att miljövårdsdebatten på detta och andra sätt skall fortsätta på detta och andra håll i Skåne.

Byn Viby räddad

Den gamla fina byn Viby utanför Sigtuna, från första hälften av 1800-talet, före storskiftets dagar, blev byggnadsminnesmärke redan 1940. Fram mot 60-talet hade byn hunnit bli ganska förfallen, men då ingrep länets nya landsantikvarie Alf Nordström. Viby lades under byggnadsstyrelsen som nu renoverar för 100.000 kronor om året, just nu tredje omgången.

Det är inte byggnadernas ålder som är det märkliga utan miljön, den tidstrogna, karga inredningen som man vill rädda. Helst såg man att åtminstone ett hemman kunde fortfara att fungera som småbruk med kor och häst och allt.

Slå vakt om stadskärnan

Bilismen ökar och trycket på stadskärnorna blir allt större. Någoting radikalt måste göras och det är tid för myndigheterna att handla. Det är därför glädjande att Byggnadsstyrelsen vill ha bort privatbilarna från stadskärnan i städer med god kollektiv trafikförsörjning. Styrelsen för fram detta i remissutlåtande

Bästa lösningen anses vara att handplockat folk hyr stugorna till fritidsändamål. De får i så fall anpassa sig till husen som de är, avstå från moderna bekvämligheter och leva i ett slags gammaldags byalag.

Nämnas kan också att man vid reparationerna lyckats få fatt i vasstakläggare Erik Lassegård från Roslagen som kan konsten att reparera och lägga nya vasstak, som det alltså ska vara på uthusen. Bostäderna har tegeltak.

Kanhända återkommer också film- och TV med sina inspelningsgrejor när de nån gång behöver tidstrogen miljö från det fattiga allmoge-Sverige som en gång timrade upp i Viby.

över parkeringsutredningens betänkan-
de. I parkeringsfrågan har staten stora ekonomiska intressen att bevaka då staten är stor fastighetsägare. I nuläget skulle det enbart för staten kosta ett par hundra miljoner kronor att anlägga P-platser.

I många gamla städer i England och Tyskland har man lagt ner stor möda på att bevara stadskärnorna, både som attraktiv miljö och som historiskt minnesmärke. Ett gott exempel är den idylliska Fritzlar i Hessen. På bilden det vackra torget med sin brunn och sina korsvirkeshus. — Foto: Bauer.

Natur i Danmark

Danmarks Naturfredningsforening hade den 4–5 oktober 1968 kallat till stor konferens på Christiansborg i Köpenhamn. Omkring 300 representanter från hela Danmark hade mött upp i den vackra Folketingets samlingsal, representerande alla stånd och yrken: statsråd och höga jurister, läkare, tekniker, turistfolk, skogsmän, köpmän, bönder, ett väldigt register över allt vad Danmark har av enskilda och officiella "naturfredare". Från Sverige deltog kanslichef Hjalmar Lindström och fil. dr John Nihlén från Samfundet och Natur och Miljö.

Professor Vald. M. Mikkelsen bjöd välkommen och advokat Eiv. Helsted inledde med några ord, som blev en manifestation av det stora intresse varmed naturvården omfattas i Danmark. Sedan följde en rad anföranden som behandlade den danska naturvårdens utomordentliga organisation (direktör för Naturfredningsforeningen Hans Sune Ebbesen), den omfattande upplysningsverksamheten (redaktör Tage Christiansen). Man fick dessutom en orientering över samarbetet mellan centralföreningen och de 100 lokalföreningarna som i stort sett bygger på frivilliga krafter.

Den första dagens eftermiddag utfylldes av en mycket livlig debatt då verkligen Danmarks stämma hördes. Bakgrunden till hela debatten var de allvarliga orden:

"För 100 år sedan var naturvård inte aktuell. Då fanns natur nog åt alla. Om 50 år kommer problemet heller inte att vara aktuellt. Vid den tiden kommer de vackra, rekreativa områden och de enklaver som är av betydelse för vetenskaplig forskning antingen att vara säkrade genom fridlysning — eller för alltid förlorade."

Med detta ögonmärke arbetar särskilt den danska naturvården, där de geografiska gränserna gör programmet så pass snävt. Man observerade också en strävan att följa naturvårdsarbetet i andra länder.

Andra dagen ägnades bl.a. åt det viktiga problemet: "Skyddet av det öppna landskapet" med två förnämliga inledare, professor H. Vedel (ordf. i det vetenskapliga utskottet) och advokat Ib Tyregod (ordf. i det juridiska utskottet) och jägmästare E. Laumann Jørgensen, som inledde den mycket livliga debatten om "Framtidens naturförvaltning". I diskussionen deltog även de svenska repre-

Fiskargränd i Visby, en stadsbild som ännu fängslar med sin blandning av gammalt och nytt. — Foto: Håsonbild.

sentanterna, kanslichef Hjalmar Lindström och fil. dr John Nihlén.

Det var en synnerligen givande konferens, fylld av dansk "hygge", av naturkunskap och varm naturkänsla.

— — —

Många av de uppgifter som sedan åratals sysselsatt Samfundet är nu högaktuella i Danmark. Ur föreningens vackra programskrift citerar vi:

En voldsom utbygning af Danmarks vejssystem er forestående. I planerne indgår et landsomfattende motorvejsbyggeri.

Danmarks Naturfredningsforening ser det som sin opgave at søge disse vej-anlaeg indpasset bedst muligt i landska-

bet — samtidig med at udsigtsforholdene fra vejene sikres trafikanterne.

Det stadigt stærkere industrialiserede Danmark kræver oprettelse af en række nye kraftværker, og dermed kan landskabernes karakter hurtig ændres i takt med ledningsnettets udbygning. I øjeblikket anlægges man højspændingsledninger for ca. 65 mill kr årligt, svarende til 1500 km. De master, over hvilke ledningsnettet fremføres, vil altid sætte præg på landskabet.

Danmarks Naturfredningsforening arbejder for, at luftledningerne i videst muligt omfang føres uden om naturområder, hvor en sådan industriel dominans kan volde varig skade.

Ung i Norden

Den nordiska ungdomskonferens som anordnades 27–29 september 1968 på det vackra Lysebu vid Voxenkollen, Oslo, blev en stor framgång och ställde några av de stora ungdomsproblemen under debatt. Bakom konferensen stod föreningen Norden och By- och Bygdelagsförbundet i Norge liksom den gemensamma Nordiska organisationen Nordisk Hemstavnsförbundet. Där fanns aktiva ungdomsledare och hembygdsvårdare från de nordiska länderna. Att representationen var så talrik från Sverige får säkert tillskrivas ordföranden i det nordiska förbundet Bertil Freidnitz som tillsammans med sin fru på ett utmärkt sätt leder arbetet i Göteborg.

Den vackra gården Lysebu är en motsvarighet till den svenska Voxenåsen. Det är en förnämlig norsk anläggning som förenar gammal tradition med modern kultur. Hela stämningen kring gården liksom de vackra interiörerna är väl lämpad för konferenser av denna art.

Vid öppningshögtidligheten hade mött upp bl.a. ordföranden i Oslo stadsfullmäktige Brynjulf Bull liksom direktören i Föreningen Norden Gerhard Arensen. Båda dessa liksom de ledande männen i Förbundet gav utsökta ingresser i sina införanden.

Den stora och verkligt inspirerande föreläsningen hölls av ledaren för Sta-

tens Ungdoms- och Idrottskontor i Oslo, Carl E. Wang, som talade över ämnet "Felles ungdomsproblemer i Norden". Det var en utsökt exposé med aktuella exempel på ungdomsarbetets svårigheter och möjligheter och med många internationella utblickar. Wang är en av Norges största talare. Han ryckte med sig auditoriet och framkallade en livlig debatt.

En annan föreläsning hölls av en representant för Samfundet för Hembygdsvård, fil. dr John Nihlén som hade valt ämnet "Ungdom i storstaden". Han framhöll värdet av att tillvarata den gamla bygdekulturen i musik, dans, hemslöjd och seder men pekade också på våra aktuella svårigheter: Inom kort bor 90 % av Sveriges befolkning i stora städer och tendensen är densamma över stora delar av världen. De gamla bondekulturerna mister därigenom sin grund och det kan lätt bli museala företeelser man räddar över till städerna. Samtidigt som man bär kulturarvet vidare måste man därför se till att man i de stora städerna, inte minst i förorterna, skapar möjligheter för aktiviteter av olika slag som kan fånga nutidens ungdom och som kan lägga grund till

nya kulturer. Även efter denna föreläsning förekom en livlig diskussion.

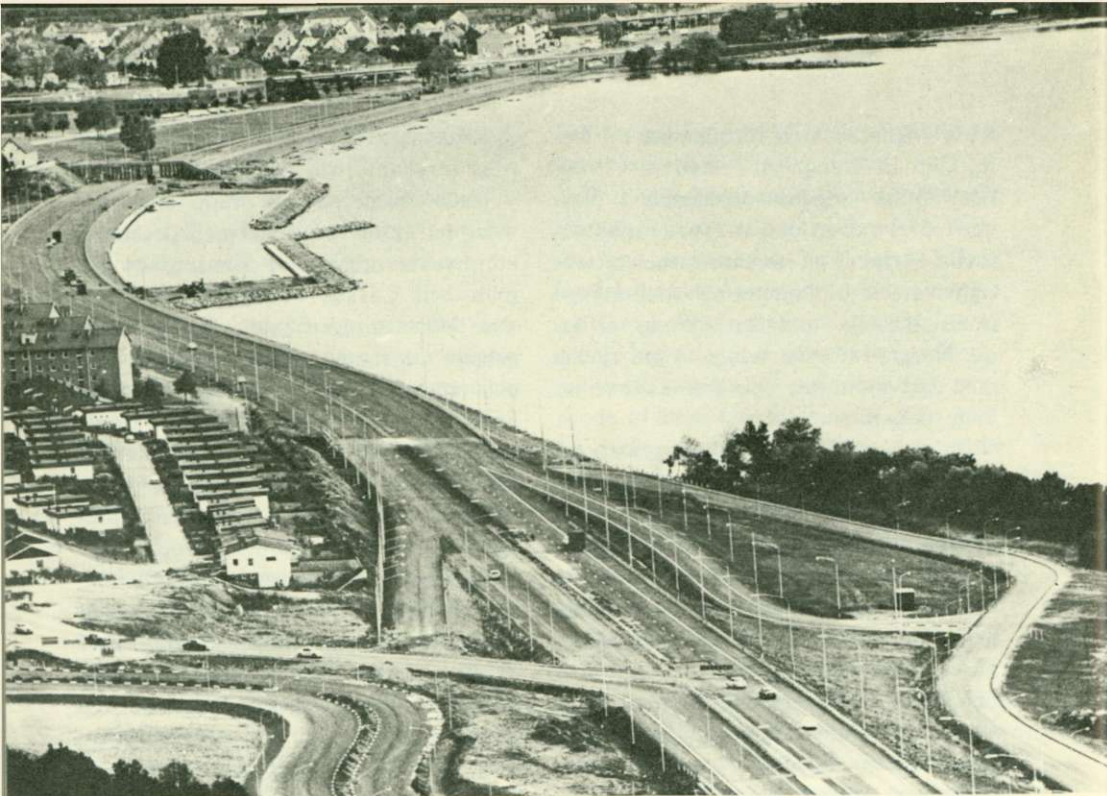
Under konferensens andra dag hade man det stora rådsmötet och dessutom ett mycket uppskattat föredrag av talman Leif Cassel, Sverige. Hans ämne var "Målsättningen i det nordiska samarbetet" där många praktiska råd gavs och möjligheter diskuterades. Det danska bidraget till föreläsningar gav direktör Egon Weidekamp, som talade om "Aktivering av inflyttareungdomen i Norden". Han kom in på gamla problem som tidigare ventilerats och framhöll vikten av att man talade till ungdomen på ett språk som de själva kunde förstå. Han underströk också vikten av att verkligen göra en aktiv insats för att på ett positivt sätt ta hand om den ungdom som nu får allt svårare att anpassa sig i de växande storstäderna.

Detta var några av programpunkterna, men mycket annat förekom på denna vackra dansk-norska gård. Det var festlig samvaro och det var ett intensivt arbete i grupper där var och en hade fått sin uppgift. Konferensen visade att det finns ett levande intresse för dessa frågor och att förbundet verkligen har en uppgift även i vår tid.

Motorvägen genom Huskvarna

I november invigdes den del av E4, som är framdragen genom Huskvarna mellan staden och Vättern. Därmed har den sedan länge färdiga Vätternleden — en av landets vackraste vägar — knutits samman med Jönköpingsområdet.

Man kommer inte ifrån att ett svårt ingrepp måst göras i denna kulturbygd och att Huskvarna får bära en ganska tung börda med denna trafikmaskin mellan stad och strand. Men som läget nu blev sedan myndigheterna avvisat

Motorvägen genom Huskvarna. Projektet utarbetat i samråd med Samfundets Vägbyrå.
Foto: Smålands Bild.

det enligt vår mening riktiga alternativet (höjdkammen öster om staden med anslutning till Jönköping längre söder ut) har man gjort det bästa av förutsättningarna och därvid i stort sett följt det förslag som ursprungligen uppgjordes av Samfundets vägbyrå (genom A. Segerros och O. Orback).

Efter skickligt genomförda flyttningar har hembygdsföreningen fått bibehålla både det pampiga Kruthuset och det idylliska och vida kända Kroatorpet, även om miljön krympts samman, och

staden har fått kompensation bl.a. genom en småbåtshamn vid Vättern.

Vad som gjorde denna av landshövding Sven af Geijerstam och vägdirektör Gösta Gejpel förrättade invigning särskilt intressant var den synnerligen värdefulla utställning "Vägen och vi", som ordnats i Huskvarna nya stadshus av Vägverket och Stadsbiblioteket. Förste byråsekreterare Uno Lindgren hade här gjort en historisk vägexposé av utomordentligt värde. Man hoppas den skall få efterföljare även i andra landskap.

Naturvård i Göteborg

I en väl besökt naturvårdskurs på Geografiska institutionen i Göteborg under mars 1968, ledd av fil. lic. Per Wramner vid Göteborgs universitet, medverkade Samfundet för Hembygdsvård, genom fil. dr John Nihlén. Föreläsningen gällde landskapsvård, med tanke på det äldre kulturlandskapet och det framväxande industrilandskapet.

Föreläsaren uppehöll sig bl.a. vid de problem som uppstått i samband med de nya kärnkraftverken, en fråga som senast aktualiserats genom de planerade byggena vid Göteborg (Hisingen eller Frölunda) och Ringhals. Det är vik-

tigt att skydda omistliga värden i landskapet men det är också angeläget att medverka till en riktig gestaltning av det nya landskapet.

Även igenväxningsproblemet berördes och föranledde en livlig diskussion, där flera röster höjdes för att bromsa överdriven plantering och lägga vissa odlingsmarker under provisorisk vård (en slags jordbank).

Viktiga inlägg gjordes av bl.a. kursledaren, fil. lic. Gert Knutsson och civilingenjör Ingmar Svensk, alla tre medlemmar i Samfundet och blivande medarbetare i Bygd och Natur.

Utställning i Nyköping

Samfundets vandringsutställning "Vår tid formar landskapet" visades under våren på konsthallen i Nyköpingshus och tillvann sig stort intresse.

Utställningen som arrangerats på ett mycket smakfullt sätt av landsantikvarie Ivar Schnell och intendent C. G. Blomqvist, invigdes den 28 mars med föredrag och visning för ett intresserat auditorium av fil. dr John Nihlén. Den lokala tidningen hade denna dag en initierad ledare om landskapsvärden där det bl.a. hette:

"Svensk hembygdsrörelse har i varje fall under senare år varit ett slags samvete gentemot det världslosa ingripandet

i naturen och i kulturlandskapet. En systematiskt arbetande institution inom hembygdsrörelsen i nu drygt 50 år har varit Samfundet för Hembygdsvård med bostadsadress i Stockholm. Genom sin landskapsbyrå "Natur och Miljö" har Samfundet gjort sina mest betydelsefulla insatser som rådgivande organ för miljöfrågor t.ex. vid vägbyggen eller stadsplanering. När Samfundet sökte sig en manifestation inför sitt 50-årsjubileum kom den att få formen av en bildutställning "Vår tid formar landskapet", som nu hunnit till Nyköping och bör kunna ge myndigheter och allmänhet några goda tankeinjektationer."

Produktiv landskapsvård

Svenska Fåravelsföreningen hade sin senaste stämma i Backe, Ångermanland. Där diskuterades bl.a. landskapsvård och vi återger följande utdrag ur diskussionsprotokollet.

Vi försökte först med beredskapsarbeten, berättade kommunalnämndens ordförande *Alrik Ohlsson*. Under 1966 och 1967 satsade samhället 40.100 kronor på buskröjning. Kommunen bidrog med 22.700 kronor och fick 17.400 kronor i statsbidrag. Det var inte värst mycket vi fick gjort med dessa medel. Det blev alltså en dyrbar metod, och man kan redan nu konstatera att dess varaktighet måste bli mycket kort.

Men vi vill bevara vår bygd naturskön. På förslag av agronom *Erik Sjödén* har vi nu satsat på djurskötsel, en gammal väl beprövad metod. Det har skett med gott samvete, ty det är pengar, som både bevarar landskapet öppet och ger god återbäring. Vi har redan påtagliga bevis för detta. Kommunen satsade 6.000 kronor av skattemedel år 1964 för att rationalisera mjölkproduktionen genom kokontroll. Året efter ökade inkomsterna från mjölken för de tolv lantbrukare som deltog med 31.000 kronor. För kommunen betydde detta i sin tur 3.600 kronor mer i skatt redan första året. Efter två år hade mjölkproduktionen ökat med 62 % och då hade också

kommunen gott och väl fått tillbaka de pengar som satsats.

Vi hade påmint om att betesdjuren, inte minst ur ekonomisk synpunkt, är oslagbara som landskapsvårdare. Fjällsjö kommun kan nu intyga, att med en ökad betesdrift behåller vi en levande, vacker Ådalsbygd, som mött hotet att förvandlas till bush — en för både fötter och ögon ogenomtränglig djungel av buskar och snår.

Men kostnaderna för stängsel avskräcker många från att börja med får. När kommunen 1967 satsade 30.000 kronor på fårnät och nu överväger ytterligare 15.000 kronor, så ser vi det som en god investering — inte som ett bidrag. Vi får landskapsvård i extra utdelning, vilket bara det betyder att bygden hålls levande, så att vi t.ex. kan räkna med turister. Vi ger människor i kommunen en chans till en effektiv produktion med inkomster som ökar skattekraften.

Satsar vi på stängsel, får vi produktion i bygden och djurägarnas högre inkomster ger snart kommunen mera skattemedel, blev Alrik Ohlssons konklusion.

Får på bete i ängsmarkerna vid Hardeberga, öster om Lund. — Foto: T. Nihlén.

När de statliga buskröjningsåtgärder kommer — om de nu kommer — kostar de kanske 3.000 kronor per hektar och effekten blir av kort varaktighet, konstaterar *Thorbjörn Fälldén*. Han vet vad han talar om, eftersom han sitter som ledamot både i naturvårdsverket och arbetsmarknadsstyrelsen. Vi måste

ha klart för oss, vad som sker med det svenska landskapet, om vi inte handlar nu. Enligt gällande riktlinjer för jordbrukspolitiken räknar man med, att bortåt en miljon hektar åker — eller grovt en tredjedel av den nu brukade — skall tas ur produktionen.

Om vägar i gamla tider

För Samfundet för Hembygdsvärd, som under så många år ägnat sig åt vägfrågor, är det glädjande att dessa problem nu tagits upp som tema i Skånes hembygdsförbunds årsbok.

Bland dem som från olika utgångspunkter belyser det skånska vägväsendet och dess historia är Ebbe Borg, som har en intressant uppsats om "nya vägar i gammalt landskap". Vägen i bygden utgör ett värdefullt historiskt dokument; och nya vägar skriver ny historia i landskapet. Bilismen har vidgat människans gränser: även med en hastighet av 50 km/tim får bilen ett rörelsefält som per tidsenhet räknat blivit 100 gånger större än under hästskjutsepon.

Inpassning i terrängen

Förf. upphåller sig även vid väglagstiftningens krav på bl.a. nya vägars inpassning i terrängen så att minsta möjliga skador uppstår på landskapsbilden. Som ett gott exempel på hur en modern väg nu kan ge många människor tillfälle att uppleva en landskapsbild även vid höga hastigheter nämner han motorväg E6 vid Hofterups kyrka mellan Malmö och Landskrona. Motorvägens stora mått och linjeföring motsvaras här på ett välgörande sätt av det omgivande landskapets egen skala och rytm.

Förf. pläderar också för att nya huvudvägar alltid byggs "helt skilda från och på tillräckligt avstånd från äldre

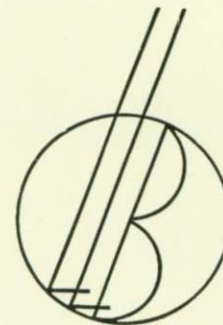
vägar, som är av historisk betydelse för en bygd eller eljest representerar värdefulla miljöinslag i kulturlandskapet".

300 skyddsvärda broar

Men det är inte bara rester av de gamla vägarna som man skulle vilja bevara. Egon Thun pekar i sin artikel på ett annat i hög grad skyddsvärt objekt: de äldre landskapsbroarna. Troligtvis finns det i dag inte någon skånsk bro kvar som anlagts tidigare än på 1700-talet (beroende främst på de tidigare broarnas ganska primitiva träkonstruktioner). År 1752 kom dock en kunglig förordning angående allmänna broars uppförande av sten, och under 1700-talets senare del fick de skånska landsvägsbroarna en utformning som med små avvikelser skulle gälla för brobyggena ända fram till modern tid.

Genom riksantikvarieämbetets försorg har nyligen en landsomfattande inventering skett av det äldre brobeståndet i Sverige. Härvid fick man fram 300 kulturhistoriskt värdefulla broar, som det är angeläget att skydda. Nu har ämbetet och väg- och vattenbyggnadsstyrelsen enats om att i första hand 31 av de äldre trafikerade broarna ska istandsättas. Restaureringen ska fördelas över en femårsperiod, och kostnaderna har beräknats till närmare två miljoner kr.

Det bör i detta sammanhang understrykas att en stor del av de kulturhistoriskt värdefulla broarna ännu tjänar den allmänna trafiken och alltså underhålls på vanligt sätt.

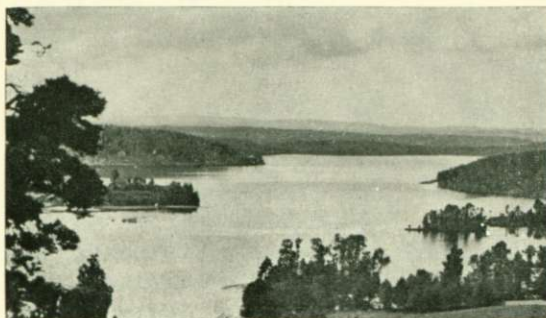

Landby & Lundgrens Boktryckeri Malmö tel. 040-12 12 08 • 12 32 50

Med kundkrets över hela landet

när det gäller krävande tryck

i färg och svart

"För mig framstår denna bok som en av årets absolut väsentligaste, och den bör inte fattas på något biblioteks hyllor — lika litet som på våra samhällsplanerares av olika art och ansvar."

*(Jan-Öjvind Swahn
i Biblioteksbladet)*

John Nihlén LANDSKAPSVÅRD

Vår tid formar landskapet

Medverkande:

Jerk Alton, Lorentz Bolin, Rune Frisén, Aly Goldkuhl, Jakob Jakobsson, Erik Lundberg, Carl Olov Orback, Henning Segerros, Märten Sjöbeck.

Bo Skårman i Handelstidningen:

"Att efter alla dessa år av aktivt arbete kunna fira Samfundets halvsekeljubileum med ett så pass betydande verk som *Landskapsvård, vår tid formar landskapet* vittnar om en mer än vanlig andlig spänst . . . Det är dock få förunnat att få göra en sådan insats."

Gösta Walin (Sveriges Natur):

"Den form av praktisk landskapsvård som Samfundet utövat är mycket viktig och bör inte komma i skymundan . . . Jag hoppas att den tillämpade landskapsvården skall få all den framgång och uppmärksamhet som den förtjänar."

Thorbjörn Fälldin (Fårskötsel):

"Ett utmärkt bidrag till den debatt, som ständigt måste pågå, och rekommenderas var och en, som är intresserad av hithörande frågor."

Skånska Dagbladet: "En ypperlig orientering."

Viola-Trädgårdsvärlden:

"Ett viktigt inlägg i den aktuella debatten om naturvårdens uppgifter."

LT:s förlag i samarbete med Samfundet för Hembygdsvård

Kan rekvireras från Samfundet, Mäster Samuelsgatan 3, Stockholm C